

T.C.
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KAMUSAL MEKANIN, KENT MEKANINDAN SOYUTLANMASI VE
DEVLET OTORİTE’SİNİN YARATMIŞ OLDUĞU DOKUNULMAZLIK
ALGISININ BU SÜREÇTEKİ ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Bıyık

108611033

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ferda Keskin

İSTANBUL - 2011

**KAMUSAL MEKANIN, KENT MEKANINDAN SOYUTLANMASI VE
DEVLET OTORİTE’SİNİN YARATMIŞ OLDUĞU DOKUNULMAZLIK
ALGISININ BU SÜREÇTEKİ ROLÜ**

**THE ISOLATION OF THE PUBLIC SPACE FROM URBAN SPACE
AND THE ROLE OF THE PERCEPTION OF PRIVACY THAT THE
STATE AUTHORITY CREATED IN THIS CONTINUUM**

ZEYNEP BIYIK

108611033

Doç. Dr. Ferda Keskin (Tez Danışmanı :

Doç. Dr. Kenan Çayır :

Öğr. Gör. Kaan Atalay :

Tezin Onaylandığı Tarih: 30.09.2011

Toplam Sayfa Sayısı: 86

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Kamusal Mekan
- 2) Kamusal Alan
- 3) Devlet Otoritesi
- 4) Öznellik
- 5) Devlet egemenliği

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Public Space
- 2) Public Sphere
- 3) State Authority
- 4) Subjectivity
- 5) State sovereignty

Özet

Bu tezin üzerinde durduğu konu, ‘kamusal mekan’ın günümüz kentleri için ne ifade ettiğidir. Bireylerin, ‘iktidar’ ile oluşturmaya çalıştığı diyalogu yada ‘otorite’ ile girdikleri mücadelenin zemini olarak karşımızda duran kamusal mekanın, ‘özne’nin tekrar üretilmesindeki rolüne dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Ancak, ayrıca ele alınan bu sürecin, ‘devlet otoritesi’ tarafından nasıl sekteye uğratıldığı eleştirilmektedir. Bunun sonucu olarak da ‘kamusal mekan’ın, kentsel mekandan soyutlanmaya çalışılmasının ardındaki itkilere dikkat çekilmiştir. Kamusal mekanın dönüşüme uğratılmış yeni formunun ardındaki söylemler, kentsel mücadelelerin yapısı ve iletişim çağının olanakları bağlamında ele alınmıştır.

Abstract

The issue this thesis focuses on is what means ‘public space’ for today’s cities. The role of public space standing as the ground of the dialogue which individuals try to constitute with the ‘power’ or the struggle they involve with the ‘authority’ in reproducing the ‘subject’ is attempted to be pointed out.

Nevertheless, how the continuum handled is brought to a halt by the ‘state authority’ is also criticized. As a result, the drives behind the attempts to isolate the ‘public space’ from the urban space are introduced to your attention. The discourses underlying the new, altered form of the public space are discussed in the sense of the structure of urban struggles and the facilities of communication age.

İçindekiler:

I. Giriş	5
II. İktidar, Otorite ve Devlet.....	8
III. Kamusal Mekan'ın Anlamı Üzerine.....	17
a. 'Kamu' ve 'Kamusal'	17
b. Kamusal Mekan	26
IV. 'Kamusal Mekan ve Kamusal Alan Birbirlerini Nasıl Etkiler'i Sorgulamak	30
V. Kent ve İktidar	36
a. Birey ve Kentsel Kalabalık	41
b. Öteki ve Özne Olarak 'Ben' Yaratımı	44
VI. Kentteki 'monolog' ve 'diyalog' Üzerine	47
VII. Yeni Sosyal Hareketler İçindeki Kentsel Mücadelenin Tek Yönlülüğü	52
VIII. Ortak Bir Kamusal Söylem Gerekli mi?	61
IX. Mekan'ın Ürettiği Bilinç.....	65
X. Sanal Agoralarda Yaratılan Tepkilerin, Kentsel Eyleme Dönüşümü	71
XI. Kamusal Mekana Müdahalede Yeni Yaklaşımlar	75
XII. Sonuç	80
XIII. Kaynakça	84

I. Giriş:

Tarih boyunca, Kentler ve simgelediği anlam üzerine bir çok söylem geliştirilmiştir. Bunlar, çoğunlukla bir ideolojiyi simgelemek ve yansıtmakla birlikte, çoğunlukla iktidarı elinde tutan bir kralın yada devletin genel söylemlerini de içermektedir. Kentin kimliği ideolojik bir söylem üzerine kurulabilir yada ona yön vermek ve gelişimini etkilemek için ideolojik bir araç olarak kullanılabilir. Hatta iktidarın, sahiplenmeye ve değiştirmeye çalışmadığı bir kent mekanından söz etmek imkansız gibidir. Çünkü iktidar bedenini kente yerleştirmeyi başardığı ölçüde güç elde edebilir. Kitlelere empoze etmek istediği duygu ve düşünceleri, bu yolla aktarmayı seçebilir. Mekanın, fiziksel yapısında değişiklikler yapmak sureti ile güç, estetik, hayırseverlik, asalet, korku, sahiplenme, yönlendirme, kontrol etme ve benzeri ifadeler; verilmek istenen mesajı kitlelere aktarmaktadır. Böylece iktidarın kurduğu ve kitlelerin kullandığı mekanlar, iktidar yapısı ile de örtüşerek; başka anlamlar da yaratmakta, bu anlamlar da gündelik yaşantılarımıza sızmaktadır. Fiziksel değişiklikler, bazen kitleler tarafından tepkiler ile karşılanırsa da, gündelik yaşantının koşuşturması ve gelip geçiciliği içinde, çoğunlukla istemsiz ve bilinçsiz bir şekilde kabul görmektedir. Kabul edilen değişiklikler, zaman içinde yaşantımızda hiçbir farklılaşmaya yol açmıyormuş gibi görüldüğünden, neden ve niçin gibi sorgulamalarla da asla değerlendirilmezler. Ancak ister mikro, ister makro düzeyde olsunlar, bilinçaltımızda -ve hatta belki de bilinçdışımızda- oldukça etkili oldukları düşünülebilir mi?

Günümüz kentlerinde farklı kullanım amaçlarına yönelik olarak yaratılmış mekansal formlar, fazlasıyla parçalanmış bir haldedir ve hala da parçalanmaya devam etmektedir. Bu durum da yaşam alanlarımız ile kurmaya çalıştığımız bağlantıları zayıflatmakta, kent sürekli olarak bilinçaltımıza saldıran bir hale getirmektedir. Çok kısa süreler içerisinde, tanınmayacak hale getirilen kent görünüşleri, mekansal aidiyetsizlik sorununa neden olmaktadır. Modernite sonrası kentlerin, *hiç kimse, hiç bir yapı yada hiç bir kurum* tarafından tam anlamı ile ele geçirilemez ve kontrol edilemez olduğuna ve bu imkansızlığın da; bir çeşit kabullenişe doğru gittiği düşünülebilir mi? Kent, boyutlarının genişlemesi ile, aşkın bir anlam kazanıyormuş gibi görünerek, kendini düşünce dünyasında tekrar yapılandırmaktadır. Bu yapılanmalara da, metropol, megapol gibi yeni isimler verilmektedir. Metropoller, mekansal aidiyetsizliğin en güçlü hissedilebileceği yerlerdir ve aynı zamanda bu nedenle, kamusal yaşamda kendini gerçekleştirmeye çalışan bireylerin, bu büyük yapı karşısında yetersizlik, acizlik ve korku hissetmesi de çok doğaldır. Bu duygular ile mücadele etmeye çalışan kentliler için, sadece

özel alanlarında var olmak değil, kamusal yaşamda aktif bir katılımcı olarak rol almak daha da önemli bir hale gelmektedir. Peki kamusal mekanda da var olmak neden önemlidir?

Bu soruya, bir çok farklı bakış açısı ile cevap verilebilir, ancak genel olarak, kentteki tüm yaşamları belirli sınırlar içinde yaratılmış olan kapalı mekanlar içerisine hapsedilmiş olan insanların, kentsel formun açık alanlarında da var olma istekleri ile açıklanabilir. Giderek, daha da karmaşılaşan kent yaşantısında, kentsel form bizleri yalnızca belirli yerler arasında seyahat etmek zorunda bırakmaktadır. Özellikle kamusal açık mekanları, yalnızca geçip gitmek için kullandığımız durumlarda, hepimiz belli oranlarda yabancılaşma hissedebiliriz. Çünkü, aslında herkese ve kimseye ait olmayan bu mekanların, asıl amacı da bundan ibaretmiş gibi yansıtılmaktadır. Bu algıyı yaratan büyük çoğunlukla devlet otoritesinin yaratmış olduğu dokunulmazlık algısıdır. Çünkü, her bir bireyin kamusal mekanlarda görünür olma ve sesini duyurma çabası, belirli toplumsal normların ve kabullerin yanı sıra, yasalar ile de bastırılmaya çalışılmaktadır. Kamusal mekanlarda görünmez yada genel geçer olmak herkes tarafından kabul edilebilir özelliklerdir. Ancak karşıt bir amaç taşıyan bir eylem içinde olmak kabul edilemez. Amaçsızca yürümek, oturmak, konuşmak yapılabilecek en iyi aktivitelerdir.

Fakat, kamusal mekan, amaçsızlığı olduğu kadar tepkili olmayı da yaratmaktadır. İşte tam da bu nedendir ki, kentlilerin tepkili olmaya ihtiyaçları vardır. Gördükleri, deneyimledikleri ve yaşadıkları mekana tepkili olmak yada kendi içlerinde yaratmış oldukları tepkileri mekanda ortaya koymak için, kamusal mekanın amaçsızlığından sıyrılmaları gerekmektedir. Bunun için ise, eleştirmeye çalıştığımız devlet otoritesinin ve onun kendi öznelere oluşturmakta kullandığı iktidar özelliklerinin farkına varılması ve irdelenmesi gerektiğine dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Kentlilerin, kamusal mekandaki amaçsızlık duygusu ve dokunulamazlık algısı ile mücadele etmeye çalışması ve kendisini kent içerisinde bir yere koyma çabası, devlet iktidarı ile girilen bir yeniden özne olma çabası mıdır? Belki de bu nedenle, kamusal mekanda var olabilme arzusu, yeniden oluşturulmaya çalışılan öznenin, kent mekanı ile kurmaya çalıştığı daha kapsayıcı ve daha az yabancılaştırılmış bir ilişki isteğinden kaynaklanmaktadır. Bunun için ise öncelikle kamusal mekan üzerinde yaratılmış olan belirli algıları eleştirerek yola çıkılması oldukça mantıklı görünmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada devletin otorite, güç ve iktidar özellikleri ile yaratmış olduğu dokunulmazlık algısının, kentteki kamusal yaşam üzerinde ne gibi etkiler yarattığı incelenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın cevap vermeye çalıştığı sorular, Kent Düşleri Atölyesi'ndeki mekansal deneyimlerin yaratmış olduğu sorgulamalar üzerine oluşturulmuştur. Genç mimar ve şehircilerin, mesleki kimliklerini bir kenarı bırakarak, akademik olmayan bir ortamda, sadece kentli olma üzerinden; bedenlerinin, kent mekanı ile etkileşimini sorgulatan bir atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Atölyede, kritik edilen bir çok teori ve tartışmaya çalışma boyunca değinilmeye çalışılacaktır.

II. İktidar, Otorite ve Devlet:

Öncelikle; iktidar, otorite ve güç kavramları üzerinde durulmalı, bunların devlet yapısı içerisinde nasıl algılandığına değinerek başlanmalıdır. Bauman’a göre;

Devlet gücü baskı araçları üzerinde tekel anlamına gelir; ancak devlet gücü tek tip davranış kuralları dayatmaya ve herkesin uyması gereken yasalar yürürlüğe koymaya muktedirdir.¹ “Devlet otoritesi” [ise], “ülke yasalarını” ilan etme ve dayatma yetisi demektir.²

Ayrıca Agamben de Schmitt’ten alıntılandığı aşağıdaki paragrafta, ‘otoriteye’ dair tanımlama getirmeye çalışmaktadır, bunu da ‘otorite’ ile eş anlamlı olan ve ‘hüküm sahibi’ anlamına gelen³ ‘egemen’ kelimesini kullanarak yapmaktadır:

Düzenli bir durum yaratılmalıdır; ve işte egemen, böyle bir durumun gerçekte etkin olup olmadığına tek başına karar veren kişidir. ... Egemen, söz konusu durumu bir bütün olarak ve her şeyiyle yaratan ve garanti eden kişidir. Nihai karar üzerinde tekel sahibidir. Nitekim, aslında hukuksal olarak tam karşılığı, yaptırım ve kural koyma tekeli değil de, “tekel” sözcüğünün genel anlamda alındığı ve duruma göre geliştirileceği bir olgu olarak hüküm/karar verme tekeli olması gereken Devlet egemenliğinin özü de burada yatmaktadır. Devlet otoritesinin özünü en açık biçimde ifşa eden şey hüküm (verme)dir. (Schmitt, Politische Theologie, s.19-22)⁴

Richard Sennett ise, ‘otorite’ kavramını şu şekilde tanımlamaktadır;

Otoritenin kökeni olan Latince *auctoritas* sözcüğünün anlamı kendini kollayamayanları kollayan koruyucu, muhafız; ya da kararsızlara öğütte bulunan demektir. Otorite, kökenindeki anlamıyla, tahakkümden çok daha fazla bir şeydir; ana babanın çocuklara sağladığı korumayı, yasaların yetişkinlere sağladığı güvenceyi ima eder.⁵

¹ Zygmunt Bauman – Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yayınları, s.192

² Zygmunt Bauman – Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yayınları, s.180

³ Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları

⁴ Giorgio Agamben – Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Ayrıntı Yayınları, s.26

⁵ Richard Sennett – Gözün Vicdanı, Ayrıntı Yayınları, s.54

Foucault'ya göre ise, "otorite" birisine bir şeyi zorla yaptırma davranışı⁶ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca "otorite-karşıtı"⁷ terimini kullanması itibarı ile de, "otorite"nin bir diğer önemli özelliğine dikkat çekmektedir ki bu, kelime kendi içinde bir karşılıklık barındırmaz, mutlak bir kabul ediş yada karşı duruş vardır. 'Otorite'de, karşılıklı bir güç ilişkisi bulunmaz. Oysa iktidar Foucault'ya göre;

...bir kurum, bir yapı, bir devlet iktidarı olarak değil, tüm iktidar ve bilgi arasındaki güç ilişkilerinin bulunduğu stratejik bir yer olarak tanımlamaya çalışılmaktadır.⁸

Bu nedenledir ki devlet iktidarı üzerine konuşurken de, bu karşılıklı yapıdan söz eder ve şunu belirtir;

Devlet iktidarı değiştirilmek isteniyorsa, toplum içinde işleyen çeşitli iktidar ilişkileri de değiştirilmelidir.⁹

Foucault'nun dikkat çektiği üzere, otorite ile iktidar kavramları arasında güç ilişkilerinin nasıl kurulduğu bağlamında açıklanabilecek bir ayrım bulunmaktadır. Demokratik bir devlet anlayışı içerisinden konuşacak olursak; devlet iktidarının, toplum ile kurduğu ilişki, seçilme eylemi üzerinden kurulmaktadır denebilir. Aynı zaman da, ulus-devlet kavramı da, buna benzer bir ilişki ile açıklanabilir ki, ulus-devletin iktidar gücü, doğrudan milletinden aldığı sahiplenme ile alakalıdır. Ayrıca otorite ile iktidar arasında şöyle bir ilişki de söz konusudur ki, Bauman'a göre otorite ile sahip olma arasında güçlü bir bağ vardır. Sahip olmak üzerinde de otoritenin ölçüsü ve dayanağı açıklanmaya çalışılabilir. Bu sahiplik hem 'şey'lere hem de 'kitleye' sahip olmak anlamında kullanılmaktadır.

Şeylere sahip olmak onlara sahip olmayanların ne yapmaları gerektiğine ilişkin karar vermekte özgür olmak demektir –bunun vardığı nokta aslında öteki insanlar üzerinde güç sahibi olmaktır. Bu ikisi –sahip olmak ve güç- pratikte aynı kapıya çıkar.¹⁰ Otoritenin ölçüsü, insanların verili değerleri sırf başka birinin –otorite sahibi kişi ya da kurum- söz konusu değerleri somutlaması ya da savunması nedeniyle kabul etme ihtimalidir. Bir kişi ya da örgüt[ün] belli insanların gözünde, bir takım değerleri savunmaları o insanlar tarafından bu değerlerin kabul edilmesi

⁶ Michel Foucault – İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4, Ayrıntı Yayınları, s.267

⁷ Michel Foucault – İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4, Ayrıntı Yayınları, s.63

⁸ Michel Foucault – İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4, Ayrıntı Yayınları, s.175

⁹ Michel Foucault – İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4, Ayrıntı Yayınları, s.248

¹⁰ Zygmunt Bauman – Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yayınları, s.144

ve hayata geçirilmesi için yeterli bir neden görüldüğü oranda, otorite sahibi olabilir.¹¹

Bu durumla birlikte devletin otoritesini ele aldığımızda, devletin toplumdan almış olduğu gücü ve desteği yine ‘kitle’ler ve ‘şey’ler içerisine dağıttığını görürüz. Bu nedenle ‘otorite’nin ve ‘iktidar’ın nerede konumlandığını bilmek, içsel ve dışsal bazı verili algılar ile oluşturulurlar. Foucault anlamında, içsel olan daha mikro iktidar biçimleri ile örneğin fikir olarak ailemizin korumacı tavrından edindiğimiz ‘otoriter’ olma halini, devletin hüküm veya yasa koyma gücü ile bağdaştırmamız, yasalar ya da hükümlerle sınırlandırıldığımız ilk noktada tanımlarız ve algılarız. Böylece otorite ve iktidar bizim tarafımızdan içsel veriler ışığında, dışsal olarak tekrar tanımlanmış olur.

Bireylerin hem şekillendirdiği, hem de uymaya mecbur olduğu normun arkasında duran otorite bir kural olarak yayılmış halde, sıklıkla anonimdir. Tam olarak nerede durduğunu tespit etmek imkansızdır. İnsan bedenlerini ve düşüncelerini şekillendiren aman vermez, korkunç otorite “kamuoyu”, “moda”, “ortak rıza”, “uzman görüşü” ve hatta “sağduyu –özel olarak hiç kimseye ait olmayan, herkesin kanaati-“ gibi muğlak bir kendilik biçiminde boy gösterir.¹²

Kitlenin ve şeylerin bu şekilde nesnelleştirilmesi, Agamben’in Foucault’nun çalışmasında dikkat çekmeye çalıştığı bir başka ikilemde de benzer bir şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Foucault, son yazılarından birinde, Batı’daki modern devletin, öznel bireyselleşme tekniklerini, daha önce hiç görülmemiş bir derecede, nesnel bütünselleşme prosedürleriyle birleştirdiğini iddia ediyor ve “modern iktidar yapılarının aynı anda hem bireyselleş(tir)melerinden ve hem de bütünselleş(tir)melerinden doğan” gerçek bir “siyasal ‘ikilem’”den (Dits et écrits, 4: 229-32) söz ediyordu.

Devlet iktidarı tarafından yaratılan bu ikilem ve Bauman’ın alıntısında bahsedilen muğlaklık hali aynı amaca hizmet etmektedir. Bu da tanımsız ve nerede durduğu belirsiz olgular karşısında duyulacak olan yetersizliğin yaratacağı sonuçların ‘otorite’ tarafından içselleştirilmesidir. Bu bağlamda, benzer şekilde oluşturulmakta ve yapılandırılmakta olan “Kamusal Mekan’ın Dokunulmazlık Algısı” da içerisinde barındırdığı ‘kamusal’ kelimesinin de çoklu anlama sahip olması nedeni ile daha da karmaşık ve muğlak bir hal almaktadır.

¹¹ Zygmunt Bauman – Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yayınları, s.134

¹² Zygmunt Bauman – Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yayınları, s.162

“Neresi “Kamusal Mekan”dır? Neresi değildir?” gibi sorular ile belirsizlik ve tanımsızlık alanına çekilen olgu, Agamben’in Kutsal İnsan adlı eserinde aktarmaya çalıştığı ‘istisna durum’ kavramına benzer bir şekilde, sürekli olarak tanımla ile oynanarak istenilen şekilde ele alınmakta ve kavramın yarattığı istisnai durumlar, yerine göre kullanılmaktadır.. Agamben’e göre istisnai durum, zaten ‘egemen’in de kendini konumlandığı zemini oluşturmaktadır ve ona göre:

Egemen, istisnai durum[un]dan dolayı, hukukun kendi geçerliliği için ihtiyaç duyduğu “durumu yaratmakta ve garanti etmekte[dir]”¹³

Zaten kendisini de bu belirsizlik zeminine konumlandırmış olan iktidarın, kendi istisnalarını yaratmaması ve bu mekanizmayı lehine kullanmaması beklenemez. Bu nedenle devlet’in bu belirsizlik içerisinde, belirleyici olma tavrı onun birincil var olma koşulları arasında gösterilebilir.

Devlet, kurumları aracılığı ile kent ve kamusal yaşamın belirleyicisi olma alışkanlığını çok uzun süre önce kazansa da; faşist rejimler dışında bu etkileşimin tek taraflı olduğu örnekler nadir ve özel zamanlara aittirler. Her zaman halkın ve kitlelerin kamusal yaşama ait düşünceleri, sorunları ve istekleri iktidar tarafından değerlendirilmiş ve politik görüşlerin oluşturulmasında etkili olmuşlardır. Böylece yukarı bahsettiğimiz gibi, milletin otoritesini içselleştirmeye devam eden devletin, kendi ‘otorite’sini pekiştirmeye devam etmesi de garanti altına alınmaktadır. Ayrıca bu durum hem kitlenin nesnel kullanımını hem de kontrol altında tutulmasını sağlaması açısından ikili bir fayda içermektedir.

İktidar kurumların işleyiş mantığını, post-modernite içerisinde bir çok düşünür, felsefeci ve sosyolog tarafından tartışılmış ve eleştirilmiştir. Foucault ve Arendt, kurumların baskı kurma mantığını, ‘bilgi’nin bir güç ve kontrol mekanizmasına dönüşmesi üzerinden yorumlarken; Aydınlanma sonrası tüm kültürel ve toplumsal değişimlerin ve söylemlerin, bu amaca hizmet ettiğini savunmuşlardır. Ancak bu tarihin her döneminde bu şekilde algılanmamıştır.

Aydınlanma fikrinin ortaya çıkmasından yaklaşık iki yüzyıl önce basılan Tommaso Campanella’nın *La Citta del Sole*’sı [Güneş Ülkesi] teknik yenilik yoluyla taşınan bir geleceğin taşkın mühendis imgelemine yansır, böylece Campanella’yı deneysel bilimi, sosyal, adil ve dayanışmacı bir toplum projesine

¹³ Giorgio Agamben – Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Ayrıntı Yayınları, s.27

sokmaktan alıkoymaz ... Bu boyutu ile, Campanella'nın ütopyası, Aydınlanma felsefesinin birçok temsilcisine ilham vermiştir.¹⁴

Ütopyaların genel olarak, bireyi, sisteme eklemlenmek zorunda bırakan ve hatta bunun için çoğunlukla uyuşturan¹⁵ tarzından etkilenmiş bir felsefenin içerisinde benzeşmeleri görmek mümkündür ki ilerleyen dönemde sosyalizme kadar giden bir süreçten bahsedilmektedir. Toplum bu anlayış dahilinde her zaman düzenlenmesi gereken bir kurum, kan akışının iyi sağlanmış olması gereken bir organizma olarak ele alınmıştır. Hatta, ilerleyen safhalarda, sadece toplumun değil, bireyinde üzerinde tahakküm kurulması gereken bir bedenden ibaret olduğunu varsayarak, beden üzerinden gerçekleştirdiği politikaların ortaya çıktığını ve kurumlaştığını da görmek mümkündür. Bireysel ve tekil bedenlerin kontrol edilmesinin, onların oluşturduğu alt grupların ve kesişim kümelerinin daha kolay politik malzeme haline getiriliyor olduğunun keşfedilmesinden sonra; bireyin, toplumdan koparılıp yalnızlaştırılması, sadece *beden* boyutu ile değil *akıl* boyutu ile de yalnız bırakılması söz konusu olmuştur. Böylece, beden ve akıl üzerindeki kontrolünün sağlanması bir derece daha kolaylaştırmıştır. Çünkü devlet eli ile oluşturulmuş kimlik yapıları içerisinde bırakılmış olan *bireysel ve tekil* aklın, yine devlet tarafından içselleştirilmesi ve elimine edilmesi basittir. Çünkü her türlü makro veya mikro iktidar yapısı dışında *bireyselliklerimizi veya tekilliklerimizi* oluşturmak mümkün gibi görünmemektedir.

Çünkü bugün geldiğimiz noktada, bilgiye sahip olduğumuzu düşünsek dahi, onları kurumlar dışında kullanmamız ve etkin bir söylem oluşturmamızın oldukça zor görünmektedir. Ayrıca paradoksal bir şekilde, oluşturacağımız söylemin, egemen bir güç olma olasılığından kaçınmayı nasıl başaracağız? Üzerinde durmak istediğim konu olan “Kamusal Mekan”ın tekillikler üzerine kurulması gereken yeni yapısının ve bunun yaratacağını umduğum müdahale edebilme gücünün” de, bir monolog olmamasını nasıl sağlayacağız? Başka bir deyiş ile, Maarten Hajer ve Arnold Reijndorp’ye göre, belirli söylem kalıpları içinde geliştirilmiş olan ve diğer insanlar ile iletişim kurmamızda bir yapı oluşturan kamusal mekan algımızdan sıyrılıp özgürce düşünemeyeceğimiz için¹⁶, üreteceğimiz ‘yeni söylem’ de egemenlik anlayışından kaçamayacaktır. Agamben’in bahsetmiş olduğu gibi, siyasi söylemler,

¹⁴ Armand Mattelart - Gezegen Ütopya Tarihi, Ayrıntı Yayınları, 2005, s.62

¹⁵ uyuşturucu, milliyetçilik, inanç, adına ne dersiniz değin, aynı amaca hizmet eden bir sistemi benimsediği bilinen ve toplumdaki her bireyi homojenleştirmeye çalışan tüm olguları sayılabilir-

¹⁶ Maarten Hajer, Arnold Reijndorp - In Search Of New Public Domain, NAI Publishers, Rotterdam, 2001, s. 15

sistemin dışında kalan ve sisteme karşı bir boşluk yakalayabileceğimiz tüm alanları içselleştirmeye, tüm gayreti ile devam etmektedir.

İktidar ilişkileri her yerde olduğundan ve onlardan kaçılamayacağından dolayı, tartıştığım direniş biçiminde amaç iktidarı tamamıyla ortadan kaldırmak değil, iktidar ilişkilerinin içindeki özgürlük pratiklerini arttırmaktır. Bu nedenle direniş, aşk ilişkisi gibi tüm taraflara özgürlük pratiklerinin eşit derecede açık olduğu iktidar ilişkilerinin tersine tahakküm durumlarını hedef alır. Foucault’nun kelimeleriyle, direniş “bu iktidar oyunlarını mümkün olan en az tahakkümle oynamamızı sağlayacak hukuk kurallarını, yönetim tekniklerini, ahlakı, ethosu, benliğin pratiğini edinmemizi” amaç edinir. Direniş iktidarın ortadan kalkmasını amaçlamaz –zira bu imkansızdır- özgürlük pratiklerini artırarak *iktidar ilişkilerinin içindeki tahakkümü ortadan kaldırmayı* amaçlar. Dolayısıyla, direniş, daha fazla özgürlük pratiğine ulaşma mücadelesi demektir.¹⁷

İşte tam da bu noktada kendi söylemlerimiz içindeki tahakkümü yok edebildiğimiz ölçüde, yukarıda bahsettiğimiz ikilemden kurtarabiliriz. Böylece iktidarın düştüğü hatanın bir benzerini yaratmadan kendi bireysel etkinlik alanımızı yaratabilir, bunu da başkalarınıninkiyle eklemelendirebiliriz. İktidarın yaratmış olduğu tahakkümü yenebilmek için ise ne gibi bir çaba içerisinde olmamız gerektiğini sorgulamak ve eyleme geçebilme potansiyeli değerlendirebiliriz. Bunun bir yolu, belki de kurumların içerisine sızmadan geçmektedir. Peki kurumların içine sızmak, onların düşünce yapılarına, kendimizi ve hatta bedenimizi eklemelendirmenin bir yolu var mıdır? Yoksa bu *praxis*’in, gündelik hayatta yankı bulması, her zaman bastırılmaya çalışılacak bir eylem olarak mı görülecektir?

Günümüzde kent devleti bulunmasa da agoralarda ve meydanlarda antikiteye özgü politik eylemler ve konuşmalar yapılmasa da, kent mekanının politik eylem ve konuşma alanı olarak algılanmasına hala devam edilmektedir. Devlet otoritesine karşı, insanların görünür olmaya çalıştıkları ve bir şeyleri değiştirmek için, bireysel yada kolektif bir takım ifade tekniklerini kullanarak; eylemlilik hali içinde oldukları; kısacası yine Arendt’in terimi ile tanımlarsak ‘*vita activa*’nın mekanı, [*yani*] *etkin olarak bir şeyler yapmaya yöneldiği ölçüde insani yaşam*’¹⁸ mekanı Kamusal Mekandır. Ancak, devletler özellikle son yıllarda, bu politik eylemlilik

¹⁷ Sara Ababneh, Foucault Aracılığıyla Direnişi Teorileştirmek ve Toplumsal Cinsiyeti Kavramsallaştırmak: İslamcı Politik Partilerde Kadın Aktivistlerin Durumu; Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim, der. Y. Doğan Çetinkaya, İletişim Yayınları, 2008, s.229

¹⁸ Hannah Arendt; İnsanlık Durumu; İletişim, 1994, s.57

halinin kabul edilebilirliği ile ilgili bir takım değişimler geçirmiştir. Kamusal mekanda gerçekleştirilmek istenen her bilinçli ve amaçlı eylem, korkunç polis şiddeti ile bastırılmaya çalışılmaktadır. İster daha makro, ister daha mikro söylemleri olsun her türlü eyleme karşı aşırı bir şiddet gösterilmektedir. Bu da, devletin otorite alanını genişletmede, sivil hayatı kısıtlama ve hatta yok etme yolundaki endişe verici ilerleyişini tartışmamıza neden olmaktadır.

Bu tartışmada öncelikle ortaya konması gerekenler ‘kamusal’ ve ‘kamusal mekan’ kavramları ve bunların nasıl değişime uğratıldığıdır. Mekanın bilincimizde nasıl şekillendiğine ve algımızda ne gibi farklılıklar üzerine kurulduğuna değinilmelidir. Bunlarla birlikte, kentsel mücadelenin nasıl tek tipleştirildiğinin de üzerinde durulmalıdır. Bu veriler ışığında ise çalışmanın diğer sorunsallarından olan şu probleme cevap verilmeye çalışılacaktır: Özellikle kentin topluma açık mekanlarından yani şu sıralar yanlış olarak tanımadığımız –daha sonra bu konuda derin bir tartışmaya da girilecektir- “Kamusal Mekanda” yer alan bireyin, yalnızca siyasal eylemler yapma potansiyeli üzerinden değerlendirilip dışlanması, her türlü ‘Kamusal Mekan’ı da bu korku ile yalnızca amaçsız eylemlere açık bırakması nasıl açıklanabilir? Ve bu sürecin önüne nasıl geçilebilir?

H. Arendt’in bahsetmiş olduğu; insanın bütün yaşamını siyasal alanda, eylem ve konuşma halinde geçirebilmesinin ancak kent-devletin kuruluşu üzerinden gerçekleşebilmesi durumunun günümüzde nasıl algılandığından yola çıkarak, kent mekanının aşırı politikleşmiş ve bunun bir yansıması olarak da, bugün aşırı otoriterleşen –kolluk kuvvetlerinin de yardımı ile- yapısının temellerini aranmaya çalışılacaktır. Mikro düzeydeki müdahalelerle başlanılacak olan yeni bir takım direniş biçimleri oluşturulması ve ‘kitle’nin dönüştürülmeye alışması, Foucault’nun bahsettiği gibi devlet iktidarını da değiştirme potansiyeline sahip midir? Kamusal Mekan’ın daha ‘izdüşümsel’ direnişler ile de değiştirilebilme ve dokunulabilme hakkına kavuşacağı görüşüne ve inancına sahip birisi olarak; güç odaklı bir yapının karşısında durmak için, onun tartıştığımız mekan üzerindeki sabit gücünü nasıl elde ettiğine ve toplumsal bilincimizde ne gibi bir takım yanılgılar ve korkular yaratıldığıının incelenmesi gerektiğini düşünmekteyim.

Bu durum, temelinde egemen zihniyetin, kendi otoritesine karşı olan ya da öyle algılamak istediği her türlü muhalefet ve müdahale yolunu kapatmaya çalışması ile açıklanacak kadar basit değildir. İşte tam da bu nedenle bu konu üzerinde bir araştırma yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Devletin, Kamusal Mekanı müdahale kabul etmeyen bir hale

getirmesindeki, temel kaygısı –yada kaygıları- neler olabilir? Olaya genel bir çerçeveden bakacak olursak; ulus devlet krizinin, yani aşırı totaliterleşen demokratik yönetimlerin, toplumlarını kontrol altında tutmaya çalışmada, kamusal mekan, kaybetmek istemediği bir egemenlik mekanı mıdır? Ya da daha basit bir mantık ile düşünecek olursak, devletin, topluma yönelik sorumluluklarını yerine getirdiğinin bir göstergesi olarak Kamusal Mekan’ın politik bir oyun alanına dönüştürülmüş olması, devlet eli dışındaki müdahalelerin bu mekandan soyutlanmaya çalışılmasının temel nedeni midir?

Bu araştırma, Kültürümüzün¹⁹ temel özelliklerinin; kent yaşamının ve mekanın en sorunlu, tanımsız, boşluklu ve tartışmalı bir ögesi olan ‘Kamusal Mekan’ üzerinde ne gibi belirleyici etkiler yarattığını anlamaya yöneliktir. Temelde ortaya konmak istenen argüman ise, ‘Kamusal Mekan’ algısının, toplumumuzda nasıl oluştuğu yada oluşmadığıdır.

Ülkemizde, ‘Kamusal Alan Krizi’, kolonileşmiş ülkelerdekinden farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Amerika ve İngiltere gibi, farklı etnik ve ırksal kimliklerin, henüz bir arada yaşamaya başladığı ülkelerde, bu insanları bir şekilde bir araya getirme ve kaynaştırma yönünde bir endişe ile Kamusal Alan sorgulaması yapılmaktadır. Bu sorgulama da genellikle, kent mekanında kendi içine kapanmış, kendilerine ait özelleşmiş yaşam alanları ve kamusal mekanlar yaratmış toplulukları ve cemaatleri gözler önüne serilmektedir. Ancak bu durumunun yanı sıra, sadece etnisite ve kültürel bir takım farklılıklar ve çeşitlilikler üzerinden tanımlanmaması gereken başka bir ‘Kamusal Alan Krizi’nden daha bahsedilmelidir.²⁰ Bu bir yanıyla özelleştirilmeye başlanan kamusal mekanın; aynı zamanda devlet eli ile sivilsizleştirilmesi üzerinden de işleyen bir krizdir. Devletin, kamusal alanı nasıl gördüğü ve tanımladığı ile alakalı olarak, mutlak bir kamusal alan kontrolüne sahip olma isteğini, etkisi artan bir şekilde günlük hayatımızda görmeye başladığımızı düşünmekteyim.

Amerikan literatüründe tanımlanmakta ve tartışılmakta olan ‘Kamusal Alan Krizinin’ (Public Domain Crisis), Türkiye coğrafyasında benzerlerini bulmak için henüz erken olduğu

¹⁹ Burada, Türk Kültürü gibi bir tanımlamadan özellikle kaçınılmış olup, bu nedenle de ‘kültür’ kelimesi büyük harf ile kullanılmıştır. Çalışma boyunca da, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki yaşayanların kültürden bahsedilirken, bu şekilde kullanılacaktır.

²⁰ Elbette, Kamusal Alanı’nın kontrol altına alınması bir tek devlet tarafından istenilen bir durum değildir; Amerikan modeli kapalı siteler ve liberal ekonomi mantığı ile gelişen alışveriş merkezleri, kamusal mekanın özelleştirilmesine yönelik örneklerini özellikle büyük şehirler ölçeğinde arttırmaya başlasalar da, bu çalışmada fazla yer tutmayacaklardır. Aynı şekilde, ‘Kamusal Alan’ tanımı üzerinden devlet ideolojisinin baskı kurma mantığını, sekülerleşme ve dini kamusal alandan soyutlama eleştirisine indirgeyen çalışmalara da bu tartışmada yer verilmeyecektir. Çünkü tüm bu belirttiğimiz diğer olgular; ‘Kamusal Alan Krizini’ bu çalışmanın varmak istediğinden, çok farklı bir noktaya çekmektedir.

söylemek yanlış olmaz. Çünkü etnik birçok ayrıma sahip olursa da, yüzyıllardır aynı coğrafyayı paylaşmanın getirmiş olduğu kaynaştırıcı etki ile daha homojen bir toplum yapısı gösterdiğimiz söylenebilir. Ancak buradaki naif tavrın; kolonileşmiş ülkelerin toplum yapıları ile kıyaslama yapılmasından kaynaklandığını belirtmek isterim. Siyah, Uzak Doğulu, Asyalı yada göçmen gibi tanımların, belirginlik taşıyan fizyolojik özelliklerinin fazla görülmediği bir toplumda, elbette her zaman bir öteki olsa da, yaşanmakta olan ‘Kamusal Alan Krizi’ etnik ve ırksal bir takım eklemlenememe sorunlarının yaratmış olduğu durumlardan çok, devlet eli ile yapılan ötekileştirme, dışlanma ve yerinden edilme şekilde gerçekleşmektedir. Bu da daha çok metropolleşen kentlerimize doğru yaşanan göç hareketleri ile, kenti hem mekansal hem de sosyal olarak parçalamaktadır. İnsanları, aidiyet ilişkileri üzerinden, kent coğrafyalarına hapseden ve görece korunaklı bir ortamda yaşıyorlarmış izlenimi vererek sosyal ayrışmayı pekiştiren bu süreç aynı zamanda toplumun “kamusal mekan” oluşturamamasının da bir nedeni olarak görülebilir.

Günümüzde insanlar, kentsel mekanlar dahilinde, mekana dair aidiyetlerini, sadece özel alanları içerisinde yani yaşadıkları ve kendilerini yeniden ürettikleri mekanlar üzerinden kurmaktadır. Kişisel çıkarlarının bulunduğu bu mekanlar için para ve barınma kaygıları ile hareket etmektedirler. Devlet de, bu mantığı kendi egemenlik alanını betimlemek için kullanmaktadır. Mülkiyetin, bir çeşit söz sahipliğine neden olduğunu kabul ederek, kişiye tanınan hukuksal hakların karşılığında, kamusal bir takım aidiyetlikler ‘kurban’ edilmektedir. Girard’a göre;

Toplum, kendi mensuplarını ya da ne pahasına olursa olsun korumak istediklerini vurabilecek olan bir şiddeti, görelî olarak o kadar da önemsenmeyecek, ‘feda edilebilir’ bir kurbanı yöneltmeye çalışmaktadır.”²¹

Ele aldığımız konuda, bu ‘kurban’ her zaman ‘kamusal mekan’ olmaktadır. Çünkü, Marc Augé’nin üzerine yazdığı ve ‘non-place’ olarak tanımladığı mekanlar da ‘kurban’ edilenler arasında sayılabilir. Peki, Augé’nin antropolojik açıdan incelediği, mekan-insan ilişkisinin kurulamadığı, gelip geçici olan ve egemen mantığın her türlü transformasyonuna maruz bırakılan, görece dokunulamaz olarak nitelendirilebilecek olan bu mekanlar, “kamusal” sıfatı içerisinde nasıl okunmalıdır?

²¹ René Girard; Şiddet ve Kutsal, Kanat Kitap, Kasım 2003, s.5

III. “Kamu”sal Mekan’ın Anlamı Üzerine

Bu bölümde, ‘Kamusal Mekan’ın nasıl tanımlandığı üzerinde durulacaktır. Ancak bu tanımlı yapabilmek için, kesin ve basit mekansal bir ölçü kullanılamaz. Kamusal Mekan, her ne kadar somut bir mekanı tanımlasa da, ‘kamu’ sözcüğünün yarattığı belirsizlik, açıklamaya çalıştığımız tanımın da belirsizleşmesine yol açmaktadır. Bu belirsizlik giderilebildiği ölçüde de, ‘Kamusal Mekan’ın ne olduğuna yönelik bazı fikirler edinilebilir.

Bu nedenle, ‘Kamusal Mekan’ın anlamı üzerine tartışmaya başlamadan önce kısaca, ‘kamu’ sözcüğü üzerinde durulmalıdır.

a. ‘Kamu’ ve ‘Kamusal’

“Kamu” sözcüğü tanımlı itibari ile oldukça girift bir yapıya sahiptir. Bir yandan tanımın kim tarafından yapıldığı ile alakalı olarak bu girift yapı oluşurken, diğer bir yanda da tarihsel bir süreç içerisinde de farklılık göstermektedir. Örneğin “Yunanlıların bilincinde kamu, özel alanın karşısında bir özgürlük ve istikrar alemi olarak yükselir.”²² Oysa devlet kurumlarının “kamu” sözcüğünü nasıl tanımladığı, daha çok kendi mantıksal yapıları ile alakalıdır. Bu nedenle devlet kurumları ile bireylerin bilincinde oluşan tanımın, birbirleri ile örtüşmesi beklenmemelidir. Kontrol etme üzerine kurulmuş bir düşünce yapısı ile kurumların, “kamu”yu daha çok düzenlenmesi ve belirlenmesi gereken bir öge olarak algıladığından söz edilebilir. Böylece devlet kendi yapısını düzenlerken, bu yapıya bütüncül bir isim verir. Böylece ‘kamu’ devletin tüm organları ve kurumları anlamına gelen bir kelime olarak algılanır. Ancak aynı zaman da, toplumun ortak kullanımına açık ve herkese ait olan anlamını da taşımaktadır. İşte bu nedenle, oldukça girift bir anlama sahiptir denebilir. Yada topluma ait olması itibari ile devlet tarafından içselleştirilen ve toplumdan soyutlanması itibari ile herkese ve hiç kimseye ait olan ‘kamusallık’, ‘otorite’ kavramı gibi devlete veya topluma ait olmak arasında gidip gelmektedir.

‘Kamu’ kelimesinin, farklı anlamlarını birbirinden ayrı düşünmeye çalışsak dahi, toplum ile devletin oluşturduğu yapıların birbirinden ayrılmasının güç olması doğrultusunda, bu anlamları da ayrı ayrı düşünmek oldukça güçtür. Ancak yine de ortada bir ayrım vardır. Çünkü devleti algılayışımızda, toplumun üzerindeki bir yapıdan mı söz edeceğimiz, yoksa devleti toplum tarafından belirlenen ve onun için çalışan bir sistem olarak mı ele alacağımız sorusuna net bir cevap vermek oldukça zordur. Hangisinin, diğeri tarafından belirlendiğinin,

²² Jürgen Habermas, Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, s.60

değişime maruz bırakıldığının yada tanımlandığının ortaya konması oldukça güçtür. Bu birbirine geçmiş durumu, devlet-toplum ilişkisine benzer olarak devlet-millet ilişkisi üzerinden açıklamak ve ulus devletin yapısı içerisinde incelemek daha anlaşılır olacaktır. Çünkü;

Devletle millet arasında karşılıklı bir tür çekim olmasının nedeni, belki de, meşruiyet ve daha genel olarak tutum birliği sağlama ihtiyacıdır. Devlet milletin otoritesini kendi disiplin talebini güçlendirmek için kendine mal ederken, milletler sadakat isteklerini desteklemek üzere devletin zorlayıcı potansiyelini harekete geçirmek için kendilerini devletler halinde yapılandırmaya yatkındır.²³

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, ‘kamusallık’ karmaşık olması itibari ile kullanımı sırasında sınırları oldukça iyi belirlenmesi gereken bir kavramdır. ‘Kamu’ kelimesini yada çeşitli tamlamalarını kullanırken öncelikle vurgulamak istediğimiz anlamı üzerinde durmak daha sağlıklı olacaktır. Çünkü sürekli olarak kendi içinde sorular ve ikili karşıtlıklar üreten bir kelime olarak ‘kamu’ üzerine ön kabuller oluşturarak konuşmak bizi, daha sağlıklı sonuçlara götürebilecektir.

Çeşitli sözlüklerde ‘kamu’ sözcüğünün anlamlarını inceleyecek olursak, şu maddeler ile karşılaşırız: “a. 1. Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü. 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme”²⁴, “kamu kesimi”²⁵, “Topluluk oluşturucu ortak çıkarlar çevresinde oluşan ve üyeleri bu ortak çıkarlar konusunda karar birliğine ulaşmak için etkileşimde bulunan toplumsal kesim.”²⁶

Bu tanımlamaların yanı sıra, özellikle Habermas’ın da ‘kamusal’ olan üzerine yapmış olduğu çalışmasında²⁷ saray, burjuva, tiyatro ve kent gibi kavramların dönemsellikleri itibari ile kamusal algısının oluşumunda ne gibi roller üstlendiği incelenmektedir. Özellikle en çok eleştiri aldığı noktalardan birisi, Habermas’ın burjuva’nın kamunun siyasal bilinç oluşturmadaki rolüne dair söyledikleridir. Habermas’a göre; hukuksal kurumlaşmanın ve kamunun sağlıklı bir şekilde oluşturulmasının yolu güçlü bir burjuvazinin etkinlik alanını genişletmesinden geçmektedir. Buna benzer olarak da Sennett’in ‘*Le Public*’ kavramı için şöyle bir tanımlamaya yer verdiği de görülür:

²³ Zygmunt Bauman, Soyolojik Düşünmek, Aytıntı Yayınları, s.189

²⁴ Güncel Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

²⁵ İktisat Terimleri Sözlüğü, 2004, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

²⁶ Toplum Bilim Terimleri, 1975, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

²⁷ Jürgen Habermas, Kamusalın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları

Le Public, Rönesans döneminde yaygın olarak ortak çıkar [sahibi] ve politik [bir] topluluğu ifade etmiş ve giderek sosyalliğin özel bir bölgesi haline dönüşmüştür. Erich Auerbach, ilk kez Fransa’da 17. yüzyıl ortalarında, tiyatro izleyicilerinin oluşturduğu topluluk anlamında kullanılmaya başlanan “kamu” sözcüğünün bu daha modern tanımını ayrıntılı olarak inceleyen bir çalışma yapmıştır. İzleyicilerden oluşan kamu, XIV. Louis zamanında moda olan *la cour et la ville*, yani “saray ve kent” deyimiyle anlatılırdı.²⁸

Tüm bu tanımlar oldukça karmaşık olan ‘kamusal’ olana dair tek bir tanımlama getiremediği ölçüde, kavramı kullanmadan önce, net bir zemin hazırlanması bu nedenle önemlidir. Çünkü, ‘kamu’ kelimesi, ‘kültür’ kelimesi gibi karmaşık bir süreç içerisinde gerçekleşen bir birikim sonucunda oluşmuştur. Anlam ve içeriğin geçişli bir yapıya sahip olması itibari ile zaman çizergesinde, kelimelere yeni anlamlar yüklenirken, geçmişten gelen anlamları kaybolabilir. Bu nedenle de üzerinde durduğumuz ‘kamu’ kavramına tek bir içerik oluşturulması bu kadar zordur ve bu nedenle, üzerine bu kadar çok tartışma bulunmaktadır.

‘Kamu’ sözcüğünün anlamını ortaya koymak üzerine girilen çabalardan bir diğeri de bu kavramının karşısına ‘özel’ kavramı konularak, ikili bir karşıtlık yaratmak üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu iki kavramın birbirini belirleyici ve ayırt edici olduğu düşünülür. Ancak yine de, tarihsel açıdan bu kavramların tanımsal olarak kesin ayrım göstermesini beklemek gereksizdir.

Çünkü; “kamusal” ve “özel” arasındaki modern ayrım da, aslında birbirinden tamamıyla *farklı* öğelerin –“kamusal” ve “özel”e ilişkin modern anlayışı oluşturan (değiştirilmiş biçimdeki) bileşenlerin- zamanla birleştirildiği karmaşık bir tarihsel sürecin sonucudur.²⁹

Böylece, bu iki kavram tam olarak birbirlerinin karşısına konulamasa da, bağlamlarının ne kadar farklı ve çeşitli olduğundan bahsedilebilir ve birbirlerini etkiledikleri önemli noktalara dikkat çekilebilir.

Bu nedenle ‘Özel’ ve ‘Kamusal’ kavramlarının karmaşık ve belirsiz doğalarını anlamak için literatürde bir çok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan Jeff Weintraub’un yapmış olduğu

²⁸ Richard Sennett , Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.32-33

²⁹ Raymond Geuss – Kamusal Şeyler, Özel Şeyler, YKY, s.12

çalışmada bu iki kavram neye göre ayrıştırıldığı, dört farklı görüşe göre ele alınmış ve kısaca şu şekilde özetlenmiştir:

Liberal Ekonomik Model’de, ‘özel-kamusal’ arasındaki ayrımın öncelikle ‘devlet’ ve ‘ekonomi’ arasındaki ayırmadan kaynaklandığından, ikinci olarak, Sivil Demokrasi geleneğinde, bu ayrımın ‘politik cemaatler ve yurttaşlık anlayışı’ ile ‘piyasa ve devletin’ analitik düşünüş farklılığından kaynaklandığından, Kültürel ve Sosyal Tarihçiler ise, ‘kamusallığı’ ‘sosyalliğin akış mekanı’ olarak tanımlayarak onun özel alandan ‘mahremiyet ve ev hayatı’ gibi yaratmış olduğu farklı sosyal organizasyon yapıları ile birbirinden ayırdığından ve son olarak da Feminist Teori içerisinde, ‘özel-kamusal’ ayrımının ‘aile’ ile ‘ekonomik ve politik düzen’ arasındaki ayırmadan kaynaklandığından bahsedilmektedir.³⁰

Tartışıldıkları teoriler içerisinde yer alan bu farklı dört söylemin detaylarına bu çalışmada değinilmeyecektir. Ancak kısaca bunların ortaya koydukları ortak noktalara değinilebilir. Öncelikle dikkat çeken durum, ileride de bahsedileceği gibi, ‘devlet ile bireyi’ ve ‘toplum ile bireyi’ temel alan bir ayrımlara gidilmesidir. Tüm görüşlerde ‘özel’ olan bireye tahsis edilmişken, ‘kamusal’ olan devletin yada toplumun oluşturduğu yapılara ve sistemlere ayrılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece ‘kamusal’ olanlar bireyden mutlak olarak soyutlanmıştır. Bireysel olarak yalnızca ‘özel’ olanlar içerisinde varlığımızı sürdürebiliriz. Bireysel tüm eylemlerimizi, düşüncelerimizi ve hatta bedenlerimizi ‘özel’ olanların içine sıkıştırmak durumundayızdır. Çünkü ‘kamusal’ olanlara göre; her türlü politik ve ekonomik düzenleme mutlak bir kontrol gerektirdiğinden, ortak olan yapı üzerinde gerçekleştirilen her türlü eylem, öncelikle başkaları tarafından meşrulaştırılmalı ve hatta en baştan ‘kamusal’ olarak düzenlenmelidir.

“Kamusal”, buradaki dar anlamıyla devlete ilişkin olanla eşanlamlıdır: bu nitelik, artık otoriteyle donanmış bir şahsın temsiliyetçi “saray”ına değil, meşru güç kullanımı tekeliyle donatılmış bir aygıtın kurallarla düzenlenmiş yetkilerine tekabül eder. Asli egemenlik, “polis”e³¹ geçer; onun tarafından nizam altına alınan özel şahıslar, kamu erkinin muhatapları olarak halkı oluştururlar.³²

³⁰ J. Weintraub, ‘The Theory and Politics of Public / Private Distinction’, University of Chicago Press, Edited by J. Weintraub and K.Kumar, Public and Private in Thought and Practice, 1997, Chicago s.7

³¹ Bu kez Yunanca *polis* (şehir) değil emniyet gücü anlamındadır. – çn.

³² Jürgen Habermas, Kamusalın Yapısal Dönüşümü, s.80

Richard Sennett'e göre ise bu iki kavramın farkını tarihsel bir perspektiften algılamak bugünkü 'Kamusal Alanı' [Public Sphere] algılamamız için bir ön koşuldur:

"Kamusal" ve "kişisel"³³ sözcüklerinin tarihi, Batı Kültüründeki bu (kamusal alanda değişimler) temel değişimi anlayabilmemiz için anahtar rolü oynar. "Kamu" sözcüğünün İngilizcede bilinen ilk kullanımı "kamu"yu toplumun ortak çıkarı ile bir tutmaktadır.³⁴

Bu tanım 15. yy'ın sonlarına doğru Roma İmparatorluğu zamanında yapılmıştır. Ancak elbette, kent devletlerinin ortaya çıkması, mekansal örgütlenmenin kentsel mekanda yaratılmaya başlaması ile de, en basit anlamı ile 'kamusal' olan ile 'özel' olan da birbirinden ayrılmaya başlamışlardır. Ne var ki, bu ayrımın, hem devlet hem de birey açısından karşılıklı bir 'çıkart ilişkisi' oluşturduğundan bahsetmek yanlış olmaz. Bauman'a göre;

Güvenliğimizi ve kafa huzurumuzu devlete borçlu olduğumuza ve onsuz güvenlik ve kafa huzuru olamayacağına inanırız. Ne var ki birçok durumda, devlet özel hayatımıza olur olmaz müdahale etmesine öfke duyarız ... Bu yüzden, devlet deneyimimiz içkin olarak çelişkilidir. Öyle olur ki, aynı anda ondan hoşlanırsınız da hoşlanmayız da.

Böylece devlet, bu çelişkili alanda topluma karşı 'iyilik yapma' ve 'ortak çıkarı' gözetme söylemini geliştirir; bu söylemini aynı zamanda, toplumu kontrol eden bir şekle dönüştürür; buna karşılık olarak da bireyin 'özel' alanını, diğer insanlara karşı yasayla korumaktadır. Habermas'ın aktardığı üzere;

Gotthelf, devlet hayatının dışında kalan şahıslardan söz eder. Devlet ile ondan dışlanmış olan tebaaları karşı karşıya dururlar; devlet, bu yoruma göre, kamusal selamet için, diğerleri ise kendi özel yararları için çalışır.³⁵

Bu yönden baktığımızda karşımıza, 'kamusal' olan devletin, 'özel' olan ise bireyin olmak üzere, kesin olarak sınırları çizilmiş bir ayrım çıkar. Çünkü insanın, kendisini devlet karşısında var edebilmesi 'özel' olana sahip olması ile tanımlanamaz. Mutlaka 'kamusal' olanın sınırları içerisinde de sesini duyurmalıdır ki, bu noktada birey ile toplum arasındaki ilişki üzerine düşünmek gerekir.

³³ Referans olarak verilen kitapta, bu sözcük "kişisel" olarak çevrilmiş olsa da, original metinde "private" olarak geçmektedir.

³⁴ Richard Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrintı Yayınları, s.32

³⁵ Jürgen Habermas, Kamusalın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, s.71

Bu noktada bu iki mekanın insanın tüm yaşam alanını belirleyen çevreyi yarattığı düşünülürse eğer; ‘yaşam’ın yani ‘hayat’ın nasıl tanımlandığına da bakılmalıdır. Ve görülecektir ki, Eski Yunan’dan gelen ‘hayat’ın ikili yapısı, ele aldığımız bu kavramların da yapısını etkilemektedir. Agamben’in bahsetmiş olduğu³⁶, Eski Yunan’da ‘hayat’ı tanımlayan tek bir sözcüğün bulunmaması ve onun yerine kullanılan *zoē* ve *bios* kelimelerine bakıldığında: Temel ayrımlarının içerisi ve dışarı³⁷ şeklinde vuku bulduğundan bahsedilebilir mi? Salt hayatta olma durumu elbette bedensel ve ruhsal –düşünsel- olarak ayrılabilir de, insanın hem bedeni hem de ruhsal bir takım itkileri ile yaşadığı yalın hayatının [*zoē*] onun içsel yada içselleştirdiği durumlarla –kişilerle- alakalı olduğundan bahsedilebilir. Birlikte yaşam halinde ise, insanın bu özelliklerinin diğerleri tarafından görünür olmasının kabul edilmesinin yeni koşulları oluşmakla birlikte, mahremiyet sınırları içerisine giren eylem ve düşünceler toplumdaki topluma, kültürden kültüre farklılıklar göstermeye başlamaktadır. Zaman içerisinde de, insanın *zoē*’si yani doğal, yalın hayatı; her ne kadar, doğal olarak tanımlanıyor olsa da insan yapımı yani doğal olmayan bir yapı –taştan, duvardan bir yapı- içerisine sokulmaktadır. Yalın hayatının bu şekilde bir kapatılmaya doğru gitmesi oldukça ironiktir ve şehir yaşamında bu anlamı ile oldukça problematik bir hale dönüşmüştür.

Bireyin ne düzeyde ‘özel’ alana sıkıştırılmaya çalışıldığı ile alakalı olarak, ‘kamu’ da o derecede devlet eliyle tanımlanmaktadır. Bu noktada oraya koymaya çalıştığım ayrım aynı zamanda Foucault’nun özne ve iktidar üzerine yapmış olduğu çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Foucault da öznenin kendini yaratım süreçlerini, daha çok özel alan içerisindeki eylemleri –cinsellik, çocukluk, aile gibi olgularda gösterilen eylemler-inceleyerek çözmeye çalışmaktadır. Ancak, bu bilgiye sahip olarak, öznenin “iktidar ile yüzleştirdiği yer neresidir?” sorusuna net bir cevap verebilmek giderek güçleşmektedir. Çünkü özne’nin yaşamını belirleyen temel algıların ve özelliklerin daha çok özel alan içerisinde oluşturulduğunu savunacak ve bu alanların da Foucault’ya göre çoktan ele geçirilmiş ve mikro-iktidarların hüküm sürdüğü mekanlar olduğunu kabul edecek olursak, bırakın kamusal mekanın, özel mekanların dahi, kamusalılık içerisinde eridiği eleştirisini yapmamız yerinde olacaktır. Çünkü iktidarın, tüm kurumları gerek söylemsel, gerek eylemsel olanaklarını arkasına alarak, tüm özel alanlara sızmakta ve bireylerin özne olmaya çalıştığı bu mekanların mahremiyeti ile ilgili ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bu durum da, özel-kamusal alan arasındaki ikili karşıtlığı zedelemekte, öznenin çıkış noktasını farklı çözümler içinde

³⁶ Giorgio Agamben, Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Ayrıntı Yayınları, s.9

³⁷ Hem mekansal, hem de ruhsal bir içerisi ve dışarıdan bahsedilebilir. Bu nedenle içerisi ve dışarısının spesifik bir anlamıyla tanımlanmasına gerek duyulmamıştır.

aramasına neden olmaktadır. “Foucault, hiçbir yazısında iktidar yapısı kavramını kullanmamıştır. Bu da Foucault’dan ilham alan teorilerin çoğunun, direnişi mikro iktidar ilişkilerinin içinde aramasına neden olmuştur.”³⁸ Burada anlatılmak istenen, iktidarın bütüncül ve her yeri kapsayıcı bir yapıda olabilirliğinin imkansızlığıdır. Mutlak bir hakimiyet ütopyik bir anlatıda mümkün olabilir ancak. Fakat yine bu noktada mikro iktidar ilişkilerinin çözüldüğü yer neresidir sorusu, yukarıda sorduğumuz soru ile aynı yere getirmektedir bizi. İktidarın, özne üzerinde mutlak bir tahakkümü kurabilmesi için özel ve kamu alanının tamamını ele geçirmesi gerekir ki, şu anda yapmaya çalıştığı da bu ikisi arasındaki ayrımı kendi lehine çevirmekten başka bir şey değildir. Çünkü Foucault’nun da bahsettiği üzere “özne” içerdiği ikili anlamı zaten hem kamusal hem de özel alandaki varlığı ile tek bir beden içerisinde taşımaktadır. İktidar da bu teklik durumunu kullanmaktadır.

“Özne” sözcüğünün iki anlamı vardır³⁹: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor.⁴⁰

Bu nedenle ‘kamusal’ ile ‘özel’ olanın ilişkisi de böylesine problematiktir ve birbirinin içine geçme, birbirinin alanını sürekli olarak ihlal etme söz konusudur. İktidar, belirsizlik alanları yaratarak bu iki kavramın gerçek anlamlarının kaybedilmesine neden olmaktadır. Çünkü artık günümüzde iktidar gücünü, Agamben’in de bahsettiği gibi biyosiyaset üzerinden elde edilmekte yada pekiştirmektedir. Biyosiyaset de ona göre tüm belirsizliklerin yaratılması için iktidarın yeni oyun alanını temsil eder. Çünkü,

Karşıtlıkları modern siyasetin temelini oluşturan –ve bugün artık gerçek bir belirsizlik mıntıkasına⁴¹ girme noktasına doğru çözülmeye devam eden– kategorilerin (sağ-sol, özel-kamusal, mutlakıyetçilik-demokrasi, vb.) eninde sonunda yok olup olamayacaklarına ya da eğer ortadan kalkmayacaklarsa, bu

³⁸ Sara Ababneh, Foucault Aracılığıyla Direnişi Teorileştirmek ve Toplumsal Cinsiyeti Kavramsallaştırmak: İslamcı Politik Partilerde Kadın Aktivistlerin Durumu; Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim, der. Y. Doğan Çetinkaya, İletişim Yayınları, 2008, s.233

³⁹ Türkçedeki “özne” kelimesi burada Foucault tarafından belirtilen ilk anlamı taşımıyor. Fransızca “sujet” (özne) kelimesi aynı zamanda “tebaa”, yani tabi (boyun eğmiş) anlamını taşıyor. Aynı şekilde Fransızca “assujétir” kelimesini de Foucault iki anlamda kullanıyor: özneleştirmek ve tabi kılmak, boyun eğdirmek.(y.h.n.)

⁴⁰ Michel Foucault, Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2, Ayrıntı, 2011, İstanbul, s.63

⁴¹ Zone of indistinction: Birden çok nesnenin iç içe geçtiği ve artık birbirinden ayırt edilemez bir hal aldığı bölge. (ç.n.)

biyosiyaset ufkunda yitirdikleri anlamlarına en sonunda yeniden kavuşup kavuşamayacaklarına karar verebileceğimiz yer yine biyosiyasal bir ufuktur.⁴²

Belirsizlik mntıklarının verilmiş olan bu bir kaç örneği üzerine düşünecek olursak, kentsel mekanda yaratılmak istenen tahakkümün, özel ve kamusal alanı parçalamaktansa, bu iki kavramın içsel öznelliklerinin oluşturduğu farklı algıları, bireyin belleğinde yeniden şekillendirmeye çalıştığını görürüz. Böylece yaratılan ayırım her zaman iktidarın lehine işleyecek bir mekanizma yaratır. Çünkü,

...bir kamusal topluluk halinde bir araya gelen özel şahısların oluşturduğu ve devletle toplumun ihtiyaçları arasında aracılık eden kamu oyunun kendisi, özel alana aittir. Kamusal alanın özel alan ile kaynaşması ölçüsünde bu model uygulanabilirliğini yitirir. Zira sosyolojik olarak da hukuksal olarak da Özel ve ya Kamusal başlığı altına alınamayacak, yeniden-siyasallaştırılmış bir toplumsal alan ortaya çıkar. Bu ara alanda toplumun devletleştirilmiş sahaları ile devletin toplumsallaştırılmış sahaları, siyasal akıl üreten özel şahısların aracılığı olmaksızın birbirlerinin içine geçerler.⁴³

Agamben'in yukarıda aktarılan metaforu ile birbirine oldukça benzer bir alanı tarif eden Habermas, Agamben'e göre daha somut bir yapıdan bahsetmektedir. Böylece Agamben'in metaforunun daha çok mekansal bir biçimini aktarmaktadır. Ancak yine de bahsedilen bu birbirinin içerisine geçmiş olan mekansal yapıların, ne kadar özel veya ne kadar kamusal oldukları ile ilgili kesin yargılara varılamayacağından, mekanın böylesine ayrıştırılması oldukça sorunlu bir söylem yaratmaktadır. Çünkü zaten tasarımcısının –iktidarın– belleğinde mutlak bir somutluk ve tahakküm altında var olan mekanların, bireyin belleğinde ve gündelik kullanımında nasıl bir yere oturacağı yine iktidar tarafından belirlenmektedir. Böylece genel-geçer bir tanıma ulaşmak imkansızlaşır. Verilmek istenen algı; belirsizliğin yanı sıra, iktidarın mekanlarının dönüştürülemez yapısının bileşimidir. Bu da kentte yaşayanlar için, onların akılları için bir hapisane yaratmaktan farksızdır.

Bu nedenle de birey, içinde yaşadığı topluma uygunluk şartlarını yerine getirirse de, zaman içinde kentsel yaşam alanlarının içine sıkıştırılmış yalın hayatının psikolojik sorunlar yaratmasına karşı koyamamaktadır. Bu sorunların başında kişinin, hayatını parçalanmış hissetmesi gelir. Çünkü bununla paralel olarak, kentsel mekan da parçalanmaktadır.

⁴² Giorgio Agamben, Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Ayrıntı Yayınları, s.13

⁴³ Jürgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, s.303

Bu parçalanmanın nedeni ise, kentsel mekanlarda yapılan eylemlerin farklılaşmasından kaynaklanan ve kentsel hayatın primal olgularından birisi olan, ‘mekansal örgütlenme’dir. Mekansal örgütlenme, insan veya cemaat [community] eylemleri yada kurum mantığı bazında mekanlara spesifik özellikler tayin edilmesi sonucunda gidilen bir ayrıştırmadır. Bu mekanlarda nasıl davranılması gerektiği, nelerin yapılıp, nelerin yapılamayacağı önceden belirlenmiştir. Böylece de kişilerin, ‘bireysel’ ve ‘özel’ yaşantılarındaki eylemleri ile kamusal yaşantılarındaki eylemleri arasında, o günün norm ve standartları ölçüsünde farklılaşmalar görünür ve bunlara uygunluk derecesine göre de birey, toplum yaşamının birer parçası olarak kabul görme hakkı kazanır.

Tüm bu parçalanmalar ve dönüşümler, ‘Kamusal Alan’daki söylemleri her geçen gün değişime uğratmaktadır. Bu yüzden de ‘kamusal’ın belirsizlik durumu, kurumların ve devletin çıkarlarına göre yönlendirilmektedir. Örneğin, 20. yy’da yaşayan insanın kent içindeki varlığı, gündelik hayat eksenli sıradanlık yoluyla önemsizleştirilmiştir. Böylece, ‘özel’ hayat sadece mal ve mülk edinme, tüketim yolu ile bedeninin ve aklın yeniden üretimi gibi kapitalist düşünce yapılarına dönüşmüştür. Böylelikle kamu için bir şey üretmek de devletin alanı olarak işaretlenir.

Zira mülk sahibinin biyolojik/tabii şahısla yani insanla özdeşleştirilmesi, özel alanın kendi içinde, özel şahısların hayatlarının bireysel yeniden üretimi yararına yürüttükleri işler ile özel şahısları kamusal topluluk olarak birleştiren ilişkiler arasında bir ayırım yapma şartına dayanır.⁴⁴

Böylece, insanın yalın hayatı [zoē] içerisindeki gönüllü tecrit ve kapatılma hali; toplumdan topluma değişiklik gösteren mahremiyet, ahlak ve erdem söylemleri ile birleştirilmek sureti ile insanın ‘özel’ hayatı tayin edilir.

Bu arada “kamu” sözcüğü modern anlamını kazanmış ve dolayısıyla artık yalnızca aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan bir toplumsal yaşam bölgesi değil, görece çok çeşitli insanları içine alan, tanıdıklar ve yabancıların oluşturduğu kamusal alan anlamına da gelmekte[dir].⁴⁵ (...) İnsanlar, aile ilişkilerini bir ölçüt olarak kullanarak, kamusal alanı, Aydınlanma çağında olduğu

⁴⁴ Jürgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, s.281

⁴⁵ Richard Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.33

gibi sınırlı bir toplumsal ilişkiler kümesi gibi görmek yerine, kamusal yaşamı ahlaki bakımdan sefil bir yaşam olarak görmeye başladılar.⁴⁶

Kent hayatının ortaya çıkması ile birlikte iktidarın bu kontrol süreci de hızlanmış ve gözle görünür olması itibarı ile de – yani kamusal alanda var olması ile- egemenin varlığının temel sürdürülebilirlik ilkelerinden birisi olarak biçimlenmiştir. Yani ‘kamusal’ ile ‘özel’ hayatın karşıtlığı ve bunun yarattığı belirsizlik ve boşluk iktidar tarafından dolduruluyormuş gibi görünmektedir. Agamben bu karşıtlığın “ev hayatı ile şehir hayatının neden birbirinden ayrıldığı” sorgulamasında karşımıza çıktığından bahsetmektedir.⁴⁷ Agamben’e göre Batı siyasetinin bu karşıtlığı *polis*’in mekanında ve *phonē* [ses] ile olan ilişkisinde çözümlemektedir.

“Canlı varlık hangi biçimde dile sahiptir” sorusu tam anlamıyla “çıplak hayat hangi biçimde *polis*’te yer alır” sorusuna tekabül ediyor. Canlı varlığın *logos*’a sahip olması, *logos*’ta kendi sesini bastırması ve korumasıyla olur; tam da *polis*’te yer almasının, kendi çıplak hayatının *polis*’te, bir istisna olarak, dışlanmasıyla olduğu gibi. Dolayısıyla siyaset, canlı varlık ile *logos* arasındaki ilişkinin gerçekleştiği eşik mekanı işgal ettiği sürece, Batı metafiziğinin gerçekten temel yapısı olarak karşımıza çıkar.

İşte tam bu nedenle, ‘kamusal’ olanla, ‘özel’ olan arasına belli bir sınır konulmaya çalışılması yada çalışılmaması, o eşik mekanın, egemen tarafından ne kadar kontrol altına alınmak istenmesi ile alakalıdır. Ve yine tam da bu nedenle, siyaset söylemlerinin bu alana kök salma eğiliminde olduğundan bahsedilebilir.

b. Kamusal Mekan

Kamusal Mekan, kentsel morfolojide ‘Özel Mekan’dan arda kalanlar olarak tanımlanabilir. Kentsel Mekan’ın en önemli parçalarından birisi olarak görebileceğimiz Kamusal Mekan’ın belirsiz ve tanımlanamaz yapısının kentin gelişmesi ile doğru orantılı olduğu düşünülebilir. Çünkü köy gibi daha basit ve ilkel yerleşimlerde ortak kullanıma açık kamusal mekanlar, kenttekilere göre daha minimal bir kitle tarafından kullanılmaktadır. Böylece bu mekanların kullanım düzenlemeleri, aidiyet oluşumları ve anlamları kente göre daha kolay yaratılmaktadır. Oysa kentte Kamusal Mekanların tanımlanması gittikçe karmaşıklaşmakta ve

⁴⁶ A.g.e., s.37

⁴⁷ Giorgio Agamben ; Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Ayrıntı Yayınları, s.16

bireysel algımızın üzerinde bir konuma oturtulmaya çalışılmaktadır. Kentin popülasyonu daha yoğun olduğu için, mekan kimliğinin yaratımı daha fazla insana bağlıdır. Bu nedenle, bir mekana ait farklı algılar veya tanımlar giderek farklılaşmakta ve çoğalmaktadır. Çünkü, mekansal imgenin oluşumundaki basamaklar doğrudan bireyin bedeni ve duyuları yoluyla kurduğu ilişkiler ile alakalıdır. Kevin Lynch'e göre mekansal bir imgeyi oluşturan süreç şu şekilde işlemektedir:

Bir çevresel imge üç bileşene ayrılabilir: kimlik, yapı ve anlam. (...) İşlenebilir bir imge öncelikle bir nesnenin tanımlanmasını, böylelikle diğer şeylerden ayrıştırılmasını ve bir varlık olarak kabul edilmesini gerektirir. Bu da kimliğini ortaya koyar. Başka bir şeyle eşdeğer olması anlamında değildir bu, tekliğini veya tekilliğini ifade eder. İkincisi, imge, nesnenin gözlemciyle ve diğer nesnelerle uzamsal veya dokusal ilişkisini de içermelidir. Son olarak da gözlemci için uygulama açısından ya da duygusal olarak bir anlam içermelidir.⁴⁸

Kamusal Mekan'ı da bu üç bileşen çerçevesinde incelenebilir. Böylece bir imge olarak yaratımını bu sayede anlamamız ve bunu sorgulamamız, metodolojik olarak kolaylaşacaktır. Öncelikle bir mekana ait kimlik oluşumu, onun yapısının tekilliği yada bütünlüğü için ne anlama gelmektedir sorusu yanıtlanmalıdır. Daha sonrasında ise, o mekanın bireyler veya kurumlar açısından taşıdığı anlamı yaratan durumların neler olduğuna bakılmalıdır.

Mekan kimliği denildiğinde, ilk akla gelen bireysel tarihimizdeki olayların yarattığı duygusal bağlar çerçevesinde oluşturduğumuz algının mekanın kişisel bir tanımını yaratmasıdır. Özellikle toplumsal bellek kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde, mekana ait kimliğin, onun içinde gerçekleşmiş eylemler ile bellek arasında doğrudan oluşan bağlantısı da dikkate alınmalıdır. İster tek bir bireyin, ister toplumun bütününe yaşamını etkileyen ve mekanın soyut anlamını belirleyen bir eylem, doğrudan ve değiştirilemez bir şekilde, mekanın kimliğine etki edecektir. Ve bu etki, bireyler ve toplum tarafından aynı şekilde algılanmasa da, sonuç olarak bir tepki yaratacaktır. Ancak bunun bir söyleme dönüştürülmesi ve mekana kimlik vermenin ötesinde bir ideoloji haline gelmesi noktasında toplumsal yada bireysel belleğin nasıl etkilendiği de düşünülmelidir. Ve böylece toplumsal olayların arka planlarında yatan olguların, mekanın kimliğine dönüşmesinde ne gibi sonuçları olduğu değerlendirilmelidir. Ne var ki tarihi kırılma noktaları kadar, mekana kimlik veren, ona yapılan müdahalelerle de yakından alakalıdır. Ancak yine bunun kimin tarafından ve hangi

⁴⁸ Kevin Lynch, Kent İmgesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: İrem Başaran, Kasım 2010, s.9

amaçla yapıldığı da mekan kimliğini etkileyen bir başka etken olarak karşımıza çıkar ve yine tarihsellik içerisinde değerlendirebilse de, planlı olması itibari ile daha bilinçli bir müdahaledir. Kamusal bir mekanda gerçekleşmiş olan her hangi bir eylemin –bu ister mekanın fiziksel özelliklerini değiştirsin, ister sadece kitlesel bir eyleme yönelik yapılan müdahale olsun- bireylerin özel yaşamlarında yankı bulacaktır. Böylece bireylerin özel hayatları ile kamusal mekandaki müdahaleler ve değişiklikler arasındaki ilişki yeniden kurulur. Ancak Habermas, Kamusallığın Yapısal Dönüşümü adlı eserinde H.P. Bahrtd'tan alıntılacağı üzere bu ilişkinin bozulmakta olduğundan bahsetmektedir:

Kamusal alanla özel alan arasındaki alışveriş ilişkisi bozulmuştur. Bu bozulmanın nedeni, büyük şehir insanının pers e kitle insanı olması ve bundan dolayı özel alanın medenileştirilmesini tasavvur edememesi değil, şehir gittikçe karmaşılaşan hayatını, onu kendisi için kamusal kılacak şekilde bir bütün olarak idrak etmeyi başaramamasıdır. Genel olarak şehir bütünü, görülmesi zorlaşan bir ormana dönüştüğü oranda, birey kendi özel alanına çekilir. Bu özel alan gittikçe daha fazla genişletilmektedir; fakat nihayetinde birey şehir kamusunun yıkıldığını sezecektir – ve bu yıkımda, kamusal mekanın tiranca bir ilişkinin kötü düzenlenmiş sathı olma yönünde yozlaşmış olmasının payı belirleyicidir. (H.P.Bahrtd, “Von der romantischen Grossstadtkritik zum urbanene Stadtebau”, Schweizer Monatshefte içinde, 1958, s.644 vd.)⁴⁹

Kamusal ile özel arasındaki bu ilişkinin günümüzde yeniden kurulduğundan bahsettik, ancak bu demek değildir ki, bu ilişki sağlıklı bir şekilde kurulmuştur. İletişim olanaklarının artması ile mekansal olarak küçülen global dünyanın, yanı sıra kentsel mekanda artık haber alabildiğimiz ve her şeyi ile daha fazla görebildiğimiz bir hale gelmiştir. Hala bilinç dünyamızda kontrol edilemez halde var olmaktadır ancak yukarıdaki alıntıda bahsedildiği üzere artık görülmesi zor değildir. Hala bir orman olduğundan bahsetmek mümkündür ancak bu görünürlüğü ona başka bir güç kazandırır. Artık özel alanlarımız, kamusal tarafından daha çok işgal edilmektedir.

İletişim araçlarının, kamusallığının mekanıdır bu. Söz konusu mekanın “içinde” olmak, görmekten başka bir şey değildir. “Dışında” olmak ise görüntünün *içinde* olmak, görülmektir –bir gazete fotoğrafında, mecmuada, filmde, televizyonda yada pencerenizden görülmek. Dışarıda olmak artık geleneksel anlamda kamusal

⁴⁹ Jürgen Habermas, Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, s.279

alanla –yani kamusal forumla, meydanla- ya da böyle bir yerde bir konuşmacının etrafından toplanan kalabalıkla değil, daha ziyade her yayın aracının ulaştığı izleyici kitlesiyle ilgilidir; bu kitlenin fiilen nerede bulunduğu önemli değildir. Ama bu izleyici kitlesinin aslında (çoğunlukla) evde olmasının sonuçları da yok değildir elbette. Bu bakımdan, özel olan artık kamusal olandan daha kamusaldır.⁵⁰

Ancak denebilir ki bu kamusalılık pasif bir kamusalılıktır. Gösterilmek istenen ve kitle üzerinde tasarlanmış bir etki bırakacağı düşünülen bir kamusalılıktır. Böylece kamusal mekan'ın soyut bir yansıması, özel alanlarımız içinde ve bilincimizde somut bir şekilde yeniden vuku bulur. Düşünce dünyamızı şekillendiği ölçüde, kamusal mekandaki hareketlerimizi de tekrar gözden geçirmemizi sağlar. Böylece, kamusal mekana yada doğrudan içerisinde yer alan kitleye yapılan her türlü müdahale, iktidar için ikili bir faydaya dönüşür.

Bu bilinçli müdahaleler, hem mekanın hem de kitlenin özelliklerini değiştirmektir, yani Kevin Lynch'den yukarıda alıntılanan paragrafta bahsetmiş olduğu gibi bireyin ve mekandaki diğer nesnelerin yapısını da etkilemekte ve hatta dönüştürmektedir. Zaten kent mekanına yapılan her hangi bir müdahaleden, kentin ya da içinde yaşayan bireylerin etkilenmemesi imkansızdır. Tam da bu nedenle, kentsel mekanların anlamlarının oluşumu uygulama ile başlayıp, duygusal bir bütünleşme ile sonuçlanmaktadır. Bireyler, ya o mekanla bütünleşik yada tamamen koparılmış bir bilinç düzeyine sevk edilirler. Böylece de, mekanın toplum içindeki kimliği, algısı ve anlamı tayin edilmiş olur.

Bu tanımlamalardan da görüldüğü üzere Kamusal Mekan, bireyin etkisi dışında fakat yine de onun için yaratılmış gibi görünen, bu yönüyle de bireyi ya dışlayan ya da içselleştiren bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Mekana yönelik veya mekandaki tüm müdahale süreçleri bir etki yaratır. Bu nedenle hem bedensel hem de zihinsel olarak, mutlak bir yönlendirilmeden bahsedilebilir.

⁵⁰ Beatriz Colomina, Mahremiyet ve Kamusalılık: Kitle İletişim Aracı Olarak Modern Mimari, Metis, s.7-8

IV. ‘Kamusal Mekan ve Kamusal Alan Birbirlerini Nasıl Etkiler’i Sorgulamak

Kamusal Mekan denildiğinde aklımıza gelen ‘Öklityen’ bir anlayış içerisinde ölçülebilen, sınırları olan ve algımızı da sınırlayıcı bir yapı mıdır? Yoksa Lefebvre’nin ‘space’⁵¹ kavramı ile anlatmaya çalıştığı daha soyut bir yapı ile entegre edebileceğimiz daha karmaşık bir kurgu mudur?

Bu sorular bu bölümde ele alınacak olan ‘Kamusal Mekan’ ile ‘Kamusal Alan’ın tanımsal farklarını da anlamamızı sağlayacaktır. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, bu iki kavram Batı literatüründe daha da dallanıp budaklanmaktadır. Çevirmenler, ‘Public Realm’, ‘Public Domain’ gibi kavramlara karşılık ‘Kamusal Mekan’ı kullanırlarken, ‘Public Sphere’, ‘Public Space’ kavramlar için ise ‘Kamusal Alan’ tanımı kullanmaktadırlar.

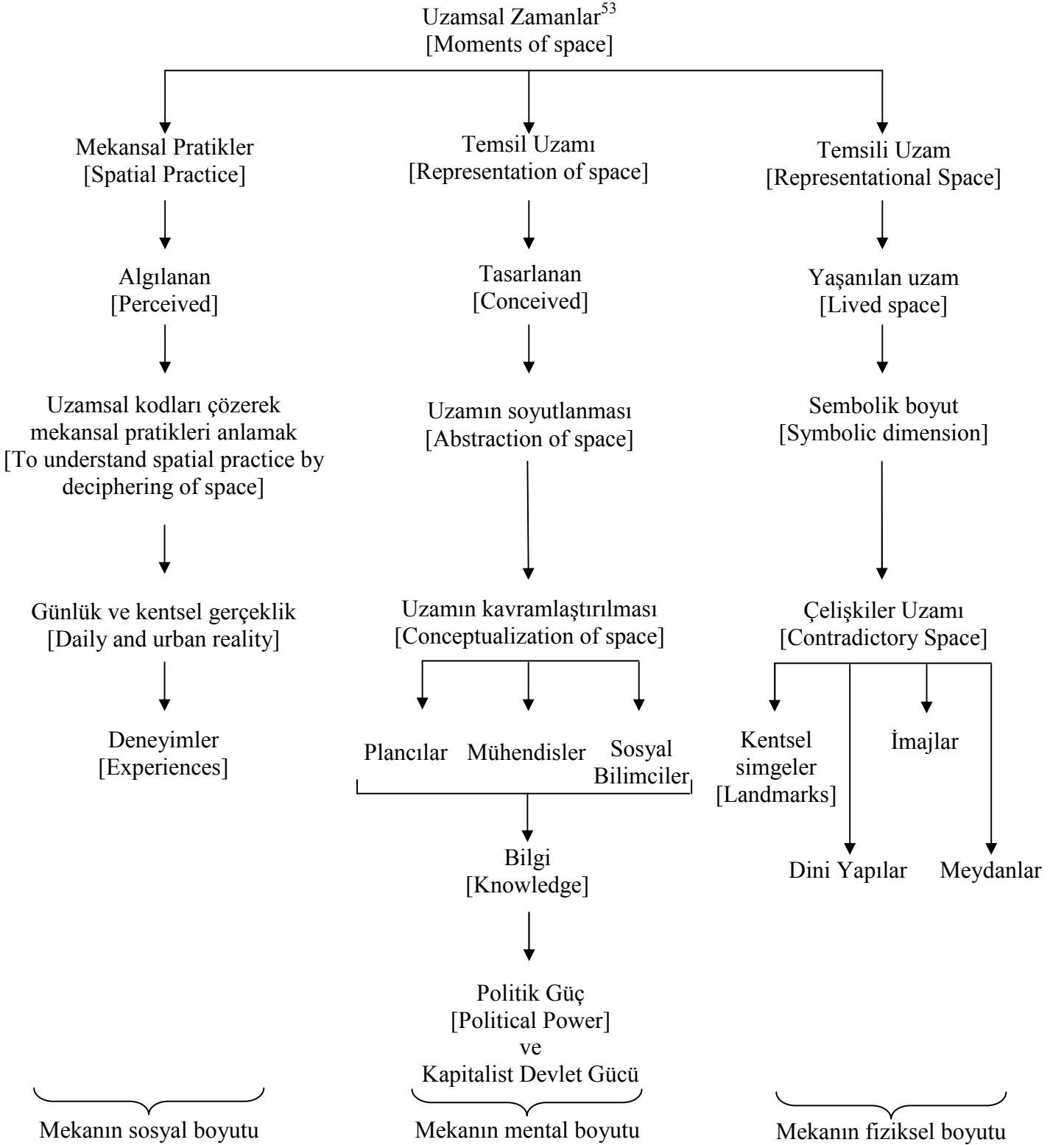
Türkçede elbette ki mekan ve alan birbirlerinin yerine kullanılabilecek kelimeler gibi görünse de, alan kavramı mekana göre daha soyut bir anlam taşımaktadır. Bu da tam karşılama da ‘sphere’ kavramındaki benzer bir anlam ile örtüşmektedir. Ancak bence, Türkçedeki mekan ile alanın birbirine karıştırılabilir yapısı bu iki kavramın aslında birbirinden ayrı düşünülmemesi gerektiğini hatırlatır niteliktedir. Elbette ki, ‘Kamusal Mekan’daki tüm eylemlerin ‘Kamusal Alan’da bir altyapısı bulunması gerekir. Çünkü mekana yönelik yapılan her türlü eylemde, fikirsel bir altyapının, söyleminin yada ideolojinin ortaya konması gerekmektedir. Aynı şekilde ‘Kamusal Mekan’da yapılan eylemler de sonrasında ‘Kamusal Alan’daki söylemleri, ideolojileri yada fikirleri etkileme, hatta değiştirme gücüne sahiptirler. Yani paradoksal bir dualiteden söz edilebilir. Ancak bu ikili yapı bu kadar basit olmamakla birlikte, Lefebvre’nin ‘uzam’ [space] kavramı ile daha da karmaşıklaşmaktadır. Çünkü Lefebvre’nin ortaya atmış olduğu mekan ve uzam [place and space] karşılaştırması işin içine zamanı da katarak, bu ikili yapıyı farklı kombinasyonlar içerisinde de düşünmemiz gerektiğine dikkat çekmiştir.

Lefebvre’nin ‘space’ kavramı mekan [place] fiziksel, mental ve sosyal olarak üçlü bir yapı içerisinde ele almaktadır. Bu üçlü yapı da temelini Hegel’den aldığı zamanın üçlü yapısına tekabül eden ve ‘moments of space’ olarak karşımıza çıkan bir sisteme göre gündelik hayatın bütünselliğini oluşturur. Ona göre gündelik hayatın içerdiği farklı zamansal⁵² algılar, mekana yönelik farklı bileşenleri anlamamızı sağlar. Bunlar fiziksel bir takım simgeler veya imajlar

⁵¹ Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Blackwell, Çev: Donald Nicholson-Smith, 1991, Oxford, s.1

⁵² ‘The particular’, ‘the general’, ‘the singular’ olmak üzere yine üçlü bir yapı da olan gündelik hayatın zamansallığının, mekanın da üçlü yapısını meydana getirdiğinden bahsetmektedir.

olabileceği gibi, deneyimler, söylemler, kurumlar ve hatta devlet gücünün kendisi de olmaktadır. Algılanan, tasarlanan ve içinde yaşanan mekanların da bu zamansallık içerisinde ayrıştığından bahseder. Bu yapıları daha iyi algılamak için aşağıda şema oluşturulmuştur:

⁵³ Şema, Henri Lefebvre'nin "The Production of Space" makalesi baz alınarak benim tarafımdan oluşturulmuştur.

Peki bu şemayı okumak, üzerinde tartıştığımız konuda bize nasıl bir bakış açısı sağlayacaktır? Öncelikle uzam [space] ve mekan [place] kavramlarının birbirlerini etkiledikleri karmaşık yapıyı çözmemize ve bu etkileşimin bileşenlerini görmemizi sağlayan bir sistem oluşturur. Bu da doğrudan ‘Kamusal Mekan’ ile ‘Kamusal Alan’ arasındaki yapıyı da çözmemize olanak sağlar. Çünkü Lefebvre’nin bahsetmiş olduğu mekan [place] kavramı, insanın ‘özel’ yaşamına değil, ‘kamusal’ yaşamına ait bir kavram olarak karşımıza çıkar.

LeFebvre’nin anlatımına göre oluşturulmuş olan bu şema, mekanı üç farklı boyutta ele almaktadır. Mekanın sosyal boyutunda kısaca; kentte yaşayan insanların mekansal pratikleri üzerinden algıladığı uzamların kodlarını çözmeye çalıştıklarından bahsedilir. Genellikle bu kodlar da en başından mekanın mental boyutunda ele alınan ‘bilgi’yi üretenler tarafından belirlenmiş olup, bizim gördüğümüz kentsel ve gündelik gerçekliği oluşturmaktadır ve bir bireyin tüm deneyimlerini içeren mekanların bütünü oluştururlar. Bu nedenle sosyal mekan, bu üç tür mekan içerisinden, kamusal alandan en fazla etkilenendir. Çünkü, tüm ‘otoriter’ kodların doğrudan toplum içerisine enjekte edildiği ve kentsel deneyimlerin vuku bulduğu bu alan, oldukça soyut bir algı yaratımına sebep olsa da, mekana dokunmamızı engelleyen yasaklamalar içeren bilinci yaratma konusunda etkin bir zemindir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzerine, ‘otorite’ tarafından bütünsellik teşkil etmesi istenen kentsel mekanlara bireylerin dokunması, insan bilincinin zamanı algılama yanılğı ve bedensel geçiciliği ile birleştirilerek imkansızlaştırmaktadır. Böylece ‘otorite’ kendi hakimiyetini kesinleştirirken, mekansal dönüşümler üzerindeki insan etkisinden de soyutlanmaktadır. Çünkü ‘otorite’ gücünü, tüm halkı için kullanmak üzerinden söylemini oluşturur. Bauman bunu şu şekilde açıklar ve ‘otorite’ olarak genellediğim kavramın yerine doğrudan devleti koyar, ona göre;

Devlet emirlerinin tartışılmadan yerine getirilmesi isteğini⁵⁴ aynı biçimde haklı çıkarır. Onunki çobanın gücüdür; kendi marazi eğilimlerine karşı korunması gereken uyruklarının “en yüksek çıkarları” için uygulanan güçtür.⁵⁵

Böylece devlet, ‘toplum için’ oluşturmaya ve sınırlandırmaya çalıştığı tüm ‘ortak çıkarların’ zeminini de, şansa bırakılmayacak bir şekilde temellendirmektedir. Çünkü; ”kapitalizm, araçsal işlevselliği maksimize etmek için, mekan ve zaman içinde yer alan hem üretimsel hem

⁵⁴ Devlet ile kitle arasındaki ilişki, doktor ile hasta arasındaki ilişkiye benzetilmektedir. Hasta doktorun söylediklerini kendi iyiliği için yerine getirmelidir.

⁵⁵ Zygmunt Bauman, Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yayınları, s.186

de tüketimsel tüm sosyal ilişkileri yeniden kurma niyetindedir.⁵⁶ Böylece, kişisel girişimler ile kamusal yaşamın, devlet dışı bir el tarafından şekillendirilmesi ister makro ister mikro düzeyde olsun tahammül dışındadır. Kısacası, ‘kamusal mekana’ dokunmak, sıcak olduğu bilinen bir tabağı tutmaktan farksızmış izlenimi yaratılmaktadır.

Bu dokunulmazlığı aşmak için öncelikle, belirli kentsel hareketlerin, belirli mekanlar içerisinde tanımlanması üzerinden yaratılan biçimsel kent kullanımını, bireysel algılarımızda yeniden şekillendirmemiz gerekmektedir. Böylece ‘uzam’ın üzerimizde yaratmış olduğu kodlanmış etkilerin azamiye indirgeyebiliriz. Sonuç olarak ulaşmak istediğimiz nokta, mekanın kim tarafından dönüşüme uğratılması gerektiğinin sorgulanabildiği ve bunun da gündelik yaşantının bir parçası olarak kabul edildiği yeni bir iktidar ilişkisi kurulmasıdır. Çünkü, sosyal ve mental uzamların mutlaklaştığı ve iktidar ilişkileri hem ‘özne’nin hem de ‘egemen’in karşılaşacağı fiziksel bir mekan ihtiyaç duyar. İşte bu nedenle, kamusal alan, kamusal mekanın hem yaratıcı söylemlerinin, hem de iktidar ilişkilerinin şekillendiği yer olarak düşünülebilir. Fakat aynı zaman da kamusal mekan’ın yaratmış olduğu somutluklar ve görünür hale getirdikleri de kamusal alanı etkiler ve dönüştürür.

Bu nedenle Foucault uzam sorununu, mekansal boyutu ile de ele almaktadır. Mekanın, belirlenebilen yapısı üzerinden, iktidarın kendi tahakkümünü ortaya koyduğundan bahsetmektedir. Ona göre;

Uzamlar sorununun, tarihi-siyasi bir sorun olarak ortaya çıkmasının uzun zaman aldığını görmek şaşırtıcıdır: ya uzam doğaya –ilk veriye, ilk belirlenimlere, fiziksel coğrafyaya, yani bir tür tarihöncesi tabakaya- geri gönderilmiştir; ya da bir halkın, bir kültürün, bir dil yada devletin ikamet yahut yayılma yeri olarak düşünülmüştür. Kısacası, ya *toprak* olarak ya da *alan* olarak analiz ediliyordu; önem taşıyan şey, *altlık* ya da *sınırlardı(r)*.⁵⁷

Bu bağlamda düşünüldüğünde, Foucault için uzam’ın fiziksel boyutu asıl analiz konusu haline gelmiştir. Devletin, uzam sorununu, somut olarak algıladığını savunur. Devlet için mekan siyasal bir sorun teşkil ederken, zaman göz ardı edilmektedir. Ancak bilimsel pratiğin uzamı ise mekanı ikinci plana itmekte, bilimin gücünden yararlanmak isteyen da uzamın zaman sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Anlık yada gündelik olanla baş etmeye çalışan iktidarın, mekandaki ‘mutlak hakimiyeti’ bir gereklilikten, zorunluluk haline dönüşür.

⁵⁶ Stevens, Quentin; The Ludic City: Exploring the potential of public spaces, Routledge, 2007, s.33

⁵⁷ Foucault, M., İktidarın Gözü, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.88

Böylece devlet mekanı da zaman boyutuna sıkıştırmak sureti ile parçalamaya çalışır. Bu noktada yine Lebre’nin uzamın kompleks yapısına geri döneriz ve gündelik yaşamın belli alanlarında kullanılmak üzere ayrılan mekanların, sıkıştırılmış yapısı ile oluşturulan kenti daha iyi tahayyül edebiliriz.

Mekanın fiziksel boyutuna, zamansal kullanımlar üzerinden, farklı anlamlar yüklenilmekte ve insanların belirli amaçlar dışında bu mekanları tüketmelerini engellenmektedir. Kentin, neresinde alışveriş neresinde eylem yapılacağı, neresinde eğlenileceği neresinde dinlenileceği, neresinde işe gidileceği yada ikamet edileceği hem fiziksel, hem de algısal bir şekilde belirlenmiştir. Çünkü; eğer ki bu mekanlarda, bir şekilde üretim amaçlarının dışında bir tüketime mahal verilir ise, devletin bilme ve belirleme gücü sarsılacaktır.

Bu mutlak kontrol haline ulaşmak için, devlet bu üç tür uzamı, bütünsel olarak içselleştirmek ister ve yapmaya çalıştığı da budur. Sosyal uzam yani algıladığımız mekanı; mental uzam bizim için tasarlanan mekanı ve fiziksel uzamı yani içinde yaşadığımız mekanı yaratır. Böylece uzamı oluşturan ve algımızda farklılığa neden olan bu üç zamansal kalıbın birbiri ile olan etkileşimi üzerinden, aradığımız sorunun cevabına ulaşmamız mümkün olabilir.

Algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekanlar gibi ayrıma gidilmesi kısaca bize ‘Kamusal Mekan’ın neden fazlasıyla politik gücün yaratmış olduğu ‘Kamusal Alan’dan etkilendiğini anlatmaktadır. Mekanın bilgisine sahip olan ve onu bir güç olarak elinde tutan ve politika yapma gücüne sahip kurumlar ve devlet, mekanın sosyal ve fiziksel boyutunun üzerinde söz sahibiymiş izlenimi yaratmaktadır. Bunu da mekana özgü bir takım soyutlamalar ve kavramlaştırmalar yapmak sureti ile mekanın anlamını bireyin algısının hemen biraz kenarına (liminal) iterek kendisine yer açmaktadır. Bu bir önceki bölümde bahsetmiş olduğumuz Agamben’in ‘canlı varlık’ ile ‘logos’ arasına yerleşmeye çalışan siyaset söylemi ile de örtüşmektedir. Kamusal mekan, bireyden ne kadar çok koparılsa, hakimiyet altına alınması o kadar kolaylaşmaktadır. Böylece gündelik ve kentsel hayata ait deneyimlerin, kısacası mekansal tüm pratiklerin de kontrol altında tutulmasına doğru giden bir süreç başlar. Çünkü, insanın gündelik yaşamı algılamasındaki sıradanlık ve geçicilik; devletin yaratmaya çalıştığı dokunulmazlık algısının malzemesi haline getirilebilir. Böylece kolektif uzam devlet tarafından belirlenir ve kontrol edilir.

Foucault’ya göre, devletin kolektif uzamı ilk kontrol ettiği iki nokta, doktorlar ve askerler üzerinden geliştirilmiştir. Şehir yapısının bütünselliği içerisinde, askerler ‘geçiş’ öğelerini ve

kale uzamını kontrol ederken, doktorlar konut ve kent⁵⁸ uzamını kontrol etmektedir. ⁵⁹ Böyle bir kentte, görüldüğü üzere iktidarın tüm yapıları kontrol altında tuttuğu ve boşluklara izin vermediği anlaşılır. Böylece, ortaçağ kenti, temelinde mutlak bir iktidar nesnesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin tüm uzamları ele geçirilmiştir. Aynı zamanda, büyüklüğü, popülasyonu ve sınırlarının belirginleştirilmiş hali ile ortaçağ kenti, tam olarak iktidarın mükemmel oyun alanını temsil edebilir. Böylece, kamusal alan'da olup biten tüm tartışmaların, kamusal mekanı da şekillendiren birincil anlatıları yarattığından bahsedilebilir.

Ancak, günümüz kentleri için böylesine bir kurgudan bahsetmek oldukça zordur. Her ne kadar, sistemin sürekli olarak çeşitli kanalları kullanarak, kamusal alanı dönüşüme uğratmaya çalıştığı doğru olsa da, insanların bunu içselleştirmesi ve bu durumdan kaynaklanan bir yabancılaşma yaşamamaları imkansız gibi görünmektedir. Böylece de, iktidar, sadece kendi geliştirdiği söylemler üzerinden şekillendirdiği kamusal alanı ve mekanı istediği gibi kullanırken, toplumun da asla etkin olmadığı bir kamusal mekan yaratmaktadır.

⁵⁸ Kontrollü bir girişten ve kaleden söz ediliyorsa, bir ortaçağ yerleşim ile ilgili birimler düşünülebilir.

⁵⁹ Michel Foucault, İktidarın Gözü, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.90

V. Kent ve İktidar

Kent ile iktidarın ilişkisini anlayabilmek için, iktidarın temelini tam kentin orta yerinde atıldığından bahsetmemiz gerekir. Kentsel bir oluşum görülmeye başlamadan, iktidarın bir yapı kurması ve varlığını sürdürebilmesi mümkün görünmemektedir. Her ne kadar dağınık yerleşimlerde veya göçebe toplumlarda karar verici konumunda bir ‘otorite’ bulunsa da, bunun sistemleşmesi, yani devlete dönüşmesi zaman içerisinde toplumların kent hayatını geliştirmeleri ile olmuştur. Yani kentsel bir oluşum, devletin en birincil gereksinimlerindendir ve oldukça hızlı bir şekilde, onun tarafından içselleştirilmiştir denebilir.

Çünkü kent, sadece bireylerin bedenleri için bir toplanma yeri olarak kalmaz aynı zamanda, onların yaşam biçimlerinin de birer yansıması halini alır. Ancak zaman içerisinde bu yaşam biçimi devletin kendisi ile birlikte bir dönüşüm geçirir ve hem kentin hem de bireyin yaşantısında belirleyici hale gelir. Çünkü devlet, kentin ona sağladığı iktidarı ele geçirdikten hemen sonra, onu güçlendirmek için bir tür düzenleme gerekliliği içerisinde girmiştir. Oysa kent başlangıçta, iktidarın bu düzenlemesinden yoksunken de var olabilmeyi başarmaktadır.

Kentin fiziksel kabuğunun büyük bir kısmının krallık kurumundan önce gelmiş olabileceği kuvvetle muhtemel görünüyor: ‘lugal’ (büyük adam, kral) sözcüğüne ilk yazılı kaynaklarda rastlanmaması önemlidir. Yine de, kabile reisinden kralla doğru gerçekleşen vurgu kayması, tıpkı çapadan saban kültürüne geçiş gibi, kentin nihayet bütün boyutlarıyla ortaya çıkmasından çok önce başlamış olabilir.⁶⁰

Ancak bu noktada bir şeyden emin olunabilir ki, kent iktidardan önce var olmayı başarmışsa da, iktidarın düzen yaratmaya ve bu düzenlemeye öncelikle kent mekanından başlamaya ihtiyaç duyması aşıkardır. Çünkü mekanın düzenlenmesi, en nihayetinde toplumun da düzenlenmesi anlamına gelecektir:

Kenti kent yapan taşlar değil yurttaşların varlığıydı. Kenti hiç kimse dışarıdan eline cetveli ve pergeli alarak bir plana göre organize etmemiş, kent organik olarak doğmuştu. Kenti dışarıdan organize etmek isteyen, onun oluşmasına müdahale etmek isteyen ilk girişim, bir şehirci-ütöpistten Hioopdamos’dan geldi.

⁶⁰ Lewis Mumford, Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.120

Sitenin düşüşü ile ortaya çıkan ideal site düşüncesi, kentteki politik hayata olduğu gibi mekana ilişkin olarak da çok farklı bir anlayışla geliyordu.⁶¹

İktidar, her zaman idealize edilmiş bir takım düşünceler çevresinde kendisini var etmek eğilimindedir. Düzen bir çeşit tahakküm aracı olmasının yanı sıra, düzeni bozmaya çalışan kişiler de devlete karşı gelen asiler olarak parmakla gösterilebilir olacaklarından, düzen ve onun bozulabilir yapısı ikili bir fayda sağlamaktadır. Çünkü iktidar, kendi halkına karşı öncelikle yıkıcı değil, daima yapıcı tarafında yer almayı seçer. Kurucu olmak, belirleyici olma gücünü de yanında getirir. İktidar, zaten yok edilene kadar, asilere karşı her zaman bir zafer kazanmıştır ve ayakta kalır. Bu duruşu ile de her zaman kurulu bir yapıyı temsil eder. Oysa asiler, ölüdür, yaralıdır ya da gizlenir, kısacası her zaman zeminle kurduğu ilişki, iktidarın yükseklikle kurduğu ilişkinin bir benzeridir. Bu nedenledir ki kentlerin giderek gökyüzüne yükselmesi onun, güç ve iktidar ile olan bağına vurgu yapmaktadır. Kentte yer alan ve devlet ile güç ilişkisi içerisinde bulunan ve doğrudan da onu besleyen sistemler –ekonomi, ticaret gibi- kendini kentte olabildiğince göstermek isteyecektir.

(...) kentin kurumsal yapıları bir kez kristalleştikten sonra kentin ideal veya arketipsel biçimi şaşılacak derecede az değişikliğe uğradı. İnsan gücünün sert, birleşmiş, kendine dayanan bir liderlik altında yoğunlaşması şeklinde başlayan atalarımızın kenti temel olarak, bizatihi topluluğu tanrıların hizmetine sunarak insanları hizaya sokmanın ve doğaya hükmetmenin bir aracıydı.⁶²

Kentin tanrısallıkla özleştirilmesi, elbette ki kralın, dünyevi bedeninde temsil ediliyor olması ile alakalıdır, ancak yine görüleceği üzere iktidarın kaynağı yeryüzünden çok gökyüzüne bağlanmaktadır. Belki de bu nedenle, sokaklar ve meydanlar, yatay düzleme sıkışıp kalmış yapıları ile asla dünyevilikten kurtulamayacak, yozlaşmanın ve sıradanlığın mekanlarına dönüşeceklerdir. Ta ki, iktidarın yüce eli onlara dokunana dek.

Oysa bugün “anıtsal mimari” adını verdiğimiz şey her şeyden önce gücün bir ifadesidir ve güç kendini, devletin başının kendi daha zayıf nitelikleriyle özdeşleştirdiği kudretli değerlere sahip büyük aslan, boğa ve kartalların heykelleri

⁶¹ Kürşat Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*; s.29, Ayrıntı Yayınları; Ocak 1990

⁶² Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.120

gibi kutsal koruyucuların kullanımında, pahalı inşaat malzemelerinin ve sanatın bütün kaynaklarının bir araya getirilmesinde dışa vurur.⁶³

İktidar öncelikle bu gücünü mekanları düzenlemeye yönlendirse de, ‘anıtsal mimari’nin bile temelinde yatan neden ve varılmak istenen sonuç, insan yaşamının en yalın haline müdahale edebilmektir.

Antik çağın ufak, kendi kendini yöneten şehir devletlerinde (...) demokratik meclislerinin siyasi gücü neredeyse sınırsızdı; böyle bir meclis, ilke olarak her şeyi düzenleme yetisine sahipti; Vatandaşlarının işlerini veya eşlerini nasıl seçtiklerinden, çocuklarını nasıl eğittiklerine veya masalarında ne tür çanak çömlek kullandıklarına varıncaya kadar bütün ‘özel’ faaliyetleri, ilke olarak, sıkı kamusal tetkik ve denetime tabi tutabilirdi (...) ⁶⁴

Bu alıntıya göre kamusal olan, özel olanın belirleyicisi konumundadır ve onun üzerinde mutlak bir tahakküm kurmuştur. Bahsedilen antik meclisin gücü, günümüzdeki devlet anlayışına tekabül etse de, böylesine özel’e inmeyi başaran bir tahakkümden söz etmek ne kadar doğru olabilir? Bugün devletin, medyatik söylemler ile bu alanlara nüfuz etmeye çalıştığı söylenebilir ancak yine de birey için daha özel olarak atfettiğimiz bu alanlar -eş ve iş seçimi, çocuk yetiştirme gibi- kamusal söylemlere dönüşebilseler de, çoğunlukla Constant’ın belirtmiş olduğu⁶⁵ özele ait olan yakın çevre ve dostların oluşturduğu bir çevrenin söylemlerinde biçimlenir. Yani yine kamusal olan farklı kurumsal yapılara dağıtılmış özellikleri ile özel olanı belirleme niteliğini taşımaktadır. Böylece kamusal söylemler ister devlet, ister birey tarafından oluşturulsun, etki etme söz konusu olduğun da döngüsel bir yapıya taşınmaktadır ki bu döngüsellüğün anahtarı da kolektif düşüncedir.

Kolektif bir düşünce yapısının oluşumu da bireylerin tek tek oluşturulan bilinçleri ve kendilerini bir ‘özne’ olarak yaratımları ile alakalıdır. Çünkü pedagojik olarak çevre ile kurduğumuz ilişkilerin temelleri zaman algımızın başlamasından önce, evden dışarıya çıkmamız ile başlar. Bilinçsiz gibi görünse de, çevremizi algılayışımız bir öğrenme sürecidir ve duyup, görebildiğimiz ölçüde iletişim halinde olduğumuz söylenebilir.

⁶³ Lewis Mumford, Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.86

⁶⁴ Raymond Geuss, Kamusal Şeyler, Özel Şeyler, YKY, Ocak 2007, s23

⁶⁵ A.g.e., s.24

Çevre bir bizi zihinsel imgeler halinde öğrenilir ve bütünleştirilir. ... Bu bilişsel yapının oluşturulması, algılanan çevreyi yapılandırarak ve kodlayarak yaşam çerçevesini kullanmayı sağlar. Görülen dünyaya bir tür biçim veren işte bu içselleştirilmiş çevredir.⁶⁶

Bu nedenle çocukluk döneminde, ne türden ilişkiler kurulduğu, mekana ait ne gibi kodlar edinildiği oldukça önemlidir. Kiminle iletişim halinde olduğumuz, çevremizden gördüğümüz davranışlar ve onların mekanlarla kurdukları ilişkilerin tümü bizim öğrenme sürecimizin birer parçasıdır. Bilinçdışı olarak kabul edebileceğimiz bu safhada ilk karşılaştığımız otorite ‘aile’dir. Ancak ilkokul döneminin başlaması ile birlikte, hayatımıza ailenin dışında bir otorite daha girer: Okul. İster devlete ait, ister özel bir kuruluşa olsun okullar, tanımlı ve belirli bir mekan içerisinde yaşamaya başladığımız ilk yerdir. Bu perspektiften baktığımızda, okullar, kamusal mekan algımızın ilk şekillendiren ortamlardır. Okul, çocuklarının yeterli akılsal ve bedensel kontrole sahip olmadığı varsayımından yola çıkarak, sınırları ve kuralları belirlenmiş bir mekandır. Otoriter bir şekilde oluşturulmuş ve bu fazlasıyla askerivari yapısı içerisinde akıl ve bedenimizin kontrolünü kazanmaya çalışırız. Tabi ki bu yine iktidarın öngördüğü bir eğitim anlayışı içerisinde gerçekleşmektedir. İlerleyen yaşlarla birlikte okulların büyüklükleri ve tipleri değişse de mantıksal ve mekansal algımızda yaratacağı farklılıklar çokta hatırı sayılır çeşitlilikler içermez. Birimsel bir ölçek olarak kabul edebileceğimiz, okul mantığını, kente uyarladığımızda da, görünen ve tanımlanan kontrol mantığının değişmediği anlaşılabacaktır. Yetişkinlik ile birlikte akıl ve beden kontrolümüz gelişse de aynı ölçüde kamusal alandaki varlığımız değişmez. Çocukluktan edindiğimiz, tanımları ve sınırları belirli mekanlar içerisinde yaşamaya devam ederiz ve adeta beynimize işlenmiş askeri tanımlardan kurtulmamız imkansız bir hal alır. Çünkü mekan kullanma alışkanlıklarımız, teneffüsler gibi geçici ve sınırlı zamanlara sıkıştırılmış olmakla birlikte, sürekli tekrarlanan ‘ortak alanlara ve mallara dokunulmaması gerekliliği’ söylemi ile öznel hiç bir özelliğimizi mekana yansıtmadan gelip geçeriz. Çünkü devletin bize yansıtmış olduğu algı geçici olduğumuzdur. İnsan aklının basit gündelik eylemler ile oyalanması ile, kitleleri her türlü etkinlik alanından dışına taşıma yoluna gidilmektedir.

Mekansal algımızı oluşturan ilk duyu her ne kadar ‘görme eylemi’ olsa da ‘zamansal perspektifin’ yaratmış olduğu tek yönlülük iktidarı kullandığı bir araca dönüşür. Aslında iktidarın ‘dokunulmaz’ olma isteğinin de bundan kaynaklanır. Çünkü dokunma, en basit hali ile

⁶⁶ Melek Göregenli, Çevre Psikolojisi, İnsan Mekan İlişkileri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010, s.21

aynı zaman dilimi içerisinde yer alan ve aynı zemine basan nesneler yada özneler arasında gerçekleşir. Bu ortak zemin ve zaman sağlanamadıkça dokunma eylemi de asla gerçekleşemez. Her ne kadar iktidarların sokağa hakim olma düşüncesi ve dürtüsü bu düşünceden kaynaklanıyormuş gibi görünse de; devletin söyleminde buna asla rastlayamayız. Çünkü devlet kendi kalıcılık düşüncesini, insanın geçiciliğinin karşısına koyar ve mekanın da devlet ile birlikte kalıcılık gösteren bir yapı olduğunu vurgulamaya çalışır. Ve bu nedenle düzensizliğe sürüklenecek korkusu ile sindirme yoluyla kitlelerden uzaklaştırılan ‘mekan’ bir *horio*⁶⁷’ya dönüştürülür. Peki fiziki açıdan her an elimizin altında olan bir yapı, insan bedeninin dokunuşundan nasıl bu kadar uzak tutulabilmektedir?

Elias Canetti’ye göre insanların etrafında yarattıkları bütün mesafelerin nedeni korkudur.⁶⁸ Bu mantıkla düşündüğümüzde iktidarın kendi çevresinde kurduğu bu ‘dokunulmazlık’ algısı da korku ile mi alakalıdır?

Devlet içine aldığı ve gücünü sergileyebileceği bir mekan olarak kenti ve özellikle sokaklarla, meydanları, birer organı olarak görmektedir. Bunlara dokunma doğrudan onun bedeni ile temas kurmak anlamına mı gelmektedir? Peki kitlelerin söylemlerinden ve müdahalelerinden koparılmaya çalışılmasının nedenleri nelerdir? Karmaşık ve birbirinin üzerine binme potansiyeline sahip ve bu nitelikleri ile de mekanı anlamsızlaştırabilecek uygulamalardan koruma gereksini midir? Ya da devletin idealini ve varlığını sürdürmek için vaatlerini halkına gösterebilecek bir mekanın tek sahibi olma isteği mi? Dikkat edilirse her iki seçenek de dokunma ile alakalıdır. Bu varsayımların niteliklerine bakılacak olursak da, basit ve genel-geçer bir tanımlama ile: iktidarın dokunuşunun, düzenleyici, halkın yada kitlenin dokunuşunun ise harap edici olduğu söylenecektir. Peki bu algılayışın nedeni nedir?

Tarih boyunca iktidarlar halkı ile bütünleşemediği ölçüde onlar tarafından yıkılmışlardır.⁶⁹ Bu yıkım elbette ki devlete ait olduğunu düşündükleri yapılara yönlendirilmiştir. Kısaca devletin iç organlarına saldırılmıştır. Ancak, devletin gücünü simgeleyen hükümet binalarının, devlet ofislerinin yanı sıra, aslında halka ait olan ve bu yıkımdan nasibini alan başka mekanlar da bulunmaktadır: sokaklar ve meydanlar. Oysa bunlar zaten halka ait olanlardır, peki neden tam da devletin yıkım anında kitle buralara yönelik de bir eylemde bulunur?

⁶⁷ Dokunulmaz olan

⁶⁸ Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.15

⁶⁹ Elbetteki istilaların ya da başka güçlerin de bu süreçlerde rolü vardır, ancak halkın yıkıcılığı bir varsayım olarak anlamak için bu ön kabul gereklidir.

Bunun iki sebebi olabilir gibi görünmektedir: Birincisi, kitlenin muhalifler ile mücadele edebileceği tek yerin buralar olması. İkincisi, kitlenin yandaş kazanmak için sesini duyuracağı ve yankı bulacağı mekanlar olması. Ancak bahsetmiş olduğumuz bu eylemselliğin, şiddete yönelmesi ve kenti mekansal anlamda da harap etmeye başlamasının nedeni nedir? Bunun cevabını yine Canetti'nin adı geçen çalışmasında 'deşarj' olarak bulabiliriz.

a. Birey ve Kentsel Kalabalık

Kent ve Birey'in ilişkisi, özellikle metropollerin ortaya çıkmaya başladığı 19. yy'ın başından beri birçok yazar ve akademisyen tarafından ele alınmış bir konudur. Çünkü;

İnsanların birbirlerine nasıl tepki verdikleri, birbirlerini nasıl görüp işittikleri, birbirleriyle temas içinde mi yoksa birbirlerinden uzak mı oldukları konusunda insan bedeninin mekansal ilişkileri bariz farklar yaratır.⁷⁰

Aynı zamanda, bedensel bir takım ilişkilerin, zihinsel yansımaları da en az onlar kadar farklı biçimlerde şekillenir. Ve yeni gelişim gösteren kentlerde, bu biçimsel değişimlerin anlaşılması, kent yaşamının ve kurulan yeni bireyselliklerin de anlaşılmasını beraberinde getirecektir.

Özellikle George Simmel'in 1903 tarihli 'Metropol ve Zihinsel Hayat' başlıklı makalesinde metropolün birey ve onun bilinci üzerinde ne gibi dönüşümler yaptığından bahsedilmektedir. Makalede, o güne kadar süre gelen kırsal yaşantının, kent hayatı ile karşılaştırılması yolu ile bu dönüşüme dair ipuçları verilmeye çalışılır. Ekonominin ve siyasal yapılanmanın kentte yaratmış olduğu yoğunluk, metropol insanının bıkkınlık [blasé] göstermesine yol açtığından bahsedilir.

Modern Hayatın⁷¹ en derin sorunları, bireyin, bunaltıcı toplumsal güçler, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayat tekniği karşısında kendi varoluşunun özerklik ve bireyselliğini koruma talebinden doğar. İlkel insanın *bedensel* varoluşunu devam ettirebilmek için doğaya açtığı savaş, en son haline bu modern formda ulaşır.⁷²

Kent yaşamının bu bıkkınlık hali yeni tür bireyler meydana getirmektedir. Zihinsel olarak aşırı zorlanan beden ve akıl, kendini korumak için, sonuçta kenti daha da karmaşıklaştıran bir sürü yeni oluşum yaratır. Önce mekanik, sonra ise teknolojik bir takım yapıların parçalamaya

⁷⁰ Richard, Sennett, Ten ve Taş, Metis Yayınları, Temmuz 2008, s.12

⁷¹ Kent (özellikle metropol) hayatından bahsedilmektedir.

⁷² George Simmel, "Metropol ve Zihinsel Hayat", Bireysellik ve Kültür, Metis Yayınları, s.317

çalıştığı yalın hayatında, bireyin kendi yaşantısını nasıl sürdürdüğü ile ilgili olarak sisteme eklemelenme yada onun tümörü olma halleri doğar. Tüketim çılgınlığından, parasal veya şöhretsel hırslara yada terörizme kadar yaratılmış olan yeni tür oluşumlar aşırılığın sınırlarını zorlar.

Modern kültürü eleştirenlerden bazılarını geçmiş ile günümüz arasında derin bir ayrılığın var olduğunu iddia etmeye iten şey bu tür verilerdir – modern şehrin, insan bedenini duyarsızlaştırmaya yönelik modern teknolojilerle uyumlu dağınık coğrafyasıdır. Duyumsal gerçeklikler ve bedensel faaliyetler o kadar ortadan silinmiştir ki modern toplum eşsiz bir tarihsel olgu gibi görünmektedir. Söz konusu eleştiricilere göre, bu tarihsel kaymanın öncülü kent kalabalığının değişen karakterinde görülebilir. Bir zamanlar bir bedenler kitlesi şehir merkezlerine sıkış tıktık dolmuş olduğu halde, günümüzde kalabalık dağılmıştır. Kalabalık, bir cemaat ya da siyasi güç oluşturma gibi daha karmaşık amaçlarla değil de tüketim amacıyla alışveriş merkezlerinde toplanmaktadır (...)⁷³

Peki günümüzde kentin ne olduğu sorusuna nasıl cevap verilir? Kent sadece bir insan kalabalığından mı ibarettir? Yoksa kalabalık olma hali, kentin tüm kurulu sistemlerinin temelinde mi yer alır?

Müstakil evde oturan kişi kendi kendine konuşur. Yeni kentlerde oturanlar, her yerde hazır ve nazır bulunan ve hiçbir yerde bulunmayan iktidarlara, devletle diyalog kurarlar(...)⁷⁴

Lefebvre'nin burada bahsettiği 'müstakil ev' insanın yalın hayatını geçirdiği mekandan ibaret ise yani 'özel' yaşantısını simgeleyen bir anlatım söz konusuysa, burada bireyin gerçekten tek başına olduğundan bahsedebilir miyiz? Artık, kentsel kalabalık içerisinde bireyin kendi kendisine konuşmasını sağlayacak bir mekan 'özel' hayatı içerisinde bile kalmamıştır. İktidarın her türlü teknolojik aygıt ile hayatımıza girmesi, 'özel' yaşantımızda bile yeni bir tür kalabalık içinde yaşadığımızın göstergesidir. Artık iktidarın temasından kaçmak olasılık dışı görünmektedir. Ancak aynı ölçüde, bizim ona temas etme alanımız da farklılaşır. Kent mekanlarında süregelen olayların yarattığı izlenimlerle 'özel' mekanımıza ulaşabildiği ölçüde, zihinsel itkileri de tetikler. İletişimin ve etkileşimin kendisi iktidara dönüşür.

⁷³ Richard, Sennett, Ten ve Taş, Metis Yayınları, Temmuz 2008, s.14-15

⁷⁴ Henri Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları, Mayıs 1998, s.137

Foucault tüm ilişki ve etkileşimlerin iktidar ilişkileri olduğuna inanır. Bunun sebebi, birbirleriyle herhangi bir türden ilişki içinde olan insanların, birbirlerinin davranışlarına bir yere kadar da olsa nüfuz etmeleridir. Sosyal etkileşimler iktidar ilişkileridir; zira, sosyal etkileşime dahil olanların, temaslarından çıkan sonucu değiştirerek, tersine çevirerek ya da manipüle ederek yeni bir sosyal gerçeklik yaratma güçleri vardır.⁷⁵

Bu durum da tamamıyla izleme ve izlenme durumları ile alakalıdır. Kamusal Mekan'daki tüm eylemler bir tür sahne üzerinde gerçekleşiyormuş izlenimi vermesinden dolayı, kamusal sistemin, replikasını 'tiyatro'da bulabiliriz. Tiyatro sahnesi, hayattan bir sahnenin paylaşıldığı ve temelinde kalabalık bir gruba sunulan, fakat oldukça mahrem de olabilen, en azından öyleymiş gibi hissettiren bir ortam yaratır. Böylece gözler önüne serilen sahnenin, dışarı açıklan yüzünden izlediğimiz tüm eylemler hem bir tür kamusalılık hem de özele ait özellikler taşımaktadır. Bu nedenledir ki, kamusal mekanı kullanarak yapılan eylemlerin, medyaya taşınmış halleri de birer tiyatro sahnesinden farksız bir şekilde evlerimize kadar servis edilmektedir. Ancak elbette, ortada bariz bir fark da bulunmaktadır. Kamusal mekana taşınan her türlü eylemin amacı, kişinin kendisini ve derdini paylaşmak için seçtiği yoldur. Sahne bir sanatçının veya eser yazarının özel yaşamının bir yansıması olarak karşımıza çıksa da ve estetik, kabul görmüş bir tarzı bulunsa da, gündelik hayat içerisinde, çözümü sadece sokakta bulan bir bireyin yakarışının oldukça şiirsel olduğunu söylemek neden bu kadar zorlaşmaktadır? Kalabalık içerisindeki sıkışmışlık yada kaybolmuşluk hissini kırmaya yada bir nebze aralamaya çalışan insanla, sahnedeki insan arasındaki farkı yada benzerlikleri nasıl ortaya koymak gerekmektedir? Sennett'e göre;

Her iki alanda da ifade etme eylemi görece bir yabancılar ortamında vuku bulur. Güçlü kamusal yaşam süren bir toplumda sahne ve sokak arasındaki benzerlikler olması gerekir; her iki alanda da insanların kendilerini ifade etme biçimlerinde karşılaştırılabilir bir şeyler olmalıdır. Kamusal yaşam zayıfladıkça bu benzerlikler de silinecektir. Sahne ve sokak arasındaki bu ilişkiyi incelemek için en uygun mekan büyük şehirdir. Yabancıların kalabalıklar içinde yaşamasının en belirgin olduğu ve aralarındaki ilişkilerin de özel önem kazandığı ortam şehir ortamıdır. Özetle, kamusal ve mahrem yaşamlar arasındaki ağırlığın değişmesi

⁷⁵ Sara Ababneh, Foucault Aracılığıyla Direnişi Teorileştirmek ve Toplumsal Cinsiyeti Kavramsallaştırmak: İslamcı Politik Partilerde Kadın Aktivistlerin Durumu; Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim, der. Y. Doğan Çetinkaya, İletişim Yayınları, 2008, s.225

konusu, kişisel olmayan, burjuva, seküler bir topluma dayalı modern kamusal yaşamın ilk kez kök saldığı mekanda yani kozmopoliste, sokaktaki ve sahnedeki rollerin değişiminin karşılaştırmalı ve tarihsel incelemesiyle aydınlatılmalıdır.⁷⁶

Ancak günümüz şehirlerinde, coğrafyadan veya yönetimlerden kaynaklanan farklılar bulunsa da, tarihin bu noktasında hemen hemen her büyük şehirde kamusal mekanın daha fazla kurallaştırmaya maruz bırakıldığı bir gerçektir ve bu kontrolün dozu giderek artmaktadır. Bunun basitçe kalabalıklaşan dünya nüfusunun ve şehirlerin ayakta tutulmasının bir yolu olduğu söylenebilir. Ancak insan yaşamının bu kadar çok kontrol içermeye başlaması endişe verici bir hale gelmektedir.

a. Öteki ve Özne Olarak ‘Ben’ Yaratımı

Karmaşıklaşan kent hayatının, bireyin bilincinin, aklının ve bir ‘özne’ olarak kendini yaratımındaki süreçleri de karmaşıklaştığı düşünülebilir. Çünkü birey, kendini oluşturan özelliklerini, kabaca şekillendirilmiş bir gündelik hayata sahip kent olgusu içinde ediniyor gibi görünmektedir. Kırsal yaşantıda, Foucault anlamında daha mikro iktidar türlerine maruz kalsa da, bunlara karşı bir duruş oluşturmaları ve yaşamına ‘izole’ bir devamlılık göstermesi mümkün olsa da, kentteki birey’in bunu yapma şansı yok gibi görünmektedir. Kentte yaşamayı seçme noktasında bireyin yaşamının sınırları, içinde yaşadığı mekandan daha öteye geçememektedir. Çünkü kentlerin ortaya çıkması ile birlikte insanın bireyselliği sürekli bir dönüşüme ve yeniden yapılandırmaya maruz bırakılmıştır. Ancak bu dönüşümün sadece olumlu bir etki taşıdığı iddia edilemez. Çünkü, insanların kendilerini yaratma özgürlüğü giderek daha fazla kontrol altına alınmakta ve tek tipleştirilmektedir. Kentte her ne kadar bir çok farklı grupla iletişim halinde olma potansiyelimiz bulunsa da, piyasa mantığının dayattığı tüketim öznesi olarak yeniden yaratılmamız, bireyselleşmemizi şekillendiren üstten inme bir etkidir ve buna karşı bir duruş geliştirmek yada en azından kamusal alanda dile getirmek oldukça uzun bir zaman almıştır. Çünkü devletin kendi ‘ego’ sunu yaratması ve buna sahip çıkmak istemesi oldukça zorlayıcı bir durumdur ki bu da kentlerin ortaya çıkması ile aynı döneme denk gelmektedir. Mumford’da bu eş zamanlılığı şöyle açıklamaktadır:

O ana kadar insan karakteri yerel grup tarafından biçimlendirilmişti ve insan bundan başka bir kimliğe veya bireyselliğe sahip değildi. Kişilik kavramı ilk kez kentte, krallık kurumunun yönetimi altında ortaya çıkmıştı: Artık zayıflamaya başlayan ‘biz’e ait olan her şeyi talep eden, büyük kolektivitinin ilahi temsilcisi

⁷⁶ Richard Sennett , Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.60

olarak yüceltilmiş tek bir ‘ben’i ortaya süren, kendi kendini yönlendiren, kendi kendini yöneten, ben-merkezli bir kişilik[tir].⁷⁷

Buradaki ikili anlam kent ile ortaya çıkan ‘ben’ merkezci öznenin karşısına iktidarın kendi bedenini ve kendi yarattığı egosunu koymasıyla açıklanabilir. Böylece devlet, kentin onun varoluşu için yaratmış olduğu dezavantajların tümünü lehine çevirecektir. Kent, bireye öncelikle özgürlüğünü geri kazandırmış gibi görünürken, hemen arka planda bu özgürlüğün bedellerini sıralayacaktır.

Ancak bu durum elbette ki sömürülmeye oldukça açıktır. Çünkü iktidar bizi birey yada grup olarak tanımlayabildiği ölçüde, içine alabilmekte yada dışlayabilmektedir. Bu nedenle devlet, tanımsız yapılardan hoşlanmaz, bize bu nedenle kendimizi tanımlayabildiğimiz ve kişiliğimizi bir ‘özne’ olarak ortaya koyabildiğimiz bir ortam olarak kenti gösterir. Kentin dolambaçlı, girintili çıkıntılı ve karmaşık yapısı içerisinde iktidar ondan kaçabileceğimizi düşünmemizi ister. Eğer paranoyakça bir izlenme ve iktidardan kaçamama saplantısına düşersek de, eylemselliğimiz kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Çünkü kendimize serbestçe davranabileceğimiz bir oyun alanı tahayyül edemezsek, sindirilmiş, hırpalanmış ve yenilmiş olacağımız kesindir. Ayrıca bunun için daha önce bir eylemsellik içinde bulunmuş olmak şart değildir. Çünkü devlet iktidarının bize dokunmasının tek yolu fiziksellikten geçmez.

Dünyanın farklı bölgeleri giderek daha fazla birbirine bağlandıkça ve yeni iletişim sistemlerinin kolaylaştırdığı küresel söylem ve imajların dolaşımı arttıkça, “Öteki,” karmaşık yollarla “Benlik”le giderek daha çok özdeşleşiyor. Öteki ile Ben arasındaki bağlantı ve gerilim, kimliklerin zaman içinde nasıl oluşup değiştiğini, Öteki’nin aynı anda nasıl hem arzulanır hem de ürkütücü olduğunu anlamak açısından kritik önem taşımaktadır.⁷⁸

Çünkü devlet, artık bize gösterilenle, bilincimizde oluşturduğu kendi egemenlik alanında da yer alır ve ondan kaçmamızın her hangi bir yolu yokmuş gibi görünür. Oysa Sennett’e göre kent iktidardan kaçabileceğimiz bir ortam hala sunmaktadır.

Mekanları insanın kendi suretine uygun olarak tutarlı ve bütün hale getirilen şehir bir iktidar yeri hizmeti görmüştür. Şehir ayrıca bu başat imgelerde çatlakların baş

⁷⁷ Lewis Mumford, Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.90

⁷⁸ Fahra Gannam, Küreseli Yeniden Tahayyül Etmek: Kahire’de Yeniden İskan ve Yerel Kimlikler; Mekan, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, İletişim Yayınları, 2005, s.173

gösterdiği mekan da olmuştur. Şehir birbirlerinden farklı insanları bir araya getirir, toplumsal hayatın karmaşıklığını yoğunlaştırır, insanları birbirlerine yabancı olarak sunar. Kent deneyiminin bütün bu yönleri -farklılık, karmaşıklık, yabancılık- tahakküme direnme imkanı verirler. Bu sarp ve çetin kent coğrafyası belli bir ahlaki vaatte bulunur. Kendilerine Cennet Bahçesi'nden sürülmüş kişiler olarak kabul edenlere bir yuva olabilir.⁷⁹

⁷⁹ Richard, Sennett, Ten ve Taş, Metis Yayınları, Temmuz 2008, s.20

VI. Kentteki ‘monolog’ ve ‘diyalog’ Üzerine

Bireylerin kendini bir ‘monolog’ içerisinde bulma durumu, kentler içinde ki yalıtılmışlarla alakalıdır. Çünkü kentsel formun ortaya çıkmasından bu yana, devlet ile ‘diyalog’a girememe hali, giderek onun dilini anlamaktan uzaklaşan ve de asla anlayamayacak olan kentlilerin tekrardan kendi apartman dairelerinde yaşadıkları ‘monolog’ haline geri dönmeleri ile sonuçlanmıştır.

Çünkü kentler, toplu yaşama sürecinin başlamasında ortaya çıkan ihtiyaçların ötesine geçen bir konuma getirilmeye çalışıldığından bu yana, çözümden daha çok sorun ortaya çıkarmıştır. Bu durum da, genellikle iktidarın gücü tam anlamı ile ele geçirme isteğini pekiştirmiştir. Öncelikle kişiler arası etkileşimi düzenlemek ve kaynakların etkili ve eşitlikçi bir şekilde yönetimini üstlenmeye çalışan kent iktidarı, bir süre sonra kendi yarattığı sorunlar üzerinden daha da baskıcı olmaya başlamıştır. Böylece kendisi için bir olumlama yaratan iktidarın söylemi de ‘monolog’a doğru evrilmiştir. Peki bu sürecin öncesinde de mutlak ve iyi işleyen bir ‘diyalog’dan söz edilebilir mi?

Kürşat Bumin’e göre bu sorunun cevabı hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak bir şekilde ön kabul olarak karşımıza çıkmaktadır:

Şehirde sürülen “diyalog”un yerini, her şeyi düzenlemek isteyen iktidarın “monolog”u almış. Bugün kentlilerden istenen, artan devlet müdahalesinin giderek güçsüzleştirdiği yerel yönetimler ve onunla uyum içinde çalışan birçok bilim ve uzmanlık dalı karşısında suskunluğunu korumasıdır.⁸⁰

Bumin, bahsetmeye çalıştığımız ‘diyalog’u aynı zamanda yereldeki ve kurumlar arasındaki bir iletişim sistemi olarak da ele almıştır. Bu benim de üzerinde durmak istediğim bir meseledir, ancak öncelikle bireysel söz söyleme hakkının kurulmasını ve kentteki ‘diyalog’un bununla birlikte işlerlik kazanmasını sorgulamak istemekteyim. Çünkü bu durum, anarşist söylemlere evrilmeden işlerlik kazanabilmiş gibi görünmemekle birlikte, kentin karmaşıklığı yüzünden bu tür bir ‘diyalog’u kaldırabilecek bir yapı olarak algılanmasının imkansızlığına dikkat çekilmelidir. Ayrıca hemen belirtmek isterim ki, burada ‘diyalog’ olarak bahsedilen olgu, sözsöz iletişim çöğöl halinin tanımından ziyade, kent uzamının hem fiziksel hem de söylemsel oluşumuna katılıma dikkat çekmek için kullanılmaktadır. Kentin, pratikte birlikte yaşama mekanı olması itibari ile, ‘diyalog’a dayalı bir sistem içerisinde yaratılmasının

⁸⁰ Kürşat Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*; s.19, Ayrıntı Yayınları; Ocak 1990

gerekliliğine dikkat çekilmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Eğer kentteki ‘diyalog’ bir kontrol mekanizması olarak ortadan kaldırılıyorsa bu ne kadar doğru bir adımdır? Yoksa sadece düzen sağlayıcı kurumların kaprislerinden oluşan bir eylem midir? Başlangıç olarak sorgulanması gereken mesele bu sürecin neye hizmet ettiği olmalıdır ki, kurulabilecek her hangi bir ‘diyalog’ ister makro, ister mikro düzeyde olsun, demokratik bir toplum anlayışının vaz geçilmez ön koşullarından birisidir. Bugünkü, kentsel dinamizm içerisinde ise, artık geçerliliği söz konusu olmayan ‘diyalog’ eyleminin, sadece söylemsel varlığının yüceltmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna en iyi örnek yereldeki şehircilik işlerini yürüten kurumların ‘yönetişim’ adını verdikleri son yıllarda yeni gelişim gösteren ve içerisine kentlileri eklemlenmeye çalıştıkları sistemdir. Bu temelinde istenilen ve arzu edilen bir sistem olsa da, biçimsel özellikleri her ne kadar güzel görünse de, sistemin çalışma mantığı içerisinde, böylesine çok sesli bir eylem türüne izin vermesi beklenemez. En azından sanal iletişime erişimi ve kullanımı optimum seviyeye erişmemiş toplumlar için etkili bir kullanımı olması beklenmemelidir.

Ayrıca kentin, diyalogsal bir biçimde şekillenmesi, kurumsal mantık açısından sakıncalı bir durum olarak görülebilir, çünkü düzen sağlayıcı bir eylemsellik içerisinde hareket etmeye çalışan kurumların, sistem içerisinde kendine yer bulmak ve bu yeri uzun bir süre korumak istemesi çok olasıdır. Foucault’ya göre, devletin kendini gerekli kıılma yöntemlerinden birisi de, kent mekanında yaratılmış olan korku, şiddet ve gözlemin, bir çeşit işlev kazanması üzerinden açık bırakılan, dokunulmayan alanlar oluşturulmasıdır.

...adalet komik denecek kadar az miktarda suçlu ele geçiriyordu; bu durum “diğerlerini korkutmak için cezanın kusursuz olması gerekir” demenin bahanesi oluyordu. Dolayısıyla, şiddet uygulayan ve emsal oluşturarak süreklilik işlevlerini yerine getiren bir iktidar gerekir diyorlardı.⁸¹

İşte tam da bu nokta, ancak kusursuz bir eylemin, iktidarın gözünden kaçabileceğinden bahsederken bile, iktidarın nasıl bir ‘monolog’ yaratmaya çalıştığı net bir şekilde okunabilir. Bu durum bir yandan da iktidarın ‘diyalog’a girme halini de bize aktarmaktadır. İktidarın, sizi muhatap alması ancak suçlu, eylemci ya da kurban olmanız üzerinden gerçekleşmektedir. İktidarın sizi bu sıfatlar dahilinde muhatap alması ve bunlar dışında kalan kategorilerde, geçersiz bırakması da, bilinçli bir durumdur. Ya da sadece, belirli kalıplar dahilinde, kendi yaşam mücadelemiz içerisine sıkıştırılmış, çoğunlukla da kent yaşantısının aşırılıkları ile

⁸¹ Michel Foucault, İktidarın Gözü, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.94

bezenmiş depresyonların sıradanlığını yaşayan bir konuma getirilmişizdir. Bireyselliklerin ön plana çıkarılması ile ilgili olarak eleştirel bir bakış açısı getirmeyi amaçlayan Elliott ve Lemert'e göre;

Metropolitan, kentsel dünyada –şehir kalabalığının ve ekonomik takas yapısının baskısı altında- birey kimlikleri, zorunlu olarak bencil, çıkarıcı ve bezgindir. Oldukça ilgisiz ve kişiler üstü dünyada insanlar bağımsızlıklarını ve güçlerini bir şekilde, garanti etmeye çalışır. Böylece, bireycilik üzerine yapılan aşırı vurgu, en azından Simmel'in gözüyle, “geri çekilmiş bir kesinlik”, kurtuluş yerine tutsaklık ifadesidir.⁸²

Bu tutsaklık tam da kişinin hayatını idame ettirme zorunluluğunun bir sonucuna bağlanmaktadır. Çünkü Simmel'e göre;

Atina hayatının muazzam çalkantısı ve heyecanı, o eşsiz renkliliği, benzersiz derecede bireyselleşmiş kişiliklerin meydana getirdiği bir halkın, bireyselliği ortadan kaldıran bir kentin kesintisiz iç ve dış baskısına karşı verdiği mücadeleyle izah edilebilir belki.⁸³

Bu iki paragrafta karşılaştırılan insanların, kentin her türlü baskısına aynı derecede maruz kaldığını varsayalım. Tarihsel açıdan, şu anki kentsel yoğunluğunun Atina semalarında görünmesi imkansız olsa da, varsaydığımız benzerlik içerisinde değerlendirmeye çalıştığımız Antik Yunan İnsanı ve Modern İnsan arasındaki fark, ne için mücadele ettiği üzerinden belirlenir. Ancak böylesine bir fark bulunmaz çünkü her iki İnsan da hayatta kalmak ve para kazanmak için bireyselleşme mücadelesinden vaz geçmek zorunda bırakılmıştır. Yani, Simmel'den yapılan alıntıda iç ve dış baskıları yaratanın ‘kent’ olduğundan bahsedilirken, aslında ‘iktidar’dan söz edilmektedir. Çünkü bu iki oluşun sürekli olarak birbirini ikame eden bir söyleme dönüşmeleri de, kentin aşırı politikleşmiş ve güç odağı haline gelmiş durumunu açıkça anlatabilir. Çünkü kent, iktidarın bedeni olarak şekillendirilmektedir.

Böylelikle, kurumların işlerlik ve anlam kazandığı, kazandığı anlamları da sürdürmelerini garanti altına aldığı kent, sermaye ve devlet arasındaki mücadelenin başlıca mekanıdır. Çünkü kentin, kırdan ayrılan ve Bumin'in özellikle dikkat çekmeye çalıştığı ‘mülkiyet’ üzerinden okunabilecek bu ayrımın ortadan kalktığı nokta, devletin ‘diyalog’u kaybettiği yer midir?

⁸² A. Elliott & C. Lemert, Yeni Bireycilik: Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri, Sel Yayıncılık, Şubat 2011, s.79

⁸³ George Simmel, “Metropol ve Zihinsel Hayat”, Bireysellik ve Kültür, Metis Yayınları, Kasım 2009, s.324

Kent ve kırsal arasındaki karşıtlık, barbarlıktan uygarlığa geçişle belirmiştir. Kentin varlığı aynı zamanda yönetimi, polisi, vergileri zorunlu kılmıştır. İlk kez kent-kırsal ayrımıyla, topluluk, işbölümü üzerine kurulu iki büyük sınıfa ayrılmıştır. Kentte nüfus, üretim araçları, sermaye, zevkler ve gereksinimler toplanırken; kırsal yalnızlığın ve dağınıklığın alanı olmuştur. “Kent ve kırsal arasındaki karşıtlık ancak özel mülkiyet çerçevesi içinde var olabilir”. Fakat burada, kentin, Marxizm için “vazgeçirmez” yeri de ortaya çıkmaktadır. Çünkü kent ve kırsal arasındaki karşıtlığın ortadan kalkması özel mülkiyetin ortadan kalkmasına bağlı olduğu gibi, özel mülkiyetin ortadan kalkması da büyük endüstriyle ve dolayısıyla onun geliştiği kentlerle mümkündür. “Endüstri devrimi” gibi, sınıf savaşı da kentlerde ortaya çıkmaktadır. Burjuvazi gibi proletarya da kentte doğmuştur. Böylece Marx ve Engels için, Françoise Choay’ın sözleriyle, kent çift rol oynamaktadır: “yabancılaştırıcı” ve “kurtarıcı”. “XIX. yy’ın endüstri kenti, bu diyalektiğin bir anıdır –belki de sonucudur-.”⁸⁴

Buradaki naif sosyalizm güzelleşmesinin, kapitalizmin şu safhasında bize bir şeyler ifade etmesini beklemek oldukça güçtür. Bu nedenle kentlere artık, “kurtarıcı” veya “yabancılaştırıcı” olarak çift bir rol biçmek de imkansızdır. Kentlerin yaratmış olduğu hiçlik ve eksiklik algısı, bütün toplumun içerisinde yer aldığı büyük bir ‘monolog’ haline gelmiştir. Bu ‘monolog’daki tek ve belki de en can alıcı ontolojik sorun onun bir ses çıkarmama eylemi olmasıdır. ‘Monolog’a katılım sadece susmak üzerinden olmaktadır. Böylece de ortada bir katılımın olduğundan bahsetmekte oldukça ironiktir. Susmak, bir eylem olarak tepki ortaya koyma da işlevsellik gösterse de, mikro mücadele yaratma konusunda oldukça başarısız bir sürecin ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böylelikle kentsel tüm oluşumlar toplumun diyalogu dışında üretilmektedir. Oysa Mitchell’ın da Levebre’den alıntılardığı üzerinden kentsel yaşama katılım hakkının önemine dikkat çekmektedir:

Gittikçe daha ve daha fazla kent mekanı bizim tarafımızdan değil, bizim için üretilmektedir. Lefebvre’nin de karşı çıktığı gibi, insanlar daha fazlasını yapma hakkına sahiptirler, insanlar katılım [ouvre] hakkına sahiptirler. Dahası, bu hak toplumun bir araya gelmesi için her kentin kurmak zorunda olduğu nesnel ihtiyaçlarla ilgilidir: “yaratıcı aktiviteler, katılım, bilgi edinme, sembolizm,

⁸⁴ Kürşat Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*; s.91, Ayrıntı Yayınları; Ocak 1990

düşsellik ve oyun gibi ihtiyaçlar” (Lefebvre 1996 [1968], 147). Daha önemlisi: “Kent hakları kendisini hakların üstün bir formu olarak gösterir: özgürlük, bireyselleşme, ikamet etme ve yerleşme hakları gibi. Oysa kentsel haklarla ilgili ima edilmek istene katılım hakkıdır” (Lefebvre 1996 [1968], 174).⁸⁵

İleriki bölümlerde bu konu üzerinde de durulacağı üzere, kentsel hakların belirli temel ihtiyaçları elde etme üzerinden belirlenmesi ve katılım hakkının göz ardı edilmesi, hatta bir lükse dönüştürülmesi meselesine daha detaylı değinilecektir.

⁸⁵ Don Mitchell, *The Right to the City: Social justice and the fight for public space*, The Guilford Press, 2003, s.18

VII. Yeni Sosyal Hareketler İçindeki Kentsel Mücadelenin Tek Yönlülüğü

Kent, yeni sosyal hareketler açısından oldukça cazip bir mekandır. Bunun da başlıca nedeni, bir çok karanlık köşe barındırması olabilir. Karanlık köşeler, her köşeyi döndüğünüzde değişen hava akımları, sokakların labirentsel yapısı, hepsi de kent havasının ‘özgür’ kıldığı yönündeki inancı güçlendiren durumlardır. Ancak, kentin neyi özgür kıldığı ile ilgili durup düşünmek gerekir.

Kent gibi çok aktörlü bir sistem içerisinde, özgürlükten bahsetmenin oldukça ironik bir tavır olmasının yanı sıra, muallakta kalan bu tür söylemlerin, tarihsel olarak değerlendirilip bir dönemin modası olarak düşünülmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyim. Çünkü, kentlerin gelişmesi ile birlikte, ona karşı alınan tavırlar ve yansıtılan duygular da değişmiş ve eleştirilen yada beğenilen yönleri göz önünde bulundurularak yakıştırılan bu sıfatların, mutlaka tarihsel bir geçerlilik süresi bulunmuştur. Ele aldığımız ilk durum, kentin ‘özgür’lük alanı olarak değerlendirilmesi, elbette ki, kırsalın karşısında gelişen ve bireysel bağların koparıldığı, kalabalıkların içerisinde kaybolabilme lüksüne sahip olmamızla alakalıdır. Oysa bu lüks, *flaneur*⁸⁶’den başkasına ait olamamıştır henüz.

Daha sonrasında kent, işçi sınıfı üzerinden, ‘sıkıcı’ olması ile alakalı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu da, sürekli olarak ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatta kalmakla yükümlü olan bir sınıfın, tüm yaşamı boyunca hissedebileceği ve yaşadığı ortama da kolaylıkla yansıtılabileceği bir duygudur.

Oysa, kentin tüm bu betimlemelerden daha çok gerçek eylemlere ihtiyacı vardır. Ve bunların da söylemleştirilmesine, gündelik direniş içerisinde çokta gerek yoktur. Bildiğimiz tüm direnişlerin mottoları, bültenleri, manifestoları varken, kentte her gün devam eden direnişlerin, daha geçici ama bir yandan iz bırakıcı olması gerekliliğini savunmak daha doğru olabilir. Çünkü, kentin sokaklarına işlenilen her türlü iz, ister fiziksel ister mental olsun, sonuçta bellekte bir yer edinecek ve bir işlerliğe sahip olacaktır. Kent belleğine dair çalışmaların, acımasız zaman problemi dolayısıyla daha çok fiziksel veriler üzerinden okunabildiğini var sayacak olursak eğer, yapmamız gereken eylem türleri de ister istemez mekansal bir tavır takınacaktır.

⁸⁶ Benjamin, W., “Paris: Capital of the Nineteenth Century”, Rethinking Architecture: A reader in cultural theory, Edited by Neil Leach, 2006

İşte tam da bu noktada, bu bölümde ele alacağımız sorunun can alıcı kısmına değinebiliriz. Kentsel hareketlerin, neden sadece yerinden edilmeye karşı oluştuğuna veya insanların özel mülklerine, devletten gelen bir istila olduğunda ortaya çıktığına bakmak gerekir. Kentsel hakların sadece mülkiyet ve barınma hakkı üzerinden değerlendirilmesi, iki türlü eleştirilebilir. İlki bu direnişlerin, insanların kapılarını çalan ve dışarıdan onlara dokunan durumlar sonucunda oluşması; ikincisi ise sorun bir şekilde çözüldüğünde daha öncesinde haksızlığa uğramış grupların ortadan kaybolması. Yapılan bu eleştirilere aynı zamanda, dar gelirli grupların yaşam mücadelesini savunanlar içerisinde de farklı bir eleştiri de getirilebilir.

Elbette ki insanların hayati önemde olan ve temel yaşam haklarının karşılanmadığı durumlarda, tahakküme direniş veya kentteki mevcudiyetinin farklı varoluş sorunlarını tartışmak gibi bir lükse sahip olması beklenemez. Zaten ironik bir şekilde, bu grupların dar gelirli olarak bırakılmalarının ve kapitalist sisteme sadece işçi sınıfı olarak entegre edilmelerinin, distopik amaçları olduğunu düşünülebilir. Durum bir şekilde, kentsel sınıfların kapitalizmin sömürücü gidişatından nasibini alması ile alakalıdır. Devletin sürekli olarak her türlü mikro-iktidar nesnesi üzerinden direnişe maruz bırakmasını ve bunu kentin fiziksel mekanında görünür bir şekilde yapmanın gerekliliğini savunmam oldukça basit görünebilir. Ancak eğer kentsel direnişleri sadece barınma hakkı üzerinden savunacaksak, kişisel hapisanelerimizi korumaktan başka ne yapıyor olduğumuzu düşünmemiz gerekmektedir. Devlet, kendimizi yeniden üretebildiğimiz bir mekanı bile ele geçirme çabası içerisindeyken; kenti ve kamusal mekanı çeşitli ölçeklerde kullanmak gereklidir. Kentsel istila, mekanın enformel kullanımı veya sadece gündelik amaçlar için geçici çözümler içinde değerlendirilen kent parçaları, insanın, bireysel ve öznel duruşunu sergilemesi için sahip olması gereken öğelerdir.

Toplum yapımızda 1960’lardan itibaren büyük kent merkezlerine yönelik kırsal alanlar ve gelişmemiş yörelerden yoğunlaşarak artan iç göçler nedensiz değildir. Bunun için önemli bir yapısal unsura değinmiştim. Bu da, Osmanlı toplum dinamiğinde gözlenen ikili (dual) yapılaşmadır. Osmanlı bir anlamda ümmet ideolojisine dayalı sınıfsız bir toplum imajına ağırlık vermiştir. Bu nedenle Batı’da rastladığımız türde bir burjuva sınıfı veya aristokrasi tabakasına rastlamamız mümkün değildir. Osmanlı için, önemli olan millet-i hakime veya egemen toplumu temsil eden “hanedan” olgusudur. Bunun yanında Kalemîye

(bürokrasi), İlmiye (bilim adamları) ve Seyfiye (askeri) gibi üç önemli bir sosyal tabakalaşma modeliyle karşı karşıya bulunmaktayız.⁸⁷

Bu tespitin de kolaylıkla aktardığı gibi, konumuz toplumun bilincinden gelen bir tür hareketsizlik ve kabul ediş geleneğidir. Türk toplumunun genel yapısında, ‘hanedan’a bağımlılık ve iyi bir ümmet olma zihniyeti, bugün de toplumun geneli için geçerli bir düşünce yapısını yansıtır. Çoğu insanın, bırakın devlete karşı gelmeyi, onun eylemlerini sorgulama içerisinde bile olmamasının temel nedenleri bu tarihsel tespit içerisinde bulunabilir. Bir başka neden ise, bu tip bir düşünce yapısı ile yetiştirilen yada basitçe neden sonuç ilişkisi içerisinde belli fikirler edinen bireylerin, her hangi bir şeyi değiştirmeyi başaramamış gibi görünen otorite karşıtı eylemlerin, zaman kaybı olarak tanımlanmasıdır. Oysa bu tür eylemlerin gücünü asla sorgulamamış veya deneyim etmemiş bir toplumun böylesine bir sonuca varması oldukça mantıksız görünmektedir. Genel geçer bir sonuca varmak için oldukça az örneğe sahip olduğumuzu kabul etmemiz bir başlangıç olabilir ancak bunun için önümüzdeki seçenekleri değerlendirme yönünde ne gibi adımlar atıldığı ile ilgili de başka bir eleştiri bulunmaktadır.

Kentteki otoriter yapı ve devlet müdahalesi ile sürekli olarak dönüşüme uğratılan yaşamların ve yaşam alanlarının, tek yönlü olarak ortaya koyduğu müdahale biçimi, kesinlikle eleştirilmeye açıktır. Sosyal bir hukuk devletinin, barınma hakkını bir insan hakkı olarak tanınması ve kabul etmesi gerekliliği tartışılmaz ancak, sadece buna karşı çıkma yönünde gelişen kentsel hareketler de, devlet otoritesi ile kentlileri çok kısıtlı bir tartışma ortamına sıkıştırmıştır. Üstelik büyük kentlerdeki çoğu yerleşimin bu şekilde, yani ‘devlete göre usulsüz’ yaşam alanların da ikamet ettiği düşünülecek olursa, kentin geriye kalan alanlarının toplum tarafından terk edildiği, üzerinde her hangi bir hak iddia edilmesinin bile mantıksızlık olduğu yönünde bir algı geliştirilmiştir. İnsanların, yaşamlarını devam ettirebilmek için çözmek zorunda oldukları temel ihtiyaçlarından birisi olan barınma hakkının ellerinden alınması, doğrudan o insanın başka bir mücadele içerisinde yer almasını engellemek demektir. Bu durum aynı zaman da, başka türde kentsel eylemlilik içerisinde giren grupların da bir tür anlamsızlaştırılması için kullanılmaktadır. Kısacası toplumun, ihtiyaçların için savaşıması gerekirken, fazlası için uğraşmanın mantıksız, gibi görünmektedir.

Aykırı olma, karşı çıkma, hakkını savunma ve ihtiyaçlarını elde etme yolları, toplumumuzda oldukça kısıtlı bir perspektifte vuku bulmaktadır. Çünkü, Osmanlı geleneğinden gelen toplum

⁸⁷ Türkoğlu Orhan, Prof. Dr., İstanbul Gecekondu Kimliği, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, s. 710-711

davranışlarının temelini, kalabalık içerisinde kaybolma, sıradanlık, göze batmama ve ses çıkarmama gibi erdemler oluşturmaktadır.

Osmanlı toplumunun kuruluş felsefesi, kültür değerleri ve dünya görüşü bakımından farklılaşmaya merkezden kopmaya uyan bir sosyal modele yatkın değildir. Toplum düzeni, bütünleşmeyi, kümeleşmeyi, bir çekirdek etrafında toplanmayı gerektirir.⁸⁸

Böylece, toplumun içerisindeki homojenlik kendiliğinden kurulmuş olur. Ancak ulus devlet söyleminin yayılmaya başlaması ile birlikte, bu çok uluslu imparatorluk fikrinin yerelde vuku bulduğu halinden eser kalmamıştır. Aynı zamanda, temelinde Osmanlı'nın toplum sistem içerisinde, azınlık hakları da zaten yüzyıllardır yok sayıldığı için, ulus devlete geçerken de, yine bu grupların geri planda bırakılması aynı mantığa dayanmaktadır. Yeni bir devlet otoritesinin kurulum aşamasında da, askeri bir düşünce yapısı ile kurulan sistemin, elbette ki böylesine baskı altında ve homojenmiş gibi gösterilmeye çalışılan bir toplum yaratmaya çalışılması anlaşılabilir. Oysa Fransız Devrimi ile birlikte, toplumun otoriteye karşı kazandığı devrim, tamamen sivil bir anlayışla ile başlamış olsa da, sivil otorite de bir an önce kendi totalizmini yaratma çabasına girmiştir. 'Kamusal' olan herşeyin, devletin bir parçası olduğu anlayışını yaygınlaştırmaya çalışan bu düşünce sistemi, şu anda da 'kamu' kelimesinin ikili yapısını açıklayıcı bir tavırla Foucault'nun şu metninde karşımıza çıkmaktadır:

O dönemde⁸⁹ sık sık başvurulanan "kamu görüşü"nın bu hükmü, şeylerin biliniyor olacağı ve insanların bir tür dolaysız, kolektif ve anonim bakış tarafından görüleceği olgusuna bağlı olarak iktidarın işleyebileceği bir işlevsellik kipidir. Temel itkisi kamu görüşü olan bir iktidar loş bölgeler karşısında hoşgörülü olamaz.⁹⁰

Fransız Devrimindeki bu düşünce yapısının, o dönemin Türk Toplumunu ne kadar etkilediğine yönelik bir şey söylemememiz imkansızdır, ancak şöyle bir karşılaştırma yapmak mümkündür ki, Fransız Toplumu'nun geliştirmiş olduğu tepkinin, böylesine büyük bir ses getirecek kadar yoğunlaşması, toplumun karşı duruş geliştirme ve fikir oluşturma gücünü ortaya koymaktadır. Böylesine bir bütünleşmeyi, otoriteyi karşılarına alarak Osmanlı Toplumu'nun yaratmasının oldukça zor olduğu söylenebilir. Çünkü;

⁸⁸ Türkoğlu, Orhan, Prof. Dr., İstanbul Gecekondu Kimliği, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, s.711

⁸⁹ Fransız Devrimi döneminden bahsediyor.

⁹⁰ Michel Foucault, İktidarın Gözü, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.93

Fransız Devrimi ile aksiyon alanına çekilen eylem biçimleri, ulusal değerlerine sahip yeni bir aydın ve yönetici tabakasının toplum yapısının kaderine el koyması neticesini yaratmıştır. Ulus devlet gerçeği veya duygu, düşünce, özgürlük ve bireysel haklar açısından bir ortak paydada birleşme eğilimi Rönesans ve Reform gibi iki önemli toplumsal devrimin sonucu gerçekleşmiştir. Aydınlanma veya akıl çağının gündeme gelmesi üst elit tabakanın filizlenmesini hazırlamıştır. Oysa Osmanlı toplum yapısı, bu tür bir gelişimin dışında kalmış, ulus-devlet oluşumunu devreden çıkarmıştır.⁹¹

Cumhuriyet döneminde dahi, toplumsal belleğin bu kemikleşmiş halini değiştirmeye çalışmak oldukça zor olmakla birlikte, bilgiye sahip kitlelerin, kentsel elit oluşturma ve yine belirli bir güç odağı halinde var olma hali değişmemiştir. Arnold Tonybee'nin de tespit ettiği üzere, Osmanlı devlet anlayışı;

Halkını da toprağa bağlı, toplumsal hareketliliğe kapalı durağan (stabil) bir yapılaşmanın içine itmiştir. Bu süreç, devlet yıkılıncaya kadar niteliğini sürdürmüştür. Atatürk “köylü efendimizdir” teziyle bu zinciri kırmaya çalışmış, halkçılık felsefesini de “imtiyazsız ve sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz” demek suretiyle belirli tabakaların ayrımcı düşüncelerine set çeken bir çizgiye getirmiştir.

Ancak, yönetimde kurumlaşmış olan bu Enderuni sınıf, 500 yıllık uzun bir süre içinde gerek eğitim alanında gerekse iktisadi açıdan önemli haklara sahip olmuş, İstanbul'un saray ve Boğazlarındaki yerleşim alanları içinde farklı etnik gruplar mozaikliğiyle bütünleşerek yeni bir kent kültürünün oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.⁹²

Bu çok basit ancak, kristal berraklığındaki tespit ile günümüzün kentsel formunun oldukça kalın sınırlar ile belirlenmiş halini, o dönemi aktaran bir metin üzerinden bile okumak oldukça kolaydır. Bu anlayış ile şekillenen kentsel formun yapısı hakkında bilgiyi ise Doğan Kuban'ın, özellikle İstanbul üzerine yapmış olduğu kentsel çalışmalarından edinebiliriz.

Kentsel dokunun yapısı, bu büyük kurumlar ve kentsel kompleksleriyle, devletin ileri gelenleri tarafından inşa ettirilen daha küçük toplumsal merkezler ve mimari kompozisyonların birleşimiyle yaratılmıştı. Büyük camilerin dışında bütün bu

⁹¹ Toynbee, Arnold, Dünya Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu, Yeni Ufuklar, Sayı: 73-74, 1958, s. 730

⁹² Toynbee, Arnold, Dünya Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu, Yeni Ufuklar, Sayı: 73-74, 1958, s. 712-713

yapıların Batı anıtlarının görkemli mimari anlayışından yoksun olduğu ve Avrupa kentlerinin karakteristik donanımı olan meydanlar, revaklar ya da geniş caddeler gibi kentsel mekanlarla organik bir ilişki içinde olmadığı doğru bir gözlem olmakla birlikte, bu yapılar, halka bir kentsel çevrenin doyurucu mimarisini ve işlevlerini sunabiliyorlardı.⁹³

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Toplumu'nun kentsel algısını devletin belirleyici olmasının yanı sıra, dini mimari de oldukça önemliydi. Kentin toplanma alanlarını oluşturan bu yapıların genel özelliklerinden birisi de erkek egemen toplanma alanları oluşudur ki, günümüzde dahi, kadınların sokak kültürünün yozlaşmışlığından uzak durmaları, bu bilinçle oluşturulmuş gibi görünmektedir. Çünkü, İslam inancında kadının mekanı ev olarak belirlenmişti: "Mahallenin organik kümelenmesinden oluşan kentin fiziksel biçiminin temel ögesi evlerdi. Kadın evde, kent yaşamından yalıtılmış olarak yaşıyordu."⁹⁴ Kullanıcı bazında homojenleşme gösteren bu anlayış, günümüzde değişmeye başlasa da, kadınların dini kimliklerini ön plana çıkarmaları ile kentsel yaşama katılmaları arasındaki ters orantı hala devam ediyormuş gibi görünmektedir. Aynı zamanda mekansal kullanım açısından bir diğer çarpıcı tespit ise içerisi ile dışarı arasındaki farkla ortaya konmaktadır.

Kentle ilişkileri, mekanlarının uzantılarıyla değil, kullanıcılarının eylemleriyle yaratılıyordu. Başka bir deyişle bir yapı, yapanı, çevresinde kentsel bir mekan yaratmaya zorlamıyordu. İnsanlar, camilerin içlerinde, iç yada dış avlularda, hanlarda, kervansaraylarda ve bedestenlerde, yani kapalı alanlarda toplanıyorlardı. Açık toplanma alanları, işlevleriyle doğrudan bağlantılı olarak, yalnızca çarşıların bulunduğu sokaklar ve Haliç'teki rıhtım yakınlarında yer alan depo ve kapanlar çevresiydi.

Başlangıçtan beri var olan bu kendi içine dönük kentsel mekan kullanımı nedeniyle, İstanbul'da hiçbir açık ortak alan ya da düzenli yol sistemi gelişmemiştir. ... İstanbul'da, platoda ve vadiler içinde, çoğu yokuş, düzensiz, eğri büğrü, toprak ya da taş döşeli sokaklar ziyaretçiler üzerinde hep olumsuz etkiler yaratmıştır. Fakat bu sokaklar, İslam yerleşmelerin ve arazi kullanma haklarının

⁹³ Kuban, Doğan, İstanbul: Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, s.202

⁹⁴ Kuban, Doğan, İstanbul: Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, s.195

doğal sonucuydu. Türk ve İslam kentlerinde ev, her zaman sokaktan daha önemliydi.⁹⁵

Böylesine bir sistemin geliştirilememiş olmasını, yukarıda bahsettiğimiz üzere, toplumun yarısını oluşturan kadınların ‘kamusal alan’dan soyutlanması ile beraber düşündüğümüzde, kentsel mekanın gerektiği gibi kullanılabilir olduğundan bahsetmek imkansızdır. Böylece kentin, yalnızca gündelik yaşamın sıradanlığını geçirmek ve hayatta kalmanın bir yolunu bulmak üzerinden kullanılıyor olması da daha anlaşılır hale gelmektedir.

Kadın’ın kentsel yaşama katılması oldukça önemlidir, çünkü Türk Toplumı’ndaki ilk kentsel algı olarak, mahalle ölçeğine yayılmış olan geniş aile ve akrabaların oluşturduğu birimden bahsedilebilir. Bu nedenle mahalle de, bizim toplumumuz için ev kadar önemli bir kentsel parçadır. Ancak modern kentlerin ortaya çıkması ve aile değerlerinin önemini yitirmeye başlaması ile birlikte, bu iki yapı da giderek zayıflamıştır. Oysa özellikle Osmanlı Toplumı’nun mahalle anlayışında önemli yer tutan ‘çıkma sokak’, kendine özgü bir yapı oluşturmaktadır.

Mahallelerde, kent merkezine uzanan ana caddenin dışında, çok sayıda çıkma sokak bulunmaktaydı. İslam kentlerinde tipik bir özelliği olan bu olgu, büyük ölçüde, İslam’ın aile dokunulmazlığı ve mülkiyet kavramlarıyla ilişkiliydi. Çıkma sokak aslında bir sokak değil, bir ya da birkaç eve hizmet eden bir geçitti ve bir mescidin ya da çeşmenin çevresi dışında planlanmış hiçbir ortak kent mekanı yoktu. Kentsel toplumun yaşamsal hücresi ve özü aileydi. Türk kentinde yaşamın toplumsal ve fiziksel koşulları üzerinde başka hiçbir kurumun böylesi bir etkisi olmamıştır.⁹⁶

Aynı bilinç ile bugünün, kentsel dönüşüme karşı geliştirilen dayanışmasının da şekillendiğinden bahsedilebilir. Güçlü aile, akrabalık, aşiret yada cemaat ilişkilerine sahip gecekondü bölgelerindeki birliktelik yukarıdaki alıntıda aktarılan düşünce ile çözümlenebilir. Ancak, Türkiye’nin kuzeyinde yapılmaya çalışılan ve doğal yaşamı tehdit eden Hidro Elektrik Santrallerine yada Bergama’daki altın madenine karşı gerçekleştirilen eylemlerin Türk Toplumı’nun örgütlenme yeteneğinin aile mantığından çıkmaya başladığının göstergeleri olarak nitelendirilebilir. Yine de, birinci dereceden yaşam, sağlık, geçim kaynağı veya doğa gibi olguları tehdit eden durumlara karşı duruşların sergileniyor oluşu, zaten korunması

⁹⁵ Kuban, Doğan, İstanbul: Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, s. 221

⁹⁶ Kuban, Doğan, İstanbul: Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, s.195

gereken hakların tekrar elde edilmesi ile alakalıdır. Oysa, ikincil dereceden bize doğrudan etkisi oluyormuş gibi görünen haksızlıklara karşı ise tepkisiz kalınmaya devam edilmektedir.

Böylesine bir tepkisizliğin bir diğer göstergesi de, İslam inanişından gelen cami ve etrafında ibadet amacı ile toplanma durumundan başka, geniş kitlelerin toplanmasına olanak verecek bir meydan oluşumu anlayışının Türk Toplumu'nda bulunmuyor oluşudur. Cami ve çevresi ise İslam inanişi açısından kutsal sayıldığı için, dokunulmazlığı ve girilemezliği aşkın bir yapı tarafından oluşturulmaktadır.

Kentsel mekan tasarımı Türk ve İslam kent kavramının bir parçası değildi. Türkler ancak Lale Devri'nin tipik bir yazgısı olarak ortaya çıkan büyük meydan çeşmeleri ve onların çevrelerinde spontane olarak gelişen alanlarla meydan kavramına yaklaşmışlardı. Eski sokakların dokusundan kolayca anlaşılacağı gibi, özel mekan ve kamu mekanı arasındaki karşıtlık İstanbul'da özel mekan lehine kullanılmış, sokaklar tam anlamıyla kamusal bir karakter kazanmamışlardır. Bu yaklaşım, yani sokağın kamunun ortak malı olduğu fikri günümüzde bile kolay anlaşılammıştır. Gerçi Ortaçağ Avrupa kentlerinde de plansız gelişen alanlar tipiktir ve sonraki yüzyıllardaki kent tasarım kuramları temelinde değerlendirmek doğru olmaz. Çünkü İstanbul'da kentsel mekanın biçimlenmesinde eksik olan geometrik disiplin, mekan örgütlenmesini yapamamaktan değil, böyle bir deyişle kültürel motivasyon eksikliğinden kaynaklanıyordu. Özel mekan tasarımı kent kavramının bir bileşeni değildi. Fakat bu geometrik ya da matematik “esprit” eksikliği, imparatorluğun çökmesine neden olan kültür özelliklerinden biridir ve insan-doğa ilişkilerinin bilimsel düzeyde gelişmemesi sonucunu yaratan dünya görüşünün bir ifadesidir.⁹⁷

Buna ek olarak, günümüzdeki kentsel formun, küreselleşme dinamikleri tarafından da dönüşüme uğratıldığından bahsetmek gerekir. Yeni dünya düzenini oluşturan global ekonomik sistem ve devletler üstü kurumlar, kendilerini gerekli kılmak için toplumda bir takım üst söylemler yaratmanın yollarını aramaktadırlar. Bu kurumların, her şeyi standart hale getirmek üzerine kurduğu ve kendilerinin daha iyi bir işlerlik kazanmasına yarayan bu kurumsal düşünce sistemi, günümüz kentlerini daha karmaşık bir hale getirmekle birlikte, insanların gündelik hayatlarını kısıtlamalar içerisinde sürdürmelerine neden olmaktadır.

⁹⁷ Kuban, Doğan, İstanbul: Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, s.339

Ancak yine de, böylesine bir arka planla da olsa, kültürel dönüşümlerin de oldukça hızlı ilerlediği günümüzde, yurtdışı örnekleri ile karşılaştırıldığında, kentsel mekandaki bireysel müdahalelerinin kısıtlı durumu ve kentsel mücadelenin tek yönlülüğü kolayca anlaşılmaktadır.

VIII. Ortak Bir Kamusal Söylem Neden Gereklidir?

Temelinde bu sorunun cevabının aranması yalnızca araştırmacı için önemlidir. Çünkü ortada bir sorunun olması, bir de çözüm yolunun var olduğu gerçeğini doğurur. Sorulan sorunun, pozitif mi yoksa negatif mi anlam taşıdığına göre bu yolu belirlemek yine araştırmacının elinde olan bir durumdur. Bakılan kaynaklar, verilen örnekler bazında yeterli ve kabul edilebilir bir ölçüye ulaşıldığında da farazi bir sonuca ulaşılır ki. Bu sonuç da temelinde yalnızca yalıtılmış bilginin ürünü olacaktır.

İşte tam da bu çıkmaz nedeni ile başlıkta geçen soruya bir cevap vermek anlamsız gibi görünmekle birlikte, saçma değildir. Elbette, aynı zaman da bir sonuca ulaşılmayacaksa, araştırma yapmanın gerekliliği de sorgulanabilir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere, araştırmanın bizi hangi yöne götüreceği veya sadece ortada gidilecek bir yolun olması, varılacak sonucun değerli ile ölçülmemelidir. Tüm sosyal tartışmaların temelinde yatan bu argüman, onların gelişmesi anlamına da gelmez, ancak bazı şeylerin görünür, tartışılır olması ya da farklı bakış açıları ile tekrar ve tekrar üretilmesi, bize sınırsız bir bilmecenin yanı sıra, tarihsel açıdan etkilenmiş gündelik hayatın, öznelerin ve sistemlerin özellikleri hakkında ipuçları da verecektir.

Bu bölüme, böyle bir giriş yapılmasının nedeni, gereklilik fiili kullanılarak sorulmuş olan başlıktaki sorunun, sonuçta asla tam bir cevabının olmayışından duyulan kaygıyı belirtmektir. Sadece göreceli olması ile de alakalı olmayan, aynı zamanda toplumların birbirleri ile iletişim kurabilme becerileri doğrultusunda ortaya çıkan kamusal söylemlerin çok farklı amaçlarının da bulunduğu gerçeği bu kaygıyı daha da arttırmaktadır. Her türlü bilginin ve söylemin, devletin bir tür açık kapatma aygıtı olarak kendi lehine çevirdiği, demokratik anayasaların gücü ile kısıncında tuttuğu toplumlara karşı, görünmez bir baskı oluşturduğu durumlar yaratmasının önüne nasıl geçilebilir? Bu soruya net bir cevap bulabildiğimiz noktada, kaygılarımızın da çözümüne ulaşmamız mümkün olabilir. Ancak kesin değildir.

Sadece, kamusal bir söylem oluşturulması gerekliliğinin vurgulanması da işi çözemez. Artık dünyanın ulaştığı, iletişim çağında, toplumların ve bireylerin mutlaka yeni ve benzersiz birliktelikler kuracağı durumlar ortaya çıkacaktır. Ve bu da bizi daha fazla kontrol altında tutulması gereken nüfuslarla başa çıkma politikalarını geliştiren devletlerin, yeni ve benzersiz baskı teknikleri ile yüz yüze bırakacaktır. Basit bir fizik kuralı sonucu, baskının doğuracağı tepki arttıkça, kaçılmaya çalışılan boşluklar aranacak, boşluklardan sızıntı engellenmek içinse

daha çok baskı ortaya çıkacaktır. Toplumun bir tür likit olma hali katılaştırılınca kadar oyunun bu şekilde süre gideceği açıktır.

Ortak kamusal bir söylem oluşturulması durumu, toplumundaki çeşitlilik üzerinden de tartışılan bir konudur. Özellikle çok farklı etnik, dini ve dilsel farklılığı, kent içine sıkıştırmış toplumlarda, bugün tartışılan asıl mesele, bu grupların birbirleri ile nasıl diyalog içine girebileceği üzerinedir. İletişimsel sorunlarını aşmaya çalışan ve bu farklı kültürlerin bir arada yaşamaktan doğan gerilimlerinin ne gibi sonuçları olduğunu değerlendiren araştırmacı ve akademisyenlerin çalışmalarına değinecek olursak, ilk olarak ortaya koymamız gereken temel argüman, bahsedilen mekanların daha çok kolonileşmiş ülkelerin kentleri olmasıdır. Kolonileşme döneminde, kendi ülkelerindeki kültürleri parçalanmış ve değiştirilmiş olan bu insanların torunlarının, günümüz kentlerinde yaşadıkları sorunların asıl nedeni, kültürel bağımlılıklarını devam ettirme isteklerinden kaynaklanmakla birlikte, yeni dünya düzenine de ayak uydurmak zorunda bırakılmalarıdır.

Genellikle bizim ülkemizde, doğu'dan göç alan büyük şehirlerde gördüğümüz gibi, yaşam alanlarında grup halinde oluşturan bu insanlar; görece kapalı bir komün oluşturmak sureti ile kültürlerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda, bu korunaklı ortamda yaratmış oldukları kapalılık hissinin, dışarı ile herhangi bir diyaloga girmekten kaçınmakla da oldukça alakası bulunmaktadır. Bu kapalılık hali giderek zayıflama gösterse de, aile ve cemaat baskıları farklı söylemler, yeni gruplar ve amaçlar etrafında tekrar tekrar canlandırılmaya çalışılmaktadır. Hatta bu kapalılık içerisinde, giderek kentten yabancılaşan grupların, marjinalleştiği ve getto kültürü içerisinde yetişen beyinlerin şiddet, suç, uyuşturucu ve terorist eylemlere daha çok katıldıklarını savunulmaktadır.⁹⁸ Bu kapalılık hali, elektronik devrimi sonrası, sanayi devriminden bu yana en büyük kentsel göçlerin yaşanması ile kentlerin görünümünü oldukça hızlı bir şekilde değiştirmiştir. Önceleri, işçi mahalleleri olan mekanlar, artık gettolara dönüşmüş ve yalıtılmışlıkları bir kat daha artmıştır. Çünkü, önceleri sadece fakir ve pis oldukları için, görünmezden gelen bu yaşam alanları, artık kültürel olarak da çöküntü bölgeleri olarak tanımlanır olmuştur. İnsanların algılarında birer kara delik olarak beliren bu mekanlara girilmesi ve sağ salim dışarı çıkılması imkansız gibi görünmektedir.

Belki de tam bu nedenle, bu mekanlar kentin kanserli hücreleri olarak görülmekte ve temizlenmeye çalışılmaktadır. Oysa bu mekanlar yalnızca, devletin ve piyasanın bize sunmuş

⁹⁸ Wood, Phil; Landry Charles, The Intercultural City: Planning for Diversity Advantage, EarthScan, London 2008, s.66

olduğu aşırı steril ve tüketime yönlendirilmiş toplum görünümünden farklı olduğu için ‘kötü’ olarak tanımlanmaktadır. Çünkü, orta sınıf mantalitesinde de bu sistem karşımıza kapalı site yerleşimleri olarak çıkan benzerleri ile karşılaştırıldığında, getto ortamının her ne kadar belli başlı kuralları ve enformel kurumları olsa da, daha dinamik ve kemikleşmemiş bir otorite anlayışına sahiptir. Güç her zaman el değiştirebilir ve bir tek grubun elinde bulunmaz. Kapalı komün mantığında ise, yine küçük ölçekli bir devlet mantığı görürüz. Özel eğitilmiş koruma görevlileri, kontrollü giriş-çıkış, kendi içinde yaşamaya yeterli donanımlar ve bir resmi bir yönetim.

Ancak elbette ki, bu tür kapalı site mantığına sahip yerleşimler, kentin bütünlüğünü bozmaktadır. Şehir merkezinde ve kendi yaşam alanı dışında olabildiğince az zaman geçiren bu insanlar, böylece bir çeşit izolasyon içerisinde yaşarlar ve onlar için yaratılmış mekanlardan sadece geçip giderler veya tüketim için oralarda bulunurlar. Oysa, günümüzde zaman ve mekan sıkışması üzerinden yaratılan algı ile hızlı bir yaşam içerisinde sokulmuş olan, kentlilerin, bırakın kendi mekanlarını üretmelerini, ortak kamusal söylem yaratması bile zorlama bir eylem olarak benimsetilmeye çalışılmaktadır. Ancak, kentin yaşama izin vermesi, bireysel izler taşınması ve kentlilerin yabancılaşma hissetmemesi için, insanlarla kurduğu ilişkinin, devlet tarafından belirlenmemesi gerekmektedir.

...kent, bütün disiplinlerden önce orada yaşayanların, kentlilerin asıl konusudur. Kentliler, bütün bu⁹⁹ disiplinlerin ürettikleri kavramların da yardımıyla kent yaşamını sürekli sorgulamalı, ortaya sürekli yeni değerler koymalıdır. Kenti kurmak, düzenlemek, yenilemek, değişik alanların uzmanlarından önce, onların işidir. Anatole Kopp’un güzel ifadesiyle “Yaşamı değiştirmek, kenti değiştirmek” olduğu gibi, kenti değiştirmek de yaşamı değiştirmektir. Kent için asıl karar verenlerin uzmanlar değil, kentliler olması gerektiğini söylerken, söz konusu olan bir “popülizm” değildir. Çünkü kentlilerin kentleriyle kurduğu ilişkiler, bizi doğrudan –uzmanların işi olmayan- demokrasi sorununa götürmektedir. Nasıl ki, “demokrasi yalnızca bilimsel bir analizin konusu değil, ama aynı zamanda milyonlarca birey için bir birlikte yaşama biçimi ve onların her biri için insanca isteklerine bir cevap imkanıdır.”¹⁰⁰

⁹⁹ Mimarlık, Kent Planlama ve Coğrafya gibi disiplinlerden bahsedilmektedir.

¹⁰⁰ Georges Burdeau, La démocratie, Seul; aktaran Kürşat Bumin, Demokrasi Arayışında Kent; s.18, Ayrıntı Yayınları; Ocak 1990

Bu alıntı oldukça ütopik bir demokrasi fikrini yansıtmakla birlikte, esasında olması gerekeni de ironik bir şekilde ortaya koymaktadır. İronik bir şekildedir çünkü ‘popülizm’ yapıyor olma eleştirisi ile karşı karşıya kalacağını öngören metin, baştan bu fikre itiraz etmekte ve böylece demokrasinin, aşırı belirlemeci haldeki haline gönderme yapmaktadır. Ancak ne kadar acımasız olursa olsun, ‘popülizm’ eleştirisi ile bu fikre yaklaşmak, onun ortak bir kamusal söylem oluşturma girişimlerini üzerinde yıkıcı bir eylem yaratmak demektir.

Elbette ki kenti, tüm toplumun üstün bir akıl yaratarak ve kimsenin itirazı olmadan, bireysel çıkarlarını düşünmeden ve kişisel fayda elde etmeye çalışmadan şekillendirme girişimleri ütopyanın da ötesindedir. Ancak zaten çoktan edinilmiş haklar ve belirlenmiş yaşam kuralları üzerindeki baskıcı tavrın azaltılması, esnekleştirilmesi ve bazı noktalarda kaldırılması vasıtasıyla; yeni ve daha yapıcı bir kent ve yaşam biçimi oluşturma çabası içine girilebilir.

IX. Mekan'ın Ürettiği Bilinç

Kent, mekansal üretimin en yoğun olduğu toprak parçası olarak tanımlanabilir. Böylece, üretimle birlikte, tüketimin de varlığı kabul edilmiş olur. Basit bir şekilde, kim için yada ne için üretilmiş olursa olsun, mekanın kullanım amacı üzerinden, gündelik yada gündelik olmayan yaşam için ayrılmış kısımların bütünü ile kentin tamamı bir tüketim nesnesi olarak görülebilir. Ancak asıl soru, bu üretimin ve tüketimin hangi biçimlerde yapıldığının irdelenmesidir.

Günümüz kentlerinde, yer alan çoğu mekanın, özünde birer mekan olmadığını savunan Marc Augé'nin *non-places*¹⁰¹ kavramına göre; modern zamanlarda üretilen birçok mekan, aslında mekansal özellikler taşımamaktadırlar. İnsanların çoğunlukla geçip, gittikleri yada en fazla dakikalar aralığında durakladıkları ve sadece başka bir destinasyona ulaşmak için kullandıkları bu yerlerin, mekan olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü Augé'ye göre bir yerin 'mekan' özelliği kazanabilmesi için, kültürel ve antropolojik bir takım izlere sahip olması gerekmektedir. Öncelikle bu izlerin oluşturduğu anlamlar dahilinde kurulan uzamların, bizlere verili olan göstergelerle birleşmek sureti ile oluşturulacak olan antropolojik yada kültürel uzamlar, böylece gerçekten mekan özelliği taşıyan yapılar yaratabilirler. Çünkü Augé, 'non-place' kavramını açıklamaya çalışırken, onun karşısına 'place' kavramını koyar ve 'place'i yani 'mekan'ı da, 'space' yani 'uzam' kavramını birlikte düşünen ancak asla bir karşıtlık yaratmayan Michel De Certeau'nun kurmaya çalıştığına benzer bir sistem ile çözümlemeye çalışır. Augé 'uzam' ve 'mekan' kavramlarını şu şekilde açıklar: Ona göre, 'uzam', 'mekan'ın sık aralıklı halidir', 'hareket eden bedenlerin kesişimleridir', 'sokağa dönüştürülmüş bir yaya yoludur' yada 'Ortaçağ'a ait bir harita işaretidir'.¹⁰² Yani Certeau anlamında uzamın ya da mekanın birbirlerini nasıl etkilediklerine dair kesin bir tavır ortaya konamaz, oysa Augé'ye göre uzamsal olgular oluşturulamadan ve kültürel yada antropolojik bir takım işaretlerle belirlenmeden yalnızca 'yok-mekanlar' yaratılabilir.

Bu açıdan bakıldığında, sadece havalimanları, otoyollar, otoparklar yada iletişim ağları 'yok mekanlar' olarak tanımlanamaz, aynı zamanda tüm kentsel mekan, ortalama ihtiyaçları karşılamak adına genişlerken çeşitli derecelerde bu yok mekan özellikleri gösterebilirler. Dahası, kentler benzer deneyimler yaratma eğilimine sahiptirler. Her kentte, aynı kafeler ve dükkanlar ortaya çıkar, böylece

¹⁰¹ Yok-mekanlar

¹⁰² Augé, Marc; *Non-Places, Introduction to an anthropology, of supermodernity*, Verso, 1995, s.79-80

mekanları birbirinden ayırmak giderek zorlaşır. Yeni kentsel mekan, ideal tipik bir format içinde, yeni ve açıkça okunabilecek kimlikler, bireysellikler yada özellikler yaratamayan, Rem Koolhaas'ın ünlü makalesinin başlığı gibi 'Genel' (1994) olmaktadır.¹⁰³

Non-places kavramı üzerinden geçiş ve geçicilik olguları ekseninde düşünecek olursak, aşağıdaki alıntıda aktarılan kentsel durum için ne gibi bir değerlendirme yapılmalıdır?

Peter Knights ve Stephan Thernstrom'un yaptıkları bir çalışmaya göre 19. yüzyıl şehir gelişiminin asıl tablosunda, kısa sürede terk etmek ve yerleri arkalarından gelen yeni bir istikrarsız göçmen yığını tarafından alınmak üzere büyük şehirlere sürüler halinde düzensiz bir biçimde akan insanların ortasında ya da altında kalmış yerleşik şehir sakinlerinin sayısındaki belirgin düzenli artış görülecektir.¹⁰⁴

Sanayi devriminden bu yana, giderek kentler daha istikrarlı bir yapıya bürünseler de, günümüz kentleri açısından hala, böylesine bir yer değiştirme söz konusudur. Hatta bu yer değiştirme, sürekli olarak kentin merkezinden çeperine doğru yayılan rantsal artış doğrultusunda, piyasanın yada devletin yerinden ettiği kalabalıkların kentsel hareketselliğini oluşturmaktadır. Sürekli olarak çeperlere doğru sürülen kitlelerinin, hızlı ve eğreti yerler üretmesi ve bunların dönüşümünün oldukça sorunlu olmasının yanı sıra, bu yerlerin de Augé'nin kavramında yer alan geçiş olgusu üzerinden değerlendirilmesi ile, mekan olarak tanımlanması yada tanımlanmaması ne ölçüde doğrudur. Eğer bunlar birer yaşam mekanı olarak bile tanımlanamazsa, zaten kalıcılıklarının ve kentsel bir üretim olarak kabul görmelerinin hiçbir şansı kalmamaktadır.

Mekansal üretimin bir başka sorunlu örneği ise "gecekondulaşma"dır. Bu olgu, kısaca 'barınma ihtiyaçları ile göç arasındaki dengenin kurulamadığı yerlerde, insanların kendilerine hem bir koruma hem de aidiyetlikler kurma çabası olarak' tanımlanabilir. Ancak devlet tarafından daha çok 'meşru olmayan, illegal kentsel alan istilası' olarak görülmektedir. Bu düşünce tarzı, çoğunlukla kentli orta sınıflara da aynı şekilde yansıtılmaktadır.

Böylece, insanlara bu tür bir mekansal üretimin sağlıklı olmayan görünümü üzerinden, bireysel yöntemler ile üretilen mekanların, kentsel altyapı imkanlarına sahip olmaması dolayısıyla insan yaşamı için yetersiz olduğu bilinci aktarılmaya çalışılır. Oysa bu tür

¹⁰³ GUST, The Urban Condition: Space, Community, and Self in the Contemporary Metropolis, 010 Publishers, 1999, s.55

¹⁰⁴ Richard Sennett , Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.180

mekanlarda kurulan aidiyetliklerin, en az fiziksel altyapı imkanları kadar önemli ve yaşamak için hayati olduğu, devlet tarafından göz ardı edilmektedir.

Aynı zaman da, bu tür bir mekansal üretimin, kalitesiz görünümü, devlete, bireysel yöntemler ile üretilen mekanların kalitesizliği üzerinden söz söyleme hakkı vermektedir. Oysa, devletin bizim için ürettiği mekanların, kalitesi yada ne gibi sosyallikler üretme potansiyeline sahip oluşu ile ilgili olarak konuşma hakkımız bile olmazken, kentsel rantı kontrol edebilen grupların ürettiği mekanların yaratmış olduğu haksızlık ve eşitsizlikten söz dahi edilememektedir.

Michael Walzer'ın "Pleasures and Costs of Urbanity" adlı makalesinde, aktarıldığı üzere, devlet otoritesinin bir yansıması olarak plancılar yada girişimciler tarafından üretilen tüm mekanlar, 'tekil-aklın mekanları'[single-minded space] olarak tanımlanmaktadır. Bu tür bir anlayışla oluşturulmuş olan mekanlar, insanların kaynaşmasına, birlikte bir yaşam kurmalarına izin vermemek üzerine tasarlanırlar ve örnekleri arasında: büyük alışveriş merkezleri, resitantlaşan yaşam alanları, kapalı siteler, fast-food restaurantları, devlet eli ile yapılan kültür merkezleri gösterilmektedir. Buna karşılık olarak ise kentlilerin büyük çoğunluğu tarafından kullanılan ve sahiplenilen mekanlar ise açık-aklın mekanları [open-minded space] olarak tanımlanır. Bu mekanlara örnek olarak ise; mahalle ölçeğindeki küçük esnaflar, kent meydanları, sokaklar, parklar, oyun alanları ve üniversite kampüsleri gösterilmektedir. Son örneklerin üretilmesinin teşvik edilmesi ile insanları daha sahiplenici ve kabul edici mekanlar üretilebileceğinden bahsedilir ve daha yaşanılabilir kentlerin yaratılabileceği vurgulanır.

Oysa günümüzdeki planlama pratikleri içerisinde, her ne kadar katılımcı planlama savunulur hale gelmeye başlasa da, mekansal üretimler ve kararlar hala tepeden inme bir şekilde yaratılmaktadır. Pratikte, kentlilerin bırakın bu konularda karar vermeleri, fikir bile oluşturmaları oldukça zordur.

Bu nedenle mekansal üretimi, rant yada devlet mantığı üzerinden yaratmaya çalışan anlayış, aynı zamanda sokağın da bir çeşit vasıfsız mekan olmasına uğraşmaktadır. Modern kentlerin ortaya çıkmasından bu yana çürümüşlüğü, kötülüğün, yozlaşmanın ve insan doğasındaki tüm kötü özelliklerin yansıtıldığı bir mekan olarak sokak, tam anlamıyla bir günah keçisidir. Bumin'in de ortaya koyduğu gibi, sokak, sistemli olarak üretilen mekanlar içerisinde kendisine geçiş işlevi yaratmaktan başka bir amaç edinebilecekmiş gibi görünmemektedir:

Gropius de öceden Tony Garnier'in "Endüstri Sitesi"nde (daha önce de ütöplast sosyallstlerde) göröldüğü gibi kenti, belli kullanım alanlarına ayırıyordu (zoning): Konutlara, fabrikalara, yönetimsel yapılara, dinlenmeye ve kültürel faaliyetlere ayrılan alanları birbirlerinden yeşil alanlarla ayrılmışlardır. Standardizasyon, zoning ve yeşil alanların genişletilmesi gibi ilkeleri olan bu şehircilik anlayışı sokağı da ortadan kaldırmak istemektedir. Sokak artık yalnızca, bir bölgeyi diğerine bağlayan ve vakit geçirmeden aşılacak bir mekandır.¹⁰⁵

Modernizm ile birlikte, mekânın algılarımızdaki değişimi daha fazla düzen içermeye başlamıştır. Rönesans'ın hayatımıza kazandırdığı, sanatsal düşünce yapısının yanı sıra, gelişen matematik ve geometri, insan aklının mekân üzerindeki etkisini daha fazla belirleyici ve tasarlayıcı olması yönünde etkilemiştir. Böylelikle, geometrik ve mükemmelliğe yakın bir şekilde düzenlenmeye çalışılan mekânlar, bir çeşit cennet arayışının dünyevi nesneleri olarak Hristiyan geleneğinin yansımasını oluşturmuşlardır. Dini temalı mekân üretiminin yanı sıra, askeri ve sosyalist otoriteler de kentler üzerinde çeşitli düzenleme biçimlerini sırası ile denemişlerdir. Her birinin mimari ve söylemsel açıdan bugünkü gündelik yaşama bıraktığı birçok yansıması vardır. Ancak en başından beri eleştirilmeye çalışılan daha genel bir bakış açısı ile tüm otorite¹⁰⁶ biçimlerinin mekânları ve böylelikle insanların algılarını nasıl dönüştürmeye çalıştıkları olmuştur. Çünkü nizami bir form içerisinde sokulmuş mekânlar, insanların da öyle olması gerektiği gibi bir algı yaratarak, onların gündelik davranışlarını da düzenlemeye çalışır. Dini açıdan mekansal formların kutsallık algısını oluşturmaya çalışıldığı söylenebilse de, modern şehirlerin, kentli insanları en çok dışladığı noktalar kesinlikle militer bir algı ile yaratılanlarıdır. Çünkü;

Teknik ve araçsal akıl temelinde tesis edilen modern devletin temel niteliğidir. Militarizm ve modern devlet, kapitalizmin düzen ilkesine göre kurumsallaştırılmıştır. Bu düzen, içinde yer alacak tüm öğelerin yerinin ve işlevinin belirlendiği, dolayısıyla toplumun üyelerinin her birinin düzenin bir parçası olarak işleminin sağlandığı bir kontrol düzenidir. İnsanlar arası bağının, içinde birarada tutan kontrol sisteminden kaynaklandığı bu modern devlet yapısının esası, niteliği bakımından aynılaştırılmış, işlevleri bakımından farklılaştırılmış insan topluluğunu güç ve zor altında bir arada tutmak ve zoru,

¹⁰⁵ Kürşat Bumin, Demokrasi Arayışında Kent; s.134, Ayrıntı Yayınları; Ocak 1990

¹⁰⁶ Günümüzde dini ve askere mekansal üretim biçimleri de devlet teması içerisinde işlendiği için genel olarak devlet otoritesi deyiimi kullanılabilir.

güvenlik ve barış adına meşrulaştırmaktır. Böylece devlet, bir yandan düzene uygun insanı biçimlendirme araçlarını, diğer yandan da bu düzeni muhafaza edecek aygıtları içinde taşıyan örgütlü bir güç olarak kurumsallaşır.¹⁰⁷

Bu araçların en başında da kent gelmektedir. “Kentın doğası, düzen getirir” gibi bir anlayış, insan bilincine yerleştirilmeye çalışılır. Simmel’in, bize göre oldukça erken dönem şehirleşmenin –ancak yine de sanayi devriminin yaratmış olduğu çetrefilli kent hayatından bahsetmenin mümkün olduğu bir kentten bahsedilir- görüldüğü bir tarihte 1903’de kaleme aldığı “Metropol ve Zihinsel Hayat” adlı makalesi, bugün dahi metropol insanının ne gibi baskılara maruz bırakıldığını çok net bir şekilde aktarmaktadır. Bütünsel bir mantık ile oluşturulan düzenlenmiş bütün bir fiziksel çevrenin ve sürekli emek sarf etmek durumunda bırakılan insan gruplarının en nihai duygusunun da ‘bezmişlik’ olacağını belirtmektedir. Ancak bu tavrı da bir çeşit kent entelektüelinin, aşırı tavrı olarak ortaya koymaktadır:

Dünyadan bezmişlik (blasé) tavrı kadar metropolle doğrudan doğruya bağlantılı ruhsal bir fenomen yoktur belki de. Dünyadan bezme tavrı öncelikle zıt sinir uyarımlarının hızla değişmesinden ve iyice sıkıştırılmış olmalarından kaynaklanır. Metropoldeki entelektüalite artışı da en başta bundan kaynaklanmış gibidir. Bu yüzden de entelektüel bakımdan pek parlak olmayan aptal insanlar genelde pek dünyadan bezmezler. İnsanı dünyadan bezdiren şey sınırsız haz peşinde koşulan hayattır çünkü böyle bir hayat sinirleri o kadar uzun süre azami tepki vermeye zorlar ki en sonunda hiç tepki vermez olurlar.¹⁰⁸

Simmel, eğer günümüz kentlerinde yaşasaydı, belki de bu bezmişlik tavrının artık entelektüel bir şımarıklık olduğunu düşünmezdi. Günümüz kentlerinde insanların zihinsel durumları, onların ne gibi niteliklere yada beğenilere sahip olduğu ile alakalı değildir. Çünkü, kentsel formdaki tüm ekonomik gruplar, farklı kaygılar taşıyalar da, küreselleşmenin yarattığı tüm sosyal, politik ve ekonomik etkilerden bir ölçüde etkilenmektedirler.

Böylece, kentsel yaşamın barındırdığı olumsuzlardan kaçabilmenin olanaksız olduğu söylenebilir. Çünkü hangi gelir grubunu etkilerle etkilesin, kentsel mücadelenin alanı yeni kentsel mekandır. Bu argümana en iyi örnek, bu tezin yazım sürecinde gerçekleşen bir olaydır: 2011 yılının Ağustos ayında İngiltere’nin başkenti Londra’da meydana gelen isyanlarında, alt gelir grubundan insanların zengin mahalleleri yağmaladıkları görüntüler tüm

¹⁰⁷ Nilgün Toker, “Anti-militarizm sorumluluktur...”, Birikim, Temmuz, 2006, s.27-28

¹⁰⁸ Simmel, George, ‘Metropol ve Zihinsel Hayat’, Bireysellik ve Kültür, Metis Yayınları, Kasım 2009, s.321

dünya medyasında yer almıştır. Sonuçta olayların altında başka sebepler bulunsa da, dikkat çekilmek istenen argüman, Londra’da yaşayan insanların olaylar sırasında kendi kendilerine uyguladığı sokağa çıkmama eylemidir. İster olaylardan etkilenen bölgelerde olsun, ister olmasın, yaşanan şiddet tüm kenti etkilemiştir. Oysa kentsel mekan ne devlet şiddetinin, ne de bireysel yada kitlesel şiddetin mekanı olmamalıdır. Çünkü, bu şiddetin yarattığı veya yaratacağı algı ve bilinç en fazla kitlesel bilinci etkileyecektir ve hatta Londra örneğinde görüldüğü üzere pasifleştirecektir denebilir.

X. Sanal Agoralarda Yaratılan Tepkilerin, Kentsel Eyleme Dönüşümü

Henüz çok fazla literatürleşmemiş olsa da, 2011 yılında dünya çapında bir çok kitlesel eylemin medyanın, sosyal iletişim platformlarının kısacası sanal agoralarda yaratılan tartışmaların sonucu geliştiğini vurgulayan bir çok söylem bulunmaktadır. Özellikle Arap Baharı olarak nitelendirilmeye başlanan ve birçok ülkede devlet rejimlerini etkileyen kitlesel örgütlenmelerden, daha küçük ölçekli olan mikro hareketlere kadar, tüm yeni toplumsal hareketlerin örgütlenme yeri olarak internet tabanlı iletişim sistemleri gösterilmektedir.

Bu konuda internetin ortaya çıkışından 2000’li yılların başına kadar olan süreç ile ilgili olarak Castells’in çığır açan çalışması ‘Ağ Toplumunun Yükselişi’ içerisinde oldukça çarpıcı rakamlar bulunabilir ki, bunlar göze alarak yapılacak olan projeksiyonlar ile yukarıdaki henüz kesinleşmemiş tespitlerin çokta mantık dışı olmadığı rahatça anlaşılabılır. Çünkü Castells’e göre “...televizyonun tersine İnternet tüketicileri aynı zamanda onun üreticileri, içerik yaratıyor ve ağı şekillendiriyorlar.”¹⁰⁹ Böylelikle, bir yandan bilgi üretilen bir platform üzerinden, ağa entegre olan tüm kişilere ulaşımın da olanaklı olduğu bir sistem içerisinde kitlesel eylemlerin yaratımı oldukça kolaylaşmıştır. Ancak yine de, bunun kitleleri sokağa dökcek yada eyleme teşvik edecek yeterlilikte olup olmadığı tartışılmalıdır. Çünkü, bilgisayar başında oturarak, izole ve görece dokunulmaz bir ortamın vermiş olduğu rahatlık sayesinde, eylemlerin katılımcısı olarak görünmek oldukça kolaydır ki; kimi sosyal iletişim platformlarında hiçbir ideolojik altyapısı, herhangi bir kaygısı yada söylemi olmadan milyonlarca kişiyi toplamayı başaran grupların olduğunu biliyoruz. Bunların elbette ki birlikte hareket etmek, yada bir noktada buluşmak, kısacası bir toplumsal eyleme dönüşmek gibi kaygıları olmasa da, yukarı da eleştirdiğimiz izole olmuşluğun, sanallık içerisinde verdiği güvenle hareket edilmesine çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü, amaçsız da olsa, oldukça geçici ve desteği bir pamuk ipliği ile bağlı olan bu tür birlikteliklerin, gerçek hayatta insanları kamusal alana çıkarma ve gerçek anlamda görünür olmalarını sağlama gücü olduğuna ne kadar inanılabilir?

Oysa, kamusal alanda, gerçek bir kişi ve birey olarak bulunmak, zaten süregelen kişisel analizlerin sonucunda elde edilen tepkisel düşüncelerimizin toplamı ile orada bulunmamızı gerektirir. İstesek de, istemesek de bizimle aynı şekilde düşünen gruplarla buluştuğumuz noktada, onlara destek veriyormuş gibi görünmek konusunda, sanal ortamlardaki kadar

¹⁰⁹ Castells, Manuel; Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür; Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.471

yapmacık davranamayız. En azından bedenimizi bu işin içine soktuğumuz için, artık izole olmayan bir mekanı paylaştığımız için, yine sadece fikirsel açıdan yaratacağımız rollere bürünebilir ve etrafımızı bu şekilde kandırabiliriz. Yoksa eğer zaten –miş gibi yapıyorsak, bedensel olarak da orada bulunmaktan kaçınacağımız aşıkardır.

1990’lardan beri süre gelen bir diğer tartışma ise, “İnternet yeni cemaatlerin, sanal cemaatlerin oluşumundan yana mıdır, yoksa insanların toplumla ve en nihayetinde “gerçek dünya” ile ilişkilerini bozarak bireyi yalıtılmışlığa mı götürür?”¹¹⁰ sorusu ile aktarılabilir. İnternetin ortaya çıkışından bu yana, ona getirilen en büyük eleştirilerden birisi bireyi toplumdan uzaklaştırması ile alakalıdır. Gerçeklikten uzaklaştırılan, özel mekanının içine hapsedilen insanın, toplumsal etkileşimler yaratmasının ve evinin dışına adım atmasının engellendiği düşünülmektedir. Aynı zamanda internetteki boş zaman eğlencelerinin, pornonun yada diğer tüm aktivitelerin, gündelik hayatı doldurduğundan, insanların ev içinde ve tek başlarına geçirdikleri süreyi arttırdığından bahsedilir. 1990’lardan bu yana artan bir şekilde ev içinde ve bilgisayar başında zaman geçirmek, yine Castells’in çalışmasında da görüleceği üzere, doğrulanmış bir tespittir. Ancak aradan bir on yıl geçmesinden sonra, daha mobil iletişim araçlarının da ortaya çıkması ile, sanallık da taşınabilir bir hale gelmiş ve kamusal mekanı bizzat işgal etmeye başlamıştır. Artık internet gerçek anlamda kablolar ile birbirine bağlanan bir sistem olarak karşımızda durmaz ve bu nedenle mekansal bir gereklilikten kurtulmuştur. Peki yine de kamusal mekan içerisinde de olsa, cep telefonlarından, dizüstü bilgisayarlardan yada tablet PC’lerden kullanılan internetin, interaktif bir sosyallığe sahip olduğundan söz edebilir miyiz? İnsanlar artık evlerine kapanmadan da, internete ulaşabildiklerine ve bunu bir çok mekanda kullandıklarına göre, yine de yüz yüze iletişime açıklar mıdır? Yoksa kendi oluşturdukları şeffaf odacıkları içerisinde, birer bağlantıdan ibaret, yanlarından geçip giden insanlara kayıtsız ve onlar tarafından da görünmeyen bireylere mi dönüşmektedirler?

Artık Marc Augé’nin yok-mekanları, yok-insanlar tarafından mı doldurulmaktadır? Bağlandıkları sosyal iletişim kanallarında yarattıkları gerçek yada sanal kişiliklerinin yansımaları üzerinden başkaları ile iletişim halinde olan bireyler, gerçek hayatta örneğin bir tren istasyonu içerisinde, öklityen bir uzayda yer kaplıyor olsa da, gerçekliğinin izini taşıyacak yada varlığının temsilini yaratacak bir etkileşim içerisine girmeden geçip gitmesi, artık sadece mekanın özelliğinden kaynaklanmamaktadır. Bir havalimanı, tren garı yada

¹¹⁰ Castells, Manuel; Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür; Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.475

otobüs terminaline dönüşen tüm mekanlarda, sanal birer kullanıcı modülüne sahip elektronik aletleri üzerinden, dünyanın hemen hemen her yeri ile iletişim halinde olan bireyler, sadece bulundukları mekan ile ilişki kuramazlar. Her ne kadar ayakları yere bassa da, bir kaç adım sonrasında geriye dönüp baktığında, ondan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Bu durum yalnızca fiziksel olmakla yükümlü değildir, giderek gerçek mekanda, kişiler ile daha az etkileşime giren insanın belleğindeki aidiyetlikler de azalmakta, anıların mekanla kurulan etkileşimi ortadan kalmaktadır. Günümüz kentlerindeki insan silüetleri de bununla birlikte giderek silinmektedir. Oysa bu durum henüz yüzyılın başında, kentlerin büyümesi ve kalabalıklaşması ile kitlesel iletişimin arttığı ortamların, insanları özgürleştireceği gibi bir inanışla karşılanmasına neden olmuştur.

Simmel'in bu yüzyılın başında gösterdiği gibi, büyük kentin tiranlığı vurgulanırken, onun, aynı zamanda bireye başka hiçbir uygarlık biçiminde bulunmayan bir özgürlüğü tanıdığı da unutulmamalıdır. İnsanlara “işlerinde, dostluklarında, aşklarında” seçim olanağı sağlayan çevre, herkesin komşusunu tanıdığı küçük kent değil, kalabalık içinde yalnızlığın yaşanabildiği tek yer olan büyük kenttir. Ama insanlar kendilerine birey olma olanağını vermiş kentte istedikleri zaman yalnızlığın tadına varabildikleri gibi, onu ellerinden kaçırmamalı, istediklerinde yeni “agora”larda bir araya gelmeyi de örgütleyebilmelidirler.¹¹¹

Burada sanal olanı vurgulamak üzere kullanılmamış olsa da ‘yeni agoralar’ deyiimi, günümüz toplumu için kesinlikle sanallığı ifade etmektedir. Elbette ki, internet daha önce hiçbir toplumun ulaşamadığı bir özgürlük alanı yaratmış olsa da, bu özgürlükte sanal olarak algılanmalıdır. İşte tam da bu nedenle, sanal agoralar içinde oluşan özgürlük algısının, fiziksel mekana gelince işlerliğini nasıl kaybettiğinden ve sosyal iletişim üzerinden örgütlenen kolektiflerin, kentsel mekandaki karşılıklarının ne kadar az yada sorunlu olduğundan bahsetme gereği duyulmuştur. Çünkü, insanın bilinç seviyesinde, her türlü grafik öğesini kullanmak sureti ile yaratılan sanal agoralarda, tipografik, görsel yada işitsel tüm materyaller bir süre sonra yitip gitmekte, üstelik hiçbir iz de bırakmamaktadır. Oysa fiziksel mekanda yapılacak olan tüm eylemlerin izlerini silmek yada başka bir tabakanın altına saklamak, onların oradaki varlıklarından çok yokluklarına dikkat çekmekte, bu da insanların bilinçlerinde daha çarpıcı sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, 2010 yılında Kars’taki ‘İnsanlık

¹¹¹ Kürşat Bumin, Demokrasi Arayışında Kent; s.20, Ayrıntı Yayınları; Ocak 1990

Anıtı'nın, devlet tarafından yıkılması ile ilgili olarak kamusal alanda süre giden tartışmalar ekseninde, heykelin yıkılması ile sonuçlanan süreçteki tartışmalardan daha çok, artık heykelin orada olmayışının ve ondan geriye kadar taş blokların görüntülerinin, heykelin kendisinden daha güçlü bir bilinç oluşturduğu söylenebilir.

XI. Kamusal Mekana Müdahalede Yeni Yaklaşımlar

Son yıllarda, kamusal mekanda yapılmış olan eylemleri bir araya toplayan ‘Urban Interventions’ adlı çalışmaya dayanılarak aktarılabacak olan bu bölümde; kamusal müdahalelerin çeşitliliğine değinilecektir. Gerçekleştirilme biçimlerinden, eleştirdikleri ideolojiye yada ilgilendikleri kentsel ölçek bağlamına kadar farklılıklar gösteren bu müdahalelerin temelindeki mantık kentlerin, bireysel yaşamlardan koparılan durumuna karşı koymaya çalışmaktır.

Modern şehirlerimiz tüketici ürünler haline gelmektedir –kontrol edilen, paketlenen ve sömürülen-. Kentsel yaşam, belirli tanımlara sahip ev, iş ve boş zaman etkinlikleri etrafında şekillendirilmektedir. Graffiti yada izin alınmamış eylemler teşvik edilmez çünkü, kentsel düzene ve kurulu sisteme saldırıyı temsil ederler. Sözde ‘kamusal’ olarak tanımlanan mekanlar, ideolojik baskıyı yansıtmaktan öteye geçen bir gerçekliğe sahip değillerdir.¹¹²

Dünya üzerindeki hemen hemen, tüm demokratik rejilerdeki bu hegemonik tavır, basit bir şekilde iktidarın rahatından kaynaklanmakla birlikte, etkin bir kontrol için başka çıkış yolu bulamayan sistemin, hiçbir vatandaşın etkin davranışına izin vermeme çaresizliğinden kaynaklanmaktadır. Eğer tek bir istisna gösterilirse, bunun önüne geçmenin imkansızlığını bilen ve buna göre davranan yönetimlerin, toplu bir olumsuzlama tavrının içerisinde debelendiğinden bahsedebiliriz. Oysa, kentsel mekanda vuku bulan tüm eylemler aynı şekilde değerlendirilemezler. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, bu eylemlerin bir çok farklı çıkış noktası bulunmaktadır. Kısaca bunları sınıflayacak olursak şu başlıklar karşımıza çıkacaktır:

- Daha çok sanatsal kaygılar güden, kente ve kentlilere yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan eylemler.
- Var olan kentsel objeleri kullanarak veya bunları dönüştürerek, bazı sorunlara dikkat çekmeye yada farkındalık yaratmaya çalışan eylemler.
- Lokaldeki bazı sorunlara dikkat çekmeye çalışan eylemler.
- Kamusal ile özel olan arasındaki karşıtlığı vurgulamaya ve sorgulamaya çalışan eylemler.
- Dramatik ve tiyatral yönü ağır basan ve özellikle insan bedeninin kentteki varoluşu üzerinden bir takım temsiller oluşturmaya çalışan eylemler.

¹¹² Bieber, Alain; “Desires will break out of homes and put an end to the dominion of boredom and the administration of misery”, Urban Interventions: Personal Projects in Public Spaces, Gestalten, s.4

- Doğrudan tüketime ve kapitalist sisteme yönelik yapılan eylemler.

Görüldüğü üzere, ideolojik olarak çok farklı duruşlar gösteren eylem türleri bulunmakla birlikte, bizim ele aldığımız tiplerin hepsi mekansal bir takım kaygılara sahip olanlarıdır. Ancak hemen hemen hepsi, iktidar tarafından aynı sınıfta değerlendirilmektedir. Eylemlerin hedefleri mekansal, bedensel, sosyal, kültürel yada düşünsel olarak çok farklı kaygılara dayandırılrsa da, iktidar için hepsinin karşıt temsiller içeriyor oluşu, tümünün bir üst başlık altında içselleştirilmesi için yeterlidir.

Örneğin, daha çok sanatsal amaçlar güden müdahaleler; grafiti, stencil ya da çıkartma gibi grafik sanatlarına ait ürünlerde karşımıza çıksalar da, kentteki her türlü objeyi dönüştürmek, yeniden yerleştirmek yada dikkat çekmek için farklı materyaller kullanarak heykel benzeri çalışmalar da yapılmaktadır. Grafiksel olan çalışmalar ayrıca sadece iki boyutu kaplaması ve içeriğinde doğrudan ve anlaşılması kolay politik mesajlar barındırması ile tepkisel söylemleri yansıtmakta oldukça etkilidirler. Çoğu insan bu tür çalışmaları vandalizm olduğunu düşünse de, sanat olarak niteleyenlerin sayısı da azımsanamaz. Son yıllarda, özellikle pek çok küresel meseleye dikkat çekmek için çeşitli grafiti çalışmaları yapan ve kısa sürede bir fenomene dönüşen Banksy, sosyal medya'yı da oldukça etkili bir şekilde kullanmaktadır. Zaman zaman fazla popülist olmakla eleştirilse de, yaptığı müdahaleler ile, özellikle batı dünyasında bir çok kesime ulaşmayı başarmış ve bir farklılık yaratabilmiştir.¹¹³

Lokal amaçlar güden müdahaleler ise; daha çok küçük kentsel ölçeklerdeki, yaşam alanlarına yakın kamusal alanlar üzerinde söz söyleme ihtiyacı duyan insanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu eylemlerin genellikle mahalli endişeleri olsa da, günümüzün iletişim araçları ve sosyal medya uygulamaları ile daha geniş kitlelere ulaşması ve onlara da ilham vermesi söz konusudur. Örneğin geçtiğimiz yılın ağustos ayında İstanbul'da "URBZ: User Generated Cities" adlı organizasyonun düzenlediği 'ISTANBUL MASHUP' adlı atölye çalışmaları ile Galata bölgesinde yaşanan soylulaştırılmaya dikkat çekilmeye çalışıldı. Türkiye'den ve dünyanın dört bir yanından, farklı disiplinlerden insanların katıldığı etkinlikte, dünya'nın dört bir yanında görülmeye başlanan bu tür kentsel dönüşümlere karşı olan bir duruş sergilenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda, yerel halkında bu süreçlere nasıl karşı koyabileceği konusunda bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri hedeflenmektedir.¹¹⁴

¹¹³ Banksy'nin çalışmalarından bir seçkiyi için Ek-1 bölümüne bakınız.

¹¹⁴ URBZ – MASHUP: İstanbul atölyesine ait işler için Ek-2 bölümüne bakınız. Ayrıca: <http://urbz.net/workshops/mashup/istanbul/>

Kamusal ve Özel Mekanların karşıtlığını vurgulamak için yapılan eylemler ise daha çok, kentsel mekanı işgal eden örnekler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Özellikle, otomobil parkları haline gelen sokakların ve boş arazilerin, tekrar kentlilerin kullanımına açılmasını hedefleyen bu tür kentsel eylemler ve müdahaleler ‘işgal’ temasını vurgulamalarından ötürü en çok tepki çekenler arasında gösterilebilir. Özel mekan sahipliğinin, kentlileri birer kişisel hapishaneye sahip yapmaktan öteye gitmediğini vurgulayan bu çalışmaların materyalleri yine daha sanatsal yada performatif aktivitelerden oluşmaktadır. Ancak insan bedenini en çok kullanan ve kentte sıkıştırılan bireyin durumuna dair farkındalık yaratmaya çalışan eylem tipleri farklı nirengi noktalarına sahiptirler. Kimi zaman pasif kalma sureti ile dikkat çekmeyi amaçlayan eylemlerin, çoğunlukla sanatsal bir performans olarak algılanması olasıdır. Ancak, özellikle ülkemizdeki duruma dikkat çekmek için, bu vurguyu yapmakta yarar vardır, ki dünyanın çoğu kentinde bu şekilde gerçekleşen insan bedeninin kullanıldığı eylemler, polislin daha şiddet dolu tepkileri ile engellenilmeye çalışılmaktadır. Doğrudan kendi bedenini nesneleştiren ve kamusal mekanda var olmaya çalışan insanın karşılaştığı bu şiddet, ister mental, ister fiziksel olsun; sonuçta, insan bedeninin politik duruş sergilemek için mekanı işgal ediyormuş gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır. Ne söylediğine yada neye dikkat çekmeye çalıştığına bakılmaksızın etiketlenmesi oldukça alışılmış bir durumdur. Oysa performatif sanatların giderek yaygınlaştığı kentlerde, insanın bedeni üzerinden yaptığı kentsel müdahalelerin daha toleranslı karşılanması beklenmektedir. Ancak yine de kimi

Peki bu tepkiler, müdahaleler ve eylemler neyi amaçlamaktadır? Neden, kentsel mekan üzerinden bir mücadele söz konusudur? Bu soruların cevabı tüm çalışma boyunca farklı boyutları ile ele alınmış olsa da, en temel neden insanların yaşadıkları kentsel yabancılaşmanın ve sıkışmışlık duygusunun kırılması ile alakalı gibi görünmektedir. Çevresine etki edebilen, değişimi hisseden veya en azından mücadele eden birey, kendini gerçekleştirmek ve tekilliğini ortaya koymak için bir güç elde edebilmektedir. Temelinde, devlet ile bireyin giriştikleri bir güç elde etme oyunu olarak nitelendirildiğinde, fazlasıyla basite indirgenebilecek olan bu eylemler, daha yoğun bir irdelemeyi hak etmektedir.

Çünkü, içerisinde farklı sınıflardan insanları, kamusal alanın zemininde birleştirme gücüne sahip olan bu eylemler, sadece yaşam mekanlarına müdahalenin, basit istekleri üzerinden tahmin edilemeyen bir güce sahip olabilirler. Foucault’un mikro-iktidar söylemine benzer, mikro-mücadeleler geliştirilmesinde ve sistemin içerisine sıkı sıkıya küçük açıklıklar yaratılmasın da etkin olabilirler.

Bahktin'nin 'karnaval' kavramı üzerinden düşünecek olursak, kentsel formda görmeye alışkın olmadığımız türde davranışların, doğrudan dikkatleri üzerine çekme ve bir istisna yaratma gücü vardır. Belki geleneksel anlamda kostümler yada maskeler kullanılmasa da, sokakta gündelik hayatın sıradanlığını kıracak her türlü eylem, bu tür eşyaların kullanımı sonucu yaratılacak etki ile benzerlik taşımaktadır.

Bu konuda izleyiciler arası uyarıcı oyunsal davranışlara ait diğer iki nirengi oluşturan görüş ise şunlardır: İlki, sokak eğlencelerinin insanların modunu değiştirmesi ve izleyicileri bir diğeri ile etkileşime girmesi için daha etkin bir hale getirmesidir. İkincisi ise, bu eğlencelerin beklenmedik oluşlarıdır. Böylece, kamusal alan, izleyiciler arasında, rastlantısal bir zaman ve mekan içerisinde oluşması olası, bu etkileşimi yaratama gücüne sahiptir.¹¹⁵

Kamusal mekanda, böylesine etkileşimlerin yer alıyor olması ve bunların önceden tahmin edilemeyen etkileşimler olarak karşımıza çıkması elbette ki iktidarın varoluş nedenini tehlikeye atmaktadır. Sürekli olarak 'bir' duruma karşı çıkan kalabalıklarla uğraşıyor olması, iktidar yönünden boşa harcanmış enerji olarak görülmektedir. Bu nedenledir ki, kentsel eylemler sırasında tutuklanan yada göz altına alınan insanlara, devleti ve kurumlarını boş yere meşgul etmek gibi bir suçlama yöneltilmektedir. Elbette ki, devlete göre hiçbir amaca hizmet etmeyen bu eylemlere kulak kabartmak ve ne demeye çalıştıklarını anlamak da boşa harcanan bir zaman olarak görülecektir. Oysa kentliler açısından durum oldukça farklıdır.

Kentsel müdahalelerin, bireysellikleri yansıtmaya potansiyeli, gündelik yaşamı zenginleştiren bir olgu olarak görülebilir. İnsanların sanat kaygısı gütmekten de, kentsel mekanda kendilerine ait bazı izler bırakmak istemesi oldukça doğaldır. Kalıcılığı garanti olmasa da, yapılan eylemin ya da müdahalenin, kentin ve insanların belleklerinde yer edeceği kesindir. Böylece kent kültürü zenginleşen mekanlar, birikimsel hale getirilmiş sosyal yaşama ait izler, gelecek nesillerin de gündelik hayatın sıradanlığı içindeki aidiyetlerini sağlamlaştıracaktır. Aynı zamanda, kentlilerin yaşadığı yabancılaşma ve kaygı hisleri de bir nebze de olsa giderilebilir.

Ancak, bu kentin ve gündelik hayatın, sıradan insanlar için yarattığı kısır döngüyü kırmak için yeterli değildir. Emeğini satmak zorunda bırakılan modern insan, piyasanın ve devletin yaratmış olduğu sistemin dışında; tanımlanmış olan hayatını bilinenin sıradanlığı dışında yaşayamaz. Böylece, sürekli bir tekrar içerisine girer. Rutin, kent yaşamının oldukça

¹¹⁵ Stevens, Quentin; The Ludic City: Exploring the potential of public spaces, Routledge, 2007, s.63

yüceltilen ve kimilerine göre, düzgün ve dengeli bir yaşam sürmenin anahtarı olarak değerlendirilir. Diğer bir yandan da tüm reklamlar ve tüketimi arttırmaya çalışan kampanyalar, bu rutinden kaçmamızı vurgularken, toplumun değer yargılarını da işin içene kattığımızda oldukça kaotik bir durumun içinde olduğumuzu söylemek zor olmaz. Gündelik hayatında ne yapması ve ne zaman yapması gerektiğini, sürekli olarak çeşitli etkiler altında düzenleyen birey, kendisi için farklı bir şeyler yaratma çabasına girdiğinde, ona bunun gereksizliği şiddetli bir şekilde aktarılmakta yada toplumun marjinal kesimine sokulmakta veya basitçe dışlanmaktadır. Sürekli olarak tanımlamalar içerisinde sokulan hayatları ile bireyler tek bir ‘şey’ olmak zorunda bırakılırlar. ‘Ya onlardansındır, ya da bizden’ mottosu, günümüz insanının beyninin bir köşesine yerleştirilmiştir. Sürekli bu cümlelerin çizdiği çerçevede düşünen insan, sonuçlarını kestiremediği ve risk alması gereken eylemlere girmez. Bunun yerine keyif verici ve toplumca kabul edilmiş, boş zaman etkinliklerine yönelir. Böylece hem piyasa hem de devlet kazanır.

XII. Sonuç

Çalışma boyunca ele alınan ve sorunsallaştırılmaya çalışılan konuların, daima kamusal ve özel alanlara dahil olan ve devlet ile birey arasında gidip gelen ikili yapıları bulunmaktadır. Bu nedenle, sonuçta elde edeceğimiz çıkarımların da böylesine bir dualiteye sahip olması beklenebilir. Kesin olarak sınırları belirlenemeyen ve sürekli olarak dönüşüme uğratılan ikili yapılar söz konusu olduğunda, kalıplaşmış düşüncelerin yaratmaya çalıştığı yanlış tanımlamalardan kaçınmak gerekmektedir.

Bu nedenle, sonuç olarak devletin kamusal ve özel mekanlar üzerinde yaratmaya çalıştığı ‘dokunulmazlık’ algısı, onunla iktidar üzerinden girdiğimiz iletişimin bizim bilincimizde yarattığı bir yansımadır. Ancak bu, yansıtılan bu algının somut olmadığı anlamına gelmemektedir. Kentte yer almak, sokağa çıkmak, konuşmak, hayatımızı sürdürmek hergün iktidar ile bir iletişimde olmak demek de olsa, onunla gerçekten bir diyaloga girmemiz, kamusallık içerisinde tepkilerimizi çeşitli şekillerde ortaya koymamızla mümkün olabilir.

Çünkü Foucault’ya göre ‘Cumhuriyet’in bedeni yoktur, buna karşılık toplumun bedeni vardır’¹¹⁶ ve bu nedenle gündelik hayatımız üzerinden yaratacağımız her değişiklik, doğrudan iktidarla gireceğimiz mücadelenin de aracına dönüşecektir. Bu nedenle de, marjinal olmak veya çatlak sesler çıkarmak, toplumun bedenin tek tipleşmesinin önüne geçmek demektir. Böylece sadece ‘bir-ey’ olmayan kentliler, devletin katı tanımlamalarından kaçabilirler. Agamben anlamında devlet aslında sizin ‘her neyse’ (whatever)¹¹⁷ olmanızı istemez, tanımlı olmanızı tercih eder. Böylece elinden kaçıp gidemeyecek ve mutlaka bir kalıp içerisine sokabileceği bir ‘şey’ bulabilecektir. Oysa ‘her neyse’ olma hali, kamusal mekan’ın gerçekten ihtiyaç duyduğu bir ‘özne’ olarak kendimizi tekrar gerçekleştirmemize olanak sağlayabilir.

Çünkü devlet kendi gücünü mekansal yada kurumsal bir takım oluşumlar üzerinden kurmak ile kalmaz, bizleri de birer yok-bireylere çevirmek sureti ile homojenleştirmeye çalışmaktadır. Bu nedendir ki, sonuçta ulaştığımız noktada yok-bireylerin yapacakları müdahale biçimleri de ‘yok’ olmanın ötesine geçemez. Ve böylece mikro-mücadelenin öznelliği kendine özgü bir biçimsellik edinebilecektir. Çünkü Foucault’ya göre mikro-iktidar kalıpları ile diyalog halinde olmamızın tek yolu, mikro-müdahaleler geliştirmemizden geçmektedir. Ona göre, çevremizde

¹¹⁶ Michel Foucault, İktidarın Gözü, Ayrıntı Yayınları, 2007, s.38-39

¹¹⁷ Agamben, Giorgio, The Coming Community, Theory out of Bounds, Translated by Michael Hardt, University of Minnesota Press, 2007, s.1

biçimleşmiş tüm iktidarsal öznelerle karşı çıkmak, bize empoze edilen bilgileri sorgulamaya başlamamız ile mümkün olabilecektir.

Bu nedenledir ki, en ufak bir eylemin dahi, birikimsel olarak gelişecek olan mikro-mücadele ve mikro-müdahaleler anlayışı için önemli olduğunu göstermek için böylesine bir konu üzerine yazılmış olan bu çalışmanın, çift yönlü amacı da daha iyi anlaşılacaktır. Hem kamusal ile özel arasındaki ayrımın temel sorunları ortaya konmaya çalışırken, kentsel mekanda yaratılan soyutluğun, bireysel yaşantılarımızda ne gibi durumlar yarattığı da aktarılmaya çalışılmıştır..

Devletin, kamusal yaşamı sıradanlaştırmasındaki ve önemsizleştirmesindeki bir diğer amaç ise, giderek güçlenen küresel söylemlerin ve etkilerin güç kazanıyor olmasına karşı duyduğu endişedir. Böylesine güçlenen bir etkileşimden, toplumunu uzak tutamayacak olan iktidar, interneti ve medyayı kontrol etmek için bir çok girişimde bulunsada yapısı dolayısıyla sürekli olarak arka kapıların ve yeni çıkış noktalarının yaratılabildiği bu sistemleri tamamen yasaklamadıkça, ele geçirmesi imkansızdır.

Bu nedenle, sosyal medyada ve sanal agoralarda yaratılan tüm mikro-mücadele biçimleri için, mekansal yada söylemsel olarak güçlü yansımalarının olması beklenemez. Ancak, yazılı yada görsel öğeler ile oluşturulmuş digital arşivlere dönüşen internetin, muazzam bir bilgi kaynağı olduğu ve birikimsel olarak gelişmeye oldukça açık olduğunu vurgulamak gerekir ve bu nedenle gündelik zamanı aşarak, kuşaklar arasında ortak söylemler oluşturma potansiyeline dikkat çekilmelidir. Bugün oldukça önemsiz gibi görünen bir müdahaleye, eyleme yada fikre ait bir metin, yıllar içerisinde gelişecek olan yenilikleri etkileme gücüne sahip olabileceklerdir. Bilgi'nin tahakkümü artsa da, yalnızca devletin yada bazı sınıfların emrinde olması ortadan kalkabilecektir. Ancak bu durum, devletin daha baskıcı bir hale gelmemesinin garantisi değildir. Hatta, iktidarın kendini kabul ettirmek ve gücünü kaybetmemek için, kamusal alanı çok daha fazla kontrol altında tutmak isteyeceği söylenebilir. 19. ve 20. yüzyıllar boyunca böyle bir grafik izlemiş olan devletlerin, projeksiyonel bir bakış açısı ile geri adım atmayacaklarını söylemek çok zor olmayacaktır.

Çünkü distopik bir bakış açısı ile; kentsel mekanı sürekli olarak yeniden ve yeniden üretmek zorunda kalacak olan serbest piyasa ekonomisi, bu konuda devlet ile yürüteceği iş birliği sonucunda, sadece tüketici olarak tanımlanan kentsel kalabalıkların, yalnızca kendilerini biçimsel olarak yeniden üretebilecekleri zeminler hazırlamakla meşgul olacakları söylemek yanlış olmaz. Hiçbir şekilde bu sürece müdahil olamayacak olan kentliler, tüketim

yapabildikleri ölçüde, topluma entegre olabilecekler ve reklam sloganlarının ‘değişime kendinden başla’ söylemleri içindeki sıkışmışlıklarını asla bedenleri dışına taşıyamacaklardır.

Kentsel mekandaki bireysel müdahale biçimlerinin, zaman içinde çoğalması ile kentlerin daha kaotik mekanlara dönüşeceği de öngörülebilir ancak, devlet ve piyasa eli ile yeteri kadar kötü bir hale getirilmiş olan mekanlardan daha kötü olabileceğini kimse iddia edemeyecektir. Örneğin, ekonomik kaygılar üzerine bir araya gelmiş olan ve devletler üstü bir kurum olarak karşımıza çıkan Avrupa Birliği’nin, gündelik hayatın her noktasını düzenlemeye çalışan ve çoğunlukla yerel kültürlerle ait öğeleri yasaklamak üzerine kurulu politikaları, kent kültürünü pozitif yönde nasıl etkileyeceği değerlendirilmelidir. Standart bir kent mekanı yaratılması, zaten piyasanın ve tüketimin markalaşması üzerinden giderek hızı artan bir şekilde kentlerimizi ele geçirirken, bu şekilde daha baskıcı politikalar ile, insanların yaşantılarını sivri köşeler içerisine hapsedmek, onları direniş yolları bulma konusunda daha cesaretli yapmaya yaramaktadır.

Aynı zamanda, kentsel hayatın boş vermişlik, sıkıcılık ve adapte olamama halleri ile depresyonlu hale gelen toplumun, kentteki sorunlara kafayı takmaları ve bunlarla uğraşarak halde oluşları, iktidarın, otoritesini sürekli olarak meşgul etmesi, toplum açısından çift yönlü bir yarar sağlamaktadır. Kent iktidarı sürekli olarak eleştiri altında tutulurken, kentin sorunları ile mücadele halinde olan kentlilerin de, kendilerini yaşam ortamlarına bağlı kılma yolları bulmaktadır. Ancak iktidarın baskısı arttıkça ve insanların yaşam alanlarını ele geçirmek üzerinden politika üretmeye devam ettikçe, toplumların kamusal yaşama devam etmeleri tanımsızlaşmaktadır. Çünkü Arendt anlamında bir kamusal yaşam kurma hali, paradoksal bir şekilde yine sadece politik olmak üzerinden gidilecek bir yol haline gelmektedir. Bu nedenle de, kamusal mekandaki asıl meselenin dokunabiliyor olmak olduğu, tamda bu noktada önem kazanır. Bu nedenledir ki, sadece basit bir insan yada birey olmakla, kitle bazında eylem yaratabilme gücüne ulaşmadan, çevresel yada parasal güç elde etmeden, iktidarın gücünden ve yaptırımından kurtulmak bilinç düzeyinde pek mümkün gibi görünmemektedir. Oysa kamusal yaşamada bulunmak, kamusal mekanda görünür olmak ve ona dokunabilmek, bilinçsizliği de içermelidir ki, birey kamusal yaşamını anlamsız bir tanım olarak sadece sözel bir betimleme olarak görmesin.

Oysa iktidarın, kentteki bireyi tutmak istediği ve bedensel sınırlarını çizmeye çalıştığı mekan, özel mekandan başka bir yer değildir. Foucault’nun, çalışmaları ile tekrar gündeme getirdiği ‘Panoptikon’ kavramı ile birlikte düşündüğümüzde de, herkesin kendi hücrendeki silüetler

halinde yaşaması ve gözetleniyor olması, iktidarın bu isteğini en iyi aktaran metafor olarak karşımıza çıkar. Zaten kent hayatımızın şimdiki haline baktığımızda, gözetlenmeden kamusal yaşamımızı sürdürmek imkansızdır. Her adımda bir kameranın gözetleme alanından çıkıp diğer bir tanesininine girdiğimiz kentsel yaşamımızda, saklanabildiğimiz köşeler bu kadar azalmışken, iktidarın belleğinde bir şekilde yer edinecek bir eylem ile kayıtlara geçme şansımızı kullanmamız daha mantıklı görünmektedir. Gündelik yaşamımıza sürekli olarak bir karnaval havasında ve maskelerin ardına saklanmış bir halde devam etmemizin olası olmadığını düşünürsek, tüm toplumu içine alacak bir şekilde, kendi kimliklerimizi birer direniş aracına dönüştürmeye çalışmak daha olasıdır.

Bu duruma şu açıdan da bakılmalıdır ki, bugün bir hapishane, okul, kışla yada hastane binasının birbirine oldukça benzeyen biçimleri mantığında yaratılan tek tip kentlerin de birer mega hapishaneye dönüşüyor olması; kentten kaçış planı yapan insanların çaresizliği ile açıklanabilir. Sürekli olarak şikayet edilen ve kaçılmak istenen bir mekanın, ‘cennet’ imgesini yansıtmadığı aşıkardır ki, insanlar psikolojik olarak ancak kendilerini kapana kısılmış hissettiği mekanlardan çıkmak için ‘kaçış’ kelimesini kullanırlar. Demek ki, modern kentler ayrılması yada terk edilmesi değil, kaçılması gereken biçimlere doğru evrilmektedir. Bunun önüne geçebilmenin yolu ise onlara ‘dokunmak’tan geçmektedir.

XIII. Kaynakça:

Ababneh, S., “Foucault aracılığıyla direnişi teorileştirmek ve toplumsal cinsiyeti kavramsallaştırmak: İslamcı politik partilerde kadın aktivistlerin durumu”, Toplumsal Hareketler: Tarih, teori ve deneyim, İletişim Yayınları, Der: Y. Doğan Çetinkaya, 2008, İstanbul, 219-250

Agamben, G., Kutsal İnsan: Egemen iktidar ve çıplak hayat, Ayrıntı Yayınları, Çev: İsmail Türkmen, 2001

Agamben, G., Coming Community: Theory out of the bounds, University of Minnesota Press, Translated by Micheal Hardt, 2007

Arendt, H., İnsanlık Durumu, İletişim Yayınları, Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, 2009, 57-130

Augé, M., Non-places: Introduction to an anthropology of supermodernity, Verso, Translated by John Howe, 1997, London

Ayşe Saktaber, Bir Orta Sınıf *Ethos*’unun ve Onun Günlük Pratiğinin Oluşumu: Kentsel Türkiye’de İslam’ın Yeniden Canlandırılması; Mekan, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, İletişim Yayınları, 2005

Bauman, Z.; Sosyolojik Düşünmek, Çev: Abdullah Yılmaz Ayrıntı Yayınları

Benjamin, W., “Paris: Capital of the Nineteenth Century”, Rethinking Architecture: A reader in cultural theory, Edited by Neil Leach, 2006

Bieber, Alain; “Desires will break out of homes and put an end to the dominion of boredom and the administration of misery”, Urban Interventions: Personal Projects in Public Spaces, Gestalten

Bumin, K., Demokrasi Arayışında Kent, Ayrıntı Yayınları, 1990, İstanbul

Canetti, E., Kitle ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, Çev: Gülşat Aygen, 2007, İstanbul

Castells, M., Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: Ebru Kılıç, 2008, İstanbul, 1-185

- Elliott, A., Lemert, C., Yeni Bireycilik: Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri, Çev: Başak Kıcır, Sel Yayıncılık, Şubat 2011
- Foucault, M., Seçme Yazılar 2, Özne ve İktidar, Çev: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2011, İstanbul
- Foucault, M., Seçme Yazılar 4, İktidarın Gözü, Çev: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2011, İstanbul
- Gannam, F., “Küreseli Yeniden Tahayyül Etmek: Kahire’de yeniden iskan ve yerel kimlikler”, Mekan, Kültür, İktidar: Küreselleşen kentlerde yeni kimlikler, İletişim Yayınları, Der: Ayşe Öncü, Petra Weyland, 2010, İstanbul, 165-192
- Geuss, R., Kamusal Şeyler, Özel Şeyler, Yapı Kredi Yayınları, Çev: Gülayşe Koçak, 2007, İstanbul
- Girard, R., Şiddet ve Kutsal, Kanat Kitap, Çev: Necmiye Alpay, 2003, İstanbul
- Göregenli, M., Çevre Psikolojisi: İnsan mekan ilişkileri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, İstanbul
- Göregenli, M., “Sızı’dan sonsuza kadar kurtulmak”, Birikim, Temmuz, 2006
- GUST, The Urban Condition: Space, Community, and Self in the Contemporary Metropolis, 010 Publishers, 1999
- Habermas, J., Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, Çev: Tanıl Bora, Mithat Sancar, 2009, İstanbul
- Hajer, M., Reijndorp, A., In Search Of New Public Domain, NAI Publishers, 2001, Rotterdam
- Kuban, Doğan, İstanbul: Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları
- Lefebvre, H., The Production of Space, Blackwell, Translated by Donald Nicholson-Smith, 1991, Oxford
- Lefebvre, H., Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları, Çev: Işın Gürbüz, 2007, İstanbul

- Lynch, K., Kent İmgesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: İrem Başaran, 2010, İstanbul
- Mattelart, A., Gezegensel Ütopya Tarihi: Kehanetsel kentten küresel topluma, Ayrıntı Yayınları, Çev: Şule Çiltaş, 2005, İstanbul
- Mitchell, D., The Right to the City: Social justice and the fight for public space, The Guilford Press, 2003, New York
- Mumford, L., Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği, Ayrıntı Yayınları, Çev: Gürol Koca, Tamer Tosun, 2007, İstanbul
- Nilgün Toker, “Anti-militarizm sorumluluktur...”, Birikim, Temmuz, 2006, s.27-28
- Quentin, Stevens, The Ludic City: Exploring the potential of public spaces, Routledge, 2007
- Sennett, R., Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, Çev: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, 2010, İstanbul
- Sennett, R., Ten ve Taş: Batı uygarlığında beden ve şehir, Ayrıntı Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, 2008, İstanbul
- Simmel, G., “Metropol ve Zihinsel Hayat”, Bireysellik ve Kültür, Metis Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, 2009, İstanbul, 317-329
- Toynbee, Arnold, Dünya Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu, Yeni Ufuklar, Sayı: 73-74, 1958
- Türkoğlu Orhan, Prof. Dr., İstanbul Gecekondu Kimliği, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, s. 710-711
- Walzer , M.; “Pleasures and Costs of Urbanity”, *Metropolis: Center and Symbol of Our Times*
- Weintraub, J., ‘The Theory and Politics of Public / Private Distinction’, Public and Private in Thought and Practice, University of Chicago Press, Edited by J. Weintraub and K.Kumar, 1997, Chicago

Wood, P., Landry, C., *The Intercultural City: Planning for Diversity Advantage*, Earthscan, 2008, London